

T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

875 NUMARALI ŞER'İYE SİCİL DEFTERİNE GÖRE
TANZİMAT-I HAYRİYE'NİN İLK YILLARINDA BOLU
(1841-1844)

Mehmet DOLAMA

Haziran-2006

**T.C.
ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YAKINÇAĞ TARİHİ ANABİLİM DALI**

**875 NUMARALI ŞER'İYE SİCİL DEFTERİNE GÖRE
TANZİMAT-I HAYRİYE'NİN İLK YILLARINDA BOLU
(1841-1844)**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan:
Mehmet DOLAMA**

**Danışman:
Yrd. Doç. Dr. Levent KAYAPINAR**

Bolu-2006

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Mehmet DOLAMA'ya ait “875 Numaralı Bolu Şer’iye Sicillerine Göre Tanzimat-ı Hayriye’nin İlk Yıllarında Bolu (1841-1844)” adlı çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim/Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir. 28/09/2006

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd. Doç. Dr. Levent KAYAPINAR

Üye : Doç. Dr. Mustafa GENCER

Üye : Yrd. Doç. Dr. Adem KARA

Prof. Dr. Uğur ESER
Enstitü Müdürü

ABSTRACT

BOLU IS IN THE EARLY REFORMATION PERIOD, IS ACCORDING TO THE 875TH THE REGISTRATION ENTRIES OF BOLU (1841-1844)

Bolu's being close to the Ottoman Capital in terms of its geographical location accommodated the 19th Century modernization activities to reflect to the region.

It's understood from the investigations of the 19th century registration entries that some Karye's (villages) were registered with the expression of "nefs" in that century. This situation shows that the residential areas which were administratively regarded as villages tended toward urbanization. This is important in the sense that it shows that the cultural and economical structure in Bolu underwent a change.

Furthermore, as 875 numbered registration entries of the years between 1841-1844 show that utmost importance was given to the regular collection and registration of taxes during the Tanzimat period, as well, which were one of the most significant income sources of the state.

It's also observed that in one hand while the modernizations that began with the Tanzimat period rebounded to Bolu on the other hand the traditional Ottoman social structure was preserved. In that period, after analyzing the "tereke"s which were a kind of inheritance documents, it's determined that when sharing the heritage the old laws were applied. In the 19th century as well as the dominant muslim population some non-muslim elements were also seen. Those elements were living in different neighborhood in the city center and were trading with each other in peace. In the book we analyzed it's seen that the artistic branches such as tannery, ironworking and blacksmith were done in the city center and stockbreeding, forestry and agriculture were still important in the villages of the Sanjak of Bolu during the Tanzimat period.

Key Words

Bolu

Ottoman Empire

Reformation Period

Registration Entries

ÖZET

875 NUMARALI BOLU ŞER'İYE SİCİLLERİNE GÖRE TANZİMAT-I HAYRİYE'NİN İLK YILLARINDA BOLU (1841-1844)

Coğrafi konumu itibari ile Bolu'nun Osmanlı başkentine yakın oluşu XIX.yüzyıldaki yenileşme hareketlerinin bölgeye yansımaları sağlamıştır. Bu yönü ile Tanzimat dönemi ile başlayan yeniliklerin uygulandığı bölgelerden biri de Bolu olmuştur.

XIX. yüzyılda Bolu'ya ait sicil kayıtlarının incelenmesinden anlaşılmıştır ki bu yüzyılda bazı karyeler (köyler) “nefs” ibaresi ile birlikte kaydedilmişlerdir. Bu durum idari açıdan köy olarak kabul edilen yerleşim yerlerinin gerçekte şehirleşmeye yüz tuttuğunu göstermektedir. Bu da Bolu'da iktisadi ve kültürel yapının önemli ölçüde değişikliğe uğradığını göstermesi bakımından önemlidir.

Ayrıca 1841-1844 yıllarına ait 875 numaralı Bolu Şer'îye Sicil kayıtlarının gösterdiği gibi Tanzimat döneminde de devlet gelirlerinin en önemli kaynaklarından birisi olan vergilerin düzenli olarak kaydedilmesine ve toplanmasına büyük bir önem verilmiştir

Bir taraftan Tanzimat dönemi ile başlayan yenilikler Bolu'ya yansırken diğer taraftan geleneksel Osmanlı toplum yapısının muhafaza edildiği gözlemlenmektedir. Bu dönemde bir tür veraset belgesi olan terekelerin incelenmesinden özellikle mirasın paylaşılmasında eski hukukun uygulamaların devam ettiği tespit edilmiştir. Bolu'da XIX. yüzyılda nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturan müslümanların yanı sıra gayr-i müslim unsurlara da rastlanmıştır. Bu unsurlar barış içinde Bolu şehir merkezinde ayrı mahallelerde otururken birlikte ticaret de yapabiliyorlardı. İncelediğimiz defterde şehir merkezinde debbağlık, demircilik, nalbantlık gibi sanatsal kollara rastlanırken köylerde hayvancılık, ormancılık ve tarımın Bolu sancağında, Tanzimat döneminde de önemini koruduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler

Bolu

Osmanlı İmparatorluğu

Tanzimat Fermanı

Şer'îye Sicilleri

ÖNSÖZ

Tarih araştırmalarında arşiv belgelerini kullanmanın önemi büyüktür. Bu arşiv belgeleri içerisinde mühim bir yer tutan şer'ıye Sicilleri Osmanlı tarihinin temel kaynaklarından biridir. Ayrıca bu bilgiler ihtiva ettikleri bilgiler ile Osmanlı Devleti'nin idari, sosyal, ekonomik ve askeri özelliklerini göstermesi bakımından da önemlidir.

Biz de bu çalışmamızda 875 numaralı Bolu şer'ıye Sicillerini ana kaynak olarak kullanarak, kayıtların muhtevası çerçevesinde 1257 – 1260 (miladi 1841-1844) Bolu sancağının durumunu ortaya koymaya çalıştık. Konunun icab ettirdiğı ölçüde diğerkaynaklara da müracaat ettik.

Osmanlı devlet teşkilatı içerisinde önce sancak, sonra da eyalet merkezi olan Bolu'nun 1841 – 1844 yılları arasındaki sosyo-kültürel yapısını incelemeyi amaçladığımız bu yüksek lisans tez çalışmamızda Bolu'nun idari, iktisadi, sosyal, askeri ve kültürel yapısına dair çeşitli tespitlerde bulunmaya çalıştık.

Bilindiğı gibi bu dönem Tanzimat-ı Hayriye'nin ilanı ile Osmanlı Devleti'nin sosyo-kültürel yapısında önemli değişikliklerin yaşandığı bir dönem olmuştur.

Çalışmamız sırasında karşılaştığımız sıkıntıların başında sicil kayıtlarının incelenmesi için çektirilen fotokopilerin silik çıkmış olması gelmektedir. Bu da şer'ıye Sicillerinin transkripsiyonunu güçleştirmiştir.

TEŞEKKÜR

Sayın Yrd. Doç. Dr. Levent KAYAPINAR’a araştırma boyunca anlayış ve rehberliği için en derin teşekkürlerimi sunarım. Sayın Ragıp ÇOBANOĞLU’na teknik konulardaki yardımlarından dolayı şükran borçluyum. Annem Fatma ve babam Muhsin DOLAMA’ya bana duydukları sarsılmaz inançlarından ve bana en çekilmez olduğum anlarda tahammül etmelerinden dolayı teşekkürlerimi sunarım.

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT	iii
ÖZET.....	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: BOLU TARİHİNİN KAYNAKLARI.....	3
A) Arkeolojik Malzeme.....	3
B) Mimari Eserler	7
a) Camiler	9
b) Hanlar	15
c) Hamamlar	15
d) Türbeler	18
C) Kitabeler	19
a) Türk Dönemi Öncesi Kitabeler	19
b) Türk Dönemi’ne Ait Kitabeler	20
D) Arşiv Malzemeleri	21
a) Tahrir Defterleri	21
b) Şerriye Sicilleri.....	24
II. BÖLÜM: İLKÇAĞ’DAN OSMANLI DÖNEMİNE KADAR BOLU TARİHİ	31
A) İlkçağ’da Bolu	31
B) Bithynialılar, Roma ve Bizans dönemleri.....	32
C) Selçuklu Döneminde Bolu	34
D) Anadolu Beylikleri Zamanında Anadolu ve Bithynia	36
III. BÖLÜM: OSMANLI DÖNEMİNDE BOLU	38
A) Bolu’nun Osmanlı Devletine Bağlanması	38
B) XVI Yüzyıl’a Kadar Bolu.....	40
C) Tanzimat Dönemine Kadar Bolu	43
D) XIX yüzyılda ve Tanzimat Dönemin’de Bolu.....	48

IV. BÖLÜM: ŞER'İYE SİCİLLERİNİN 875 NUMARALI BÖLÜMLERİNE GÖRE TANZİMAT DÖNEMİNDE BOLU' NUN İDARİ YAPISI	52
V. BÖLÜM: 875 NUMARALI BOLU SİCİL KAYITLARINA GÖRE (1841-1844) BOLU'NUN EKONOMİK YAPISI	91
A) Genel Ekonomik Durum	91
B) Bolu'da Vergi Gelirlerinin Dağılımı	95
C) Bolu'da Narh Uygulaması	103
D) Orman Ürünleri	106
E) Hayvancılık	114
F) Zanaat ve Ticaret	115
VI. BÖLÜM: 875 NUMARALI ŞER'İYE SİCİLİNE GÖRE BOLU'DA SOSYAL YAPI	119
A) Toplumsal Yapı	119
B) Vergi Veren ve Vermeyen Gruplar	122
C) Ekonomik Açıdan Sosyal Tabakalaşma	124
D) Aile	134
E) Evlilik	137
F) Onomastik ve Ünvanlar	141
G) Miras	143
H) Eğitim	150
I) Anlaşmazlık Konuları	153
J) Vakıflar	155
VII. BÖLÜM: 875 NUMARALI ŞER'İYE SİCİLİNE GÖRE BOLU'DA ASKERÎ YAPI	158
SONUÇ	161
KAYNAKÇA	163

GİRİŞ

Eski bir yerleşme yeri olan Bolu'nun tarihi Bithynialılar dönemi ile başlatılmaktadır. Roma, Bizans, Selçuklu ve Anadolu Türk beylikleri ve Osmanlı Dönemini yaşayan Bolu değişik kültür ve uygulamalara da ev sahipliği yapmıştır.

Bolu'nun Osmanlı Devleti'nin egemenliği altına girmesinde komutanlar, Alp-Erenler ve Ahi gruplarının etkisi büyüktür. Osmanlı Devleti batıdan doğuya doğru ilerledikçe fethettikleri bölgelerde Türkçe isimler taşıyan yeni yerleşim alanları kurulmuştur. Günümüzde de görüldüğü üzere Bolu ve çevresindeki birçok yerleşim yerine Avşar, Bayındır, Bayat, Dodurga, Çepni, Iğdır, Kayı, Kınık, Kızık, Salur gibi Oğuz boylarının adları verilmiştir.

XVI. yüzyılda Anadolu Beylerbeyliği'nin bir sancağı konumunda olan Bolu aynı zamanda bir şehzade sancağı olma özelliğini de korumuştur. XVI. yüzyıldan sonra bütün Anadolu'da olduğu gibi Bolu'da da idari düzen bozulmaya başlamış ve birçok idari değişikliğe gidilmiştir. Kötü idare ve yönetimin yapısında yaşanan değişikliklerin görüldüğü bu dönemde Bolu dahil olmak üzere Anadolu'nun birçok bölgesinde isyanlar çıkmıştır.

Bolu sancağının Osmanlı Devleti'nin merkezine yakın olması askeri, ekonomik, siyasi ve idari olarak Bolu'nun önemini arttırmıştır. Bu bakımdan Bolu, Osmanlı Devletinde yapılmak istenen yenileşme hareketlerinin ilk önce uygulanmaya başlandığı sancak merkezlerinden biri olma özelliğini taşımıştır.

Osmanlı Devleti geniş topraklara ve bu topraklar üzerinde yaşayan birden çok ulusa sahipti. Bu geniş coğrafya yönetim bakımından her biri birkaç sancaktan oluşan eyaletlere bölünmüştü. 875 numaralı Şer'îye Sicili'nde 1841-1844 yılları arasında Bolu'nun ikinci mutasarrıflık ve mütesellimlik dönemine ait pek çok tarihi kayıta rastlamaktayız. Bu dönemde Tanzimat'ın etkisi ile hicri 1257-1260 (miladi 1841-1844) yılları arasında Osmanlı taşra idari teşkilatı yukarıdan aşağıya; eyalet, sancak, kaza, nahiye, mahalle, karye (köy) şeklinde hiyerarşik olarak sıralanmıştır. Bolu bu dönemde bir mutasarrıflık merkezi olarak sancak konumunu sürdürmenin yanı sıra toprak ve hayvan mahsullerinin (hububat, yün, boya, kereste vb.) faal bir pazarı konumunda olmuştur.

III. Selim'in tahta çıkması ile başlayan yenilik hareketleri kısa zamanda Bolu'da da etkisini gösterir. Bolu Voyvodası İbrahim Ağa'nın öncülüğünde Bolu Sancağı'nda iki bölük Nizam-ı Cedid birliği kurulur. Bolu'nun idaresi II. Mutasarrıflık döneminde vulat-ı izam denilen büyük valilere bırakılmış ve yenileşmenin etkileri de Bolu'da görülmeye başlanmıştır.

II. Mahmud ile beraber Voyvodalık kaldırılmış ve Bolu'nun ilk mutasarrıfı Hüsrev Paşa olmuştur. Yine bu dönemde Bolu'da ilk hükümet konağı yaptırılmıştır.

Sultan Abdülmecid ile beraber Gülhane-i Hatt-ı Hümayunu ilan edilmiş ve 1839 yılında Tanzimat devri başlamıştır. Ele alınan 875 numaralı Bolu Şer'iyeye Sicili'nin kapsadığı 1841-1844 yılları arası dönem Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerin Bolu'da uygulandığı dönem olmuştur.

Tanzimat'ın ilanı ile beraber Bolu sancağı II. Mutasarrıflık Dönemi'ni yaşamıştır. Gülhane-i Hatt-ı Hümayunu'nun ilan edilmesini müteakip idari, ekonomik ve hukuki yenilikler aşama aşama uygulamaya konulmaya çalışılmıştır. Ancak öngörülen ıslahat hareketlerini ülkenin bütününde uygulamaya koymak mümkün değildi. Bu nedenle öncelikle hükümetin kesin denetiminde olan ve merkeze yakın yerlerde Tanzimatın ilkelerinin uygulanmasına başlandı. İşte bu uygulama alanlarından birisi de Bolu Sancağı olmuştur.

I. BÖLÜM

KAYNAKLAR

BOLU TARİHİNİN KAYNAKLARI

A) Arkeolojik Malzeme

Arkeolojik buluntulara göre Bolu tarihi, Eski Tunç Çağına kadar uzanmaktadır. Bugünkü Turizm ve Otelcilik Lisesi'nin bulunduğu alanda yer alan küçük bir höyükte ele geçmiş olan ve halen Ankara Anadolu Medeniyetleri müzesinde "BOLU KABI" ismiyle sergilenen pişmiş toprak eser M.Ö 3000 yılına aittir. Söz konusu bu eser Bolu'da şu ana kadar bilinen en eski buluntudur. Gerede ilçesi, Ümit köyü çevresinde de yine aynı şekilde M.Ö 3000- M.Ö. 2000 (Eski Tunç ve Orta Tunç Çağı) yerleşmeleri tespit edilmiştir. ¹

Bolu kent merkezindeki Hisartepe'de Bolu Belediyesi tarafından yapımına başlanan su deposu temel kazısı sırasında bazı arkeolojik kalıntıların ortaya çıkması üzerine Anıtlar Yüksek Kurulu, burada depo çalışmasının durdurulması ve arkeolojik kazı yapılması kararını almıştır.

Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 18-9-1978 tarihli yazısı ile, Bursa Müze uzmanı Arkeolog Bedri Yalman başkanlığında Eski eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü asistanlarından Arkeolog Zeynep Sevim Sarı ve M. Edip Özgür'den oluşan heyet buradaki kazılar için görevlendirilmiştir.

Bolu höyüğü'nde en yüksek kısım 762 metre ile Hisartepedir. Kargatepe ile Hisartepe arasında 1972 yıllarındaki cadde çalışmaları sırasında monolite sütunlar, arşitrar parçaları, masklı, girlandlı frizler, oturma setleri ve Herakles heykeli

¹ *Bolu İl Yıllığı*, Ankara, 1998, s. 115.

bulunmuştur. Ayrıca 1978’de Hisartepe höyüğünde yapılan kazıda M.Ö VII yüzyıla tarihlendirilen Batı Anadolu kaynaklı bir seramik parçası bulunmuştur. Söz konusu buluntu bu dönemde Bolu’da ki Lidya kültürünün küçük bir göstergesidir. Hisartepe’nin batısındaki Ticaret Lisesi’nin kuzey doğusunda bahçe tanzimi sırasında yivli sütunlar, konsollu friz parçaları bulunmuştur.

Tepenin kuzeyinde 1978 yılında bir ev temel kazısı sırasında kiklopien taşlardan izodomik tarzda yapılmış duvar kalıntıları ve parçalanmış Yunanca bir kitabe bulunmuştur. Bunların antik kenti çevreleyen sur kalıntılarına ait olması olasıdır.

Hisartepe kazısında ele geçen buluntular:

- İon Sütün Başlığı: Pembe damarlı kalkerdendir. Volüt parçasıdır. Spiralleri kırılmıştır. Üstü stilistik akanthus yaprakları ile süslüdür.
- Akanthus Yaprığı: Beyaz kalkerden yapılmıştır. Akroter veya korint sütun başlığına ait akanthus yaprağıdır.
- Güneş saati: Beyaz kalkerden yapılmıştır. Arkası ve yanları düzdür, ön cephesi setlidir.
- Sikke: Bakırdandır. M.S. 367-383 yılları arasında imparator Flavius Grantionus’ a ait bir sikkedir.
- Yüzük: Kemikten ve ovaldir.
- Ağırlık: Pişmiş topraktandır. Bej renklidir. İri kum taneli hamurludur. Yüzlerin ortaları bombeli ve deliktir.
- Seramik parçaları: Pişmiş topraktandır, kırmızı hamurlu ve astarlıdır.
- Kase parçası: Kırmızı hamurludur. Dış kısmı kahverengidir. Ortada ince yatay hat üzerinde yaprak motifleri sıralanmıştır.
- Kavanoz paçası: Koyu kırmızı hamurlu ve astarlıdır. Ağız kenarı dışa doğru çekik olup, gövde üzerinde çentik bezekli motif işlenmiştir.

Hisartepe’nin batısında 745m. yüksekliğindeki Hıdırlıktepe’nin güneyinde kiremit mezarlara bol miktarda rastlanmaktadır.

Bolu 200 yıla yakın bir süre Pers egemenliğinde kalmıştır. Bu döneme ait tek buluntu ise Gerede İlçesi, Avşarievvel köyünde ele geçen Arkaik Dönem mezar stelidir. Halen İstanbul Arkeoloji Müzesinde sergilenen süvari tasvirli bu eser M.Ö. V.yüzyıla aittir.

Hellenistik uygarlık döneminde, Bithynia (Bolu) sadece sikkeler üzerinden takip edilmektedir. Sikkeler dışında, bu döneme ait başka bir buluntu ele geçmemiştir.²

M.Ö. III. yüzyıl' da Galatlar' ın Orta Anadolu' ya yerleşmiş olduğunu Bolu merkez Hıdırşeyhler köyü yakınında yapılan kazılarda, iki adet Galat Tümülüsü' nün (yığma mezar) ortaya çıkması kanıtlamaktadır.

Bu tümülüslerde 1960'lı yıllarda yapılan kazıda çıkan Galat tasvirli altın kemer tokası ve diğer eserler halen İstanbul Arkeoloji Müzelerinde sergilenmektedir.

Bolu müzesinde yapılan 1995 yılı Örencik tümülüsü kazılarında M.Ö. I. yüzyıla ait Geç Helenistik dönem seramik ve terracota figürin parçaları bulunmuştur.

Roma dönemi, Bolu'nun en parlak çağı olmuştur. Kentler bu dönemde yeni baştan imar edilerek geniş alanlara yayılmıştır.

Bolu'da Roma dönemine ait kalıntı ve eserlerin yoğunlaştığı bölgeler;

- Claudiopolis (Bolu Merkez)
- Krateia (Gerede)
- Mengen- Gökçesu vadisi
- Çaygökpınar Köyü (Bolu Merkez)
- Bümüş Köyü (Bolu merkez), taban mozaïği bulunmuştur
- Seben ilçesi Çeltikdere Vadisi (Sağlık Tanrısı Asklepios, kızı Hygeid ve yardımcısı Telesphoros heykelcikleri bulunmuştur)

² a. g. e., s.116.

Ayrıca Bolu'ya komşu Düzce il sınırına bağlı Hypium (Konuralp), Dia (Akçakoca) Çaçavuşlar Köyü'nde de Roma dönemine ait antik kalıntılar bulunmuştur.

Roma imparatorluğu'nun ikiye ayrılması ile Bolu ve çevresi Doğu Roma (Bizans) sınırları içerisinde kalmıştır. Bolu ve havalisinde Bizans dönemine ait pek çok kalıntı da bulunmaktadır. Düzce'nin Akçakoca ilçesinde, (1999'a kadar Bolu'ya bağlıydı) Ceneviz Kalesi yakınlarında 1996 yılında yapılan kurtarma kazısında, 15x25 m. ölçülerinde, 3 nefli, beşgen apsisli, bazilikal planlı bir kilisenin temelleri ortaya çıkarılmıştır. M.S.V-VI yüzyıllara tarihlenen bu kilise Bolu ve havalisindeki en büyük Bizans yapısıdır.

Dönemlere göre kazılarda çıkarılan ve Bolu müzesinde mevcut arkeolojik malzemeler:

Neolitik dönem (M.Ö.8000-5500): Serpatin ve sileks türü maddelerde yapılmış el baltası, ezgi, dilgi taşı ve ok uçları bulunmaktadır.

Tunç Çağı (M.Ö.3000-1200): Üç evreden oluşan bu çağdan, Eski ve Orta Tunç dönemlerine (M.Ö.3000-2000) ait gaga ağızlı testi, ağırşak, idol, tezgah ağırlığı, kolye, saç iğneleri, rhytan ve meyvelik gibi eserler ile Geç Tunç döneminden (M.Ö.2000-1200) bronz kase ve baltalar yer almaktadır.

M.Ö I.Bin: Bolu Değirmenözü köyü buluntusu olan kapaklı çömlek ve demir kılıçlar:

- Urartu (M.Ö.900-6000) Eserleri :Bronz bilezik ve pişmiş çanak çömlekler,
- Frig (M.Ö.750-547) Eserleri: Pişmiş toprak boyalı kaplar, fibula, bız, dikici ve kazıyıcı bronz eserler,
- Lydia (M.Ö.700-547) Eserleri: Lekythos, lydion vb. pişmiş toprak eserler,
- Klasik dönem (M.Ö.475-330) Eserleri: Kase amphariskos vb. pişmiş toprak eserler,

- Helenistik Dönem (M.S.330-30) Eserleri: Kabartmalı kaseler, terracoto figürinler ve mezar steli,
- Roma Dönemi (M.Ö- 30-M.S.395) Eserleri: Heykeltıraşlık örnekleri, pişmiş toprak eserler, madeni eserler, cam eserler,
- Bizans Dönemi (M.S.395-1453) Eserleri: Vaftiz teknesi, kandil, ikona, haçlar, sikkeler bulunmuştur.

B) Mimari Eserler

Hisartep, Kargatepe, Fırkatepe ve Uğurlunaip tepesini kapsayan alanda kurulmuş olan Bithynia – Claudiopolis (Bolu) şehrinin tarihi 1978 yılı Hisartep kazısında ortaya çıkan bulgulara göre M.Ö. VII yüzyıla kadar gitmektedir.

Hellenistik dönemde Bithynia Kralı Ziaelas'ın (M.Ö.255-235?) doğu seferi sırasında ele geçirilerek Bithynia Krallığı'na bağlanan şehir o dönemde imar edilmiş ve şehre Bithynia ismi verilmiştir. 1978 Hisartep kazısında Geç Helenistik döneme ait seramik parçaları dışında şehir yerleşmesine ilişkin bir buluntuya şu ana kadar rastlanmamıştır.

Roma imparatorluğu döneminde ismi Claudiopolis olarak değiştirilen şehir yerleşmesinden günümüze kadar ayakta kalmış az sayıda yapı ulaşmıştır. Buna günümüz yerleşiminin, antik şehrin üzerine kurulmuş olması neden olarak gösterilmektedir. Roma imparatoru Hadrian (M.S.117-138) zamanında yaptırılmış olan Antinous Tapınağı'na ait mimari parçalar bulunmuştur. Hisartep'nin güney yamaçlarında ise antik tiyatroya ait bazı izler tespit edilmiştir.

Yine eski Bolu ilçelerinden (günümüz Düzce iline bağlı) Akçakoca Düzce otoyolu kenarında dere yatağında yer alan Roma köprüsü 3 kemerli olup 10 m uzunluğundadır.

Yine 1996 yılında Bolu Müzesi Müdürlüğü'nce Yedigöller çevresinde yapılan Arkeolojik Yüzey Araştırması'nda Bizans dönemine ait yerleşim yeri kalıntıları ile; birbirine yakın aralıklarla inşa edilmiş 5 adet kilise tespit edilmiştir.

1997 yılında Dörtdivan İlçesi, Köroğlu Vadisi'nde yapılan yüzey araştırmasında da 3 adet benzer planlı Kilise kalıntısı ve mezarlar bulunmuştur.

Seben ilçesi Çeltikdere köyü yakınlarında bulunan ve oldukça iyi korunmuş durumdaki Çeltikdere Bizans kilisesi; Orta Bizans döneminin (M.S.842-1204) Bolu'daki en önemli örneğidir.

Bolu'da Türk dönemine ait mimari eserler;

Bolu ve çevresinde ilk fetih yıllarına ve Selçuklu dönemine ait hiçbir eser bulunmamaktadır. Bolu ve çevresinin Osmanlı Beyliği'nin ilk yerleşme alanlarından olması nedeni ile, Bolu ilk devir Osmanlı mimarisini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

Samsa Çavuş Camisi; Mudurnu ilçesi Güveytepe köyü'nde yer alan bu yapı, Osman Gazi dönemi ile tarihlenmektedir.

Göynük Süleyman Paşa Hamamı Orhan Gazi dönemine aittir. Ayrıca Orhan Gazi döneminin farklı bir özelliği de "Çandı" denilen büyük ağaç kütüklerinin uçları kertilerek çivisiz olarak birbirine geçirilmek suretiyle inşa edilmiş olmasıdır. Bu duruma Sakarya-Karadeniz Ereğli'si arasındaki bölgelerde de rastlanmaktadır.

Osmanlı mimarisinin Bolu'da en parlak devri Yıldırım Bayezid devridir (şehzadelik dönemi). Bu döneme ait eserler aşağıda verilmiştir;

- Yıldırım Bayezid Cami
- Orta Hamam
- Mudurnu Yıldırım Bayezid Cami ve Hamamı
- Eskiçağa Yıldırım Bayezid Cami ve Hamamı
- Gerede Yıldırım Bayezid Cami ve Hamamı

Ayrıca Bolu ve çevresindeki (eskiden Bolu'ya bağlı olan ilçeler dahil); Göynük Ömer Sekkin Türbesi (1449), Göynük Akşemseddin Türbesi (1464), Kadı Camisi (XVI.y.y), Ilıca Camisi (1510), Karaköy Cuma Camisi (1562), Aşağı Taşhan (1750) ve Yukarı Taşhan (1804) diğer mimari eserlerdendir.

a) Camiler

Samsa Çavuş Camisi: Mudurnu ilçesi, Güveytepe köyü yakınında bulunmaktadır.

Hakkında yazılı bir belge bulunmayan cami, halkın ilgisi ile günümüze kadar Samsa Çavuş ismi ile yaşatılmıştır. Osmanlı Devletinde ilk çavuş unvanını taşıyan, ömrünü Sakarya boyunu tutmakla geçirmiş, Osman Gazi'nin silah arkadaşlarından Samsa Çavuş'un Sakarya nehrinin kuzeyinde Çavuş deresi üzerinde bir cami ve hamam yaptırdığı bilinmektedir. Bolu salnamesinde de Samsa Çavuş Camisi ismi ile bahsedilen bu caminin Samsa Çavuş tarafından yaptırıldığı kuvvetle kabul edilmektedir.

İlk fetih yıllarında hiç mabedi olmayan bu bölgelerde toplu iskan yapılırken, tez elden kurulmuş olan bu cami bir kaç köye birden hizmet veren bir Cuma Mescididir. Kareye yakın dikdörtgen planlı, köy camilerinde rastlanılan ebatlara sahiptir. 8-8.5 m. ölçülerindeki duvarlar 78 cm. kalınlıkta olup; moloz taşla, üç sıra meşe hatıllı olarak yapılmıştır. Köşelerde devşirme kesme taşlar kullanılmıştır. Binanın doğu duvarının hatılsız ve diğerlerinden 20 cm. uzun olması tamir sırasında çarpıtıldığını akla getirmektedir. Caminin kırma çatısı oluklu kiremit ile örtülü olup; çatının yenilenen bazı bölümleri kiremit ile kapatılmıştır.

Binaya giriş kuzeyden orijinal olmayan çift kanatlı bir kapıyla sağlanmaktadır. Cami içerisinde tam ortada bir meşe direk çatıyı taşımaktadır. Kuzeyinde ise ormanlık mıntikalara has bir üslûpta, balta ile işlenmiş nişlik manzaralı iri ağaçlardan cumbalı bir mahfil vardır.

Alçı kalıplama tekniğindeki mihrabı define arayıcıları tarafından tahrip edilmiştir. Kalan izlerden nişinin 55 cm. derinlikte, 100 cm. genişlikte olduğu dip kısmında zikzak kabartma bir bordur, yaşmak kısmında iptidai kabartma lale ve yaprak kıvrımlarından oluşan motifler ve yaprakların altında Selçuklu sülüsüne benzer bir yazı kuşağı görülebilmektedir. Mihrabın duvar yüzeyinde olması gereken bordürlerden hiçbir eser kalmamıştır. Cami içerisinde orijinalinden kalan yivli tek parça meşeden pencere kanadı bulunmaktadır. Hamam ise caminin batısında 10x10 m. ölçülerinde olduğu anlaşılan ve bazı duvarları mevcut olan bir harabe halindedir.

Bolu Yıldırım Bayezid Camisi (Büyük-Cami): Bolu Yıldırım Camisi, Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılan medrese ve kütüphaneden oluşan mimari bir külliye'nin merkezidir. Yıldırım Bayezid Bolu'da yaptırmış olduğu hamamı (Orta Hamam) ve 30 dükkanı külliye'nin ihtiyaçlarının karşılanması için vakfetmiştir. Yıldırım Bayezid'in yaptırmış olduğu cami 1891 yılında yanınca, tamamen yıkılmış ve 1899-1900 yılında bugünkü tek kubbeli cami yapılmıştır. İlk şeklinin ahşap olduğu tahmin edilen bu cami 1944 depreminde büyük hasar görmüştür. Kubbe payandaları ve köşe kuleleri kaldırılmış, taş olan kubbe kasnakları sıvanmıştır. Orijinal görünümünü epeyce kaybeden caminin medrese ve kütüphanesinden herhangi bir iz bulunmamaktadır.

Mudurnu Yıldırım Bayezid Camisi (Büyük Cami): Yıldırım Bayezid tarafından şehzadeliği zamanında 784 H.(1382) yılında hamam ve medrese ile birlikte yaptırılmıştır. Şehrin merkezinde yer alan bu caminin kitabesi olmamakla beraber biraz ilerisinde bulunan hamamın kapısı üzerindeki kitabe ve vakfiye özetine göre tarihlendirilmektedir. 1776, 1839, 1900 ve 1956 yıllarında onarım görmüştür. Doğusunda bulunması gereken medrese mevcut değildir.

Cami kareye yakın dikdörtgen planlı bir ana mekan ve üç bölümlü son cemaat yerinden oluşmaktadır. 20.70 m. olan ana mekanı tromplarla geçilen 19.43 m. çapındaki yüksek kasnaklı bir kubbe kaplamaktadır. Bu da klasik Osmanlı Döneminde olgunlaşan mekan birliği düşüncesinin ilk adımlarındandır. Bu kadar büyük bir alanı kapatmak için cami duvarları oldukça alçak ve kaim tutulmuş, içeride duvarlara eklenen payelerle taşıma gücü artırılmıştır. Bu payeler yine Osmanlı mimarisinin doruğa ulaştığı 8 istinatlı camilerin ilk denemelerindendir. Üç bölümlü son cemaat yeri kubbelerle örtülü olup, ortadaki kubbe daha küçük ve dilimli, yanlardakiler ise daha büyük ve yüksek kasnaklıdır. Kuzeye üç sivri kemerle açılan son cemaat yeri; asıl mekana göre daha alçak olup, bu kademeli görünüm yine Klasik devirdeki piramidalleşme olgusunun erken dönemdeki ilk belirtilerini taşır.

Camiye, birisi son cemaat yeri olan orta bölümüne, diğeri aynı ekseninde asıl mekana açılan 2 kapıdan geçilerek girilmektedir. Birinci kapı büyük mermer sövelerden meydana gelen dikdörtgen şeklinde olup üst köşelerden kavisli üzengilerle süslüdür. İkinci cümle kapısı kademeli nişler ortasında daha küçük

tutulmuş ve esas karakterini kaybetmiş durumdadır. Caminin kuzeybatısında yer alan minaresi de kare taş kaideli, tuğladan, kısa silindirik gövdelidir.

Cami içinde kuzeyde 8 ahşap sütunun taşıdığı mahfil, caminin cümle kapısı aksında içe doğru kavislidir. Mihrabı kısmen bozulmuş olmakla beraber dikdörtgen çerçeve içerisindeki kenar bordürü kartuşlarla süslüdür. Bu iki kartuş arasında bir kabara yer alır. Mihrap nişi çok kenarlı, kavsarası beş sura mukarnaslıdır. Taç kısmını 2 kabara süslemektedir.

Ağırlıklı olarak moloz taşın kullanıldığı camide; mermer, tuğla, kesme taş malzemeleri ise daha ziyade kapı ve pencere çerçeveleri, kemer ve minare gibi elemanlarda kullanılmıştır.

Eskiçağa Yıldırım Bayezid Camisi: Yeniçağa ilçesi, Eskiçağa köyünde yer almaktadır. 791 H. (1388) tarihinde Yıldırım Bayezid adına yaptırılan cami, zaman içerisinde gördüğü onarımlarla orijinalliğini büyük ölçüde yitirmekle birlikte, ilk planını korumaktadır. Dikdörtgen planda, kırma çatılı basit bir yapıdır.

Göynük Süleyman Paşa Camisi: Göynük İlçe merkezinin doğusunda Akşemseddin Türbesinin yanında yer alan cami, vakıf kayıtlarına göre ilk olarak 1331-1335 yılında yapılmış, fakat muhtemelen ahşap olan bu cami yıkılmış olduğundan yerine Sultan II. Abdülhamid'in emri ile bugünkü cami yapılmıştır. 17.70 x 16.10 m. boyutlarındaki yapı Geç Devir mimarisinin karakteristik özelliklerini aksettirmektedir.

Kadı Camisi : Bolu merkezinde yer alan cami, mimari karakterine göre XVI. yüzyıla tarihlenmektedir. Bolu Livası Salnamesine göre eser, Demirtaş Paşazade Mehmet Bey tarafından yaptırılmıştır. Dikdörtgen planlı caminin mihrap bölümü beş kenarlıdır. Tamamıyla kesme taştan inşa edilen cami, düz ahşap tavanlı, kırma çatısı marsilya kiremit ile örtülüdür. Kalan izlerden bugün ahşap olan üst örtünün evvelce kubbeli olduğu, fakat eserin büyük tahribata uğraması sonunda yeniden yapılırken ahşap tavanlı yapılmış olduğu tahmin edilmektedir. Caminin ilk şeklinin 3 bölümlü son cemaat yerine sahip olduğu kuzey cephe önünde kalan sütun kaidelerinden anlaşılmaktadır. Caminin taç kapısı sivri kemerli eyvan şeklinde olup iki kenarı mihrabiyevidir. Pembe mermerden söveli, lamba zivana seklinde geçmeli

basık kemerli cümle kapısının ahşap kapı kanatları, Osmanlı künde-kari işçiliğinin güzel örneklerindendir.

Ilıca Camisi : Bolu merkezinin 5 km. güneyinde Karacasu'da yer alan cami İsfendi-yaroğlu Kızıl Ahmet Beyin oğlu Musa Paşa tarafından 916 H.(1510-1511) yılında yaptırılmıştır. 1944 depreminde büyük hasar gören cami, 1960 da eski ölçülerine göre yeniden inşa edilmiş ve kitabesi aynen yeni binaya monte edilmiştir.

Moloz taştan, kare planlı küçük bir camidir. Sadece cümle kapısı kesme taş olup beden duvarlarından çıkıntı yapılmıştır.

Karaköy Cuma Camisi : Bolu'nun 7 km. batısında Karaköy' de yer alan cami giriş kapısı üzerinde yer alan çini kitabesine göre 970 H.(1562-1563) tarihinde Musa Paşa oğlu Mehmet Bey'in annesi tarafından Cuma Camisi olarak yaptırılmıştır.

Dikdörtgen planlı, moloz taş örgülü cami-yi üstten kiremitli bir çatı örtmektedir. Pembe mermerden yapılmış cümle kapısı ve bu kapı üzerinde yer alan çini kitabesiyle dikkat çeken caminin eski yayın-larda 2 çini kitabesi olduğu bilinmekte ise de bir tanesi bugün mevcut değildir. Mevcut kitabe dikdörtgen mermer bir pano içerisinde alt ve üstten çin bulutu motifleriyle çerçevelenmiş 4 parça çiniden oluşmaktadır. Sülüs hatlı kitabede zemin koyu lacivert yazılar ise beyaz ve kiremit renklidir. Yazılar arasına yer yer yaprak ve çiçek motifleri serpiştirilmiştir. Cami içerisinde tavanlar aşî boyalı iken yenilenmiş ancak mahfilin orijinal kalan kısımlarında kırmızı yeşil renkli aşî boyaları halen görülebilmektedir. 1992 yılında cami esaslı bir onarım geçirmiştir.

İmaret Camisi : Bolu merkez, Büyük Cami mahallesinde, Saraçhane camisinin güney doğusunda yer almaktadır. Vakıf kayıtlarına göre Kızıl Ahmet Bey soyundan Şemsi Paşa tarafından 16 .yy da yaptırıldığı anlaşılan cami, zaman içerisinde gördüğü onarımlarla orijinalliğini büyük ölçüde yitirmiştir.

Dört sıra tuğla bir sıra taş dizisinden oluşan cami beden duvarları kirpi saçakla sonlanmakta ve altta dikdörtgen çerçeveli üstte sivri kemerli, iki katlı bir pencere düzenlemesiyle dışa açılmaktadır. Dikdörtgen planlı caminin cümle kapısı üzerinde üst üste iki kartuş içerisinde ilci sata sülüs kitabe yer almaktadır. Kuzeybatı

köşesinde tuğla minaresi bulunan caminin, kırma çatısı tamamen yenilenmiş olup içten II. Abdülhamid zamanında yapıldığı söylenen ahşap bir tavanla örtülüdür.

Saraçhane Camisi : Bolu merkez, Büyük Cami mahallesi, Belediye meydanında yer almaktadır. Kitabesine göre 1163 H. (1750) tarihinde Silahtar Mustafa Ağa tarafından ihya edildiği anlaşılan cami, Evliya Çelebi Seyahatnamesi ve Mimar Sinan'ın eserlerinin listesini veren Tezkeretül Ebniyede Mimar Sinan'ın eseri olarak görülmektedir. Bu durumda cami ilk olarak 16.yy.da Mimar Sinan tarafından yapılmış, bu caminin harap olmasıyla da Silahtar Mustafa Ağa tarafından yeniden ihya edilmiştir.

Dikdörtgen planlı cami duvarlarında aralarında tuğla hatıllar bulunan moloz taş malzeme kullanılmıştır. Kirpi saçaklarla geçilen kiremit örtülü kırma çatısı içte ahşap tavanlıdır. Kuzey cephesinde dükkanlar bulunan caminin girişi doğudan sağlanmaktadır. Beden duvarları sivri kemerli 2 katlı pencere düzenlemesi, köşe pahı, kuş köşkleri, doğu ve güney cephe duvarında yer alan sivri kemerli çeşmeleri ile dikkat çekmektedir.

Kuzey doğusunda kesme taş kare kaideli, tuğla silindirik gövdeli minaresi yer almaktadır.

Yukarı Tekke Camisi : Gerede, Kabirler mahallesi, Vezir sokakta yer alan cami, kitabesine göre 1267 H. tarihinde Abdullah Efendi tarafından yaptırılmıştır. Kerpiçten, dikdörtgen planlı caminin doğu köşesinde kesme taştan bir türbe yer almaktadır.

Tabaklar Camisi : Bolu merkez, İzzet Baysal Caddesi üzerinde yer alan cami, kitabesine göre 1310 -1315 H. (1897) tarihinde yapılmıştır. 17.40 x 20 m. ebatında dikdörtgen planlı cami duvarları Geç Osmanlı Mimarisi karakteri taşımaktadır.

b) Hanlar

Aşağı Taşhan : Şehrin merkezinde Yıldırım Bayezid (Büyük) Camisinin batısında, Yukarı Taşhanın güneyinde yer almaktadır. 1750 yılında eşraftan Emin

Ağa tarafından yaptırılmıştır. Kesme taştan güney köşeleri pahlı, geniş bir saçak silmesi ile sonlanan beden duvarlarının güney kenarında üçer mazgal penceresi yer alır. Güney kenar ortasında bulunan yuvarlak kemerli büyük kapının üzeri iki büyük konsol ile çıkıntı teşkil eden bir cumba şeklindedir.

Yukarı Taşhan: Aşağı Taşhan'ın kuzeyinde yer alan Yukarı Taşhan giriş kapısı üzerindeki kitabeye göre 1219 H.(1804) tarihinde Serbevvab Hacı Abdullah Ağa tarafından yaptırılmıştır. 2 katlı açık avlulu bir handır. Avlu etrafını saran kare kolon payeler ve yuvarlak kemerlerin teşkil ettiği revaklar çapraz tonoz ile örtülüdür. Revakların arkasında odalar sıralanmaktadır. Doğu yönünde beden duvarlarında çıkıntı teşkil eden cümle kapısı yuvarlak kemerli büyük bir eyvan şeklinde avluya açılmaktadır. Cümle kapısının iki yanında kemerli 2 dükkan bulunmaktadır.

c) Hamamlar

Süleyman Paşa Hamamı: Göynük ilçe merkezinin doğusunda Akşemseddin Türbesinin yakınında bulunmaktadır. Vakıf kayıtlarına göre 1331-1335 tarihinde Gazi Süleyman Paşa tarafından cami ile birlikte yaptırılmıştır. Cami 1875 yılındaki büyük sel baskınında yıkılınca Sultan II. Abdülhamid devrinde tamamen yenilenmiştir.

Hamam orijinal ebat ve planını koruyan en eski Osmanlı Hamamlarından birisidir. 1950 den sonra yapılan esaslı bir onarımla cephe kesiminin çoğu, kat silmeleri değiştirilmiştir. Erkekler ve kadınlar bölümü olmak üzere çifte hamam olarak teşkil olunmuştur. Her iki bölümde soğukluk, ılıkılık ve sıcaklık kısımlarından oluşmaktadır. Erkekler soyunmalığına batı köşedeki kapıdan girilmektedir. Soğukluk bölümü 9 delikli tepe pencereleri olan kubbe ile örtülüdür. Kubbeye aralarında nişler bulunan tromplarla geçilmekte, bu da iç mekana hareketli bir görünüm kazandırmaktadır. Ilıklık kısmı doğu ve batıdan iki eyvan arasındaki kare mekandan oluşmakta ve kare mekanın üzeri kubbeyeyle örtülüdür. Bu mekanın güney batısındaki koridor şeklindeki bölümde ise tuvaletler yer almaktadır. Sıcaklığa batıdaki eyvandan geçilmektedir. Sıcaklık ortada kare mekana açılan üç eyvan ve üç köşe hücrelerinden oluşmaktadır. Orta mekan, köşe hücreleri kubbe, eyvanlar beşik tonozla

örtülüdür. Güneybatı ve güneydoğudaki hücrelerin kubbeleri dilimlidir. Kubbe geçişleri Türk üçgenlerinden oluşmaktadır.

Kadınlar kısmı birkaç ayrıntı ve ebat farkının dışında erkekler kısmıyla benzer plan özelliğine sahiptir. Kuzeyde külhanın yer aldığı hamamın duvarlarında kesme taş malzeme kullanılmıştır. Üst örtü oluklu kiremit örtülü iken son onarımlarla saçla kapatılmıştır.

Bolu Yıldırım Bayezid Hamamı (Ortahamam): Soğukluk kapısı üzerinde yer alan 2 satırlık Arapça kitabesine göre 791 H.(1389) yılında Çelebi Bayezid tarafından babası hayatta iken yaptırılmıştır. Mimarı Mudurnu Yıldırım Hamamını da yapan Ömer ıbn İbrahim olup imzası giriş kapısının kilit taşındadır. Çifte hamam tarzında, dıştan moloz taşla inşa edilen küçük ölçülerdeki bu hamam, içten Mudurnu'daki kadar olmasa da oldukça zengin süslemelere sahiptir. Yakın tarihlerde onarım gören binanın çatı ve kubbe kiremitleri tamamen yenilenmiştir.

Mudurnu Yıldırım Bayezid Hamamı: Mudurnu Büyük cami mahallesinde, Yıldırım Camisinin karşısında bulunmaktadır. Erkekler kısmı giriş kapısı üzerindeki kitabe ve vakfiye özetine göre 784 H.(1382) yılında Yıldırım Bayezid tarafından Ömer ıbn İbrahim'e yaptırılmıştır. Hamamın erkekler kısmının soğukluğu hariç basili bir dış görünümü vardır. Farklı tarihlerde yapılan onarımla taç kapı dışındaki duvar taşları büyük ölçüde değişmiş, oluklu kiremit örtülü çatısı beton ile kaplanmıştır. Ancak, gerek büyüklüğü, gerekse taç kapı ve kubbe geçişleriyle erken dönem Osmanlı hamamlarının en orijinal ve en güzel örneklerinden birisi olma özelliğini korumaktadır.

Çifte hamam tarzında yapılmış bu hamam dıştan son derece basit görünümüne karşın, mukarnaslarıyla Osmanlı mimari tezyinatı tarihinde bir dönüm noktası teşkil edecek şekilde önemlidir. Osmanlı mimarisinde 15. yy' dan itibaren badem, çift badem, sarkmalar, püsküller gibi tam ve mükemmel unsurlar görülmeye başlarken, 14. yüzyıla ait bu yapıda mukarnas artık doruğa ulaşmış, plastikleşmiş, Selçuklu eserlerinden çok ileri bir merhaleye varmıştır.

Eskiçağa Yıldırım Bayezid Hamamı : Yeniçağa İlçesi, Eskiçağa köyünde yer alan Hamam, cami ile aynı devirde 791 H.(1388) yılında Yıldırım Bayezid adına yapılmıştır.

Küçük fakat mimari bakımından önemli bir yapıdır. İki bölümlü sıcaklıktan oluşan hamamın soğukluk bölümü yıkılarak yeniden yapılmıştır.

Tepeye doğru daralan yıldızlarla dekore edilmiş kubbe, Türk üçgeni ve istiridye şeklinde tromplu kubbe gelişleri ile dikkat çeker.

Tabaklar Hamamı : Bolu merkez, Tabaklar mahallesinde yer almaktadır. 16. yy.da Taval Mehmet Paşa tarafından yaptırıldığı tahmin edilen Tabaklar Hamamı'nın, kadınlar bölümü daha küçük çifte hamam tarzındadır. Bütün duvarları moloz taş olan hamamın, saçakları silmelidir. Yol genişletme çalışması sırasında soyunmalığı yakılmıştır.

Sultan Hamamı: Bolu merkez, Büyük cami mahallesi, Saraçhane sokağında yer alan hamam, mimari karakterine göre 16. yy.'a tarihlenmekte ve Sokullu Mehmed Paşa Vakfı olarak, vakıf kayıtlarında geçmektedir. Ön kısmı üzerinde yer alan kule şeklindeki feneri 19. yy' da eklenmiştir. Çifte hamam tarzındadır.

Konuralp Hamamı : Düzce-Konuralp bucağında küçük bir hamamdır. Dikdörtgen bir soyunmalık ve dar bir koridorun iki yanında sıcaklık hücrelerinden oluşmaktadır.

Aşağı Hamam: Gerede, Kitirler mahallesi, Bolu caddesinde yer alan hamam 14.yy. sonlarına tarihlenmektedir. Moloz taştan inşa edilen, sıcaklık, ılık ve soğukluk bölümlerinden oluşmaktadır.

d) Türbeler

Ömer Sekkin Türbesi : Göynük'te Akşemseddin Türbesinin 100 m. kadar doğusunda yer alır. Hacı Bayram Veli'nin talebesi Akşemsedd'in arkadaşı olan Ömer Sekkine (Bıçakçı Ömer Dede) ait türbe 853 H.(1449) yılına tarihlenmektedir.

Yüksek platform üzerine, tamamen kesme taştan sekizgen planlı olarak inşa edilen türbe kubbe ile örtülüdür. Giriş kapısı önünde, kare kaideli, mukarnas başlıklı iki sütuna oturan kubbeli bir revak yer almaktadır. Türbe cepheleri bir atlamalı olarak silmeli dikdörtgen çerçeveli sivri kemer alınlıklı pencerelerden oluşmaktadır. Türbeye basık kemerli bir kapıdan girilmekte olup kapı üzerindeki sivri kemerli alınlıkta kitabelik yer almasına rağmen kitabesi yoktur. Türbe içerisinde Ömer Sekkin'e ait bir sanduka bulunmaktadır.

Akşemseddin Türbesi : Göynük ilçesi, Gazi Süleyman Paşa Camisi avlusunda bulunmaktadır. Büyük ilim adamı ve Fatih Sultan Mehmed'in hocası olan Akşemseddin, 1459 tarihinde vefat ettikten sonra 864 H.(1464) yılında türbesi yapılmıştır. Altıgen planlı türbenin kesme taştan yapılmış beden duvarlarının her kenarında sivri kemerli niş içinde dikdörtgen ve ağaç söveli pencereler yer almaktadır. Pahlı saçak silmeleri ile nihayetlenen beden duvarları üstten kurşun kaplı kubbe ile örtülüdür. Türbenin kuzeydoğu köşesinde sivri kemerli niş içerisinde giriş kapısı yer almaktadır. Kapı üzerindeki alınlıkta inşa kitabesi bulunmaktadır. Kenarlardaki alt sıra pencerelerin üzerinde sivri kemerli alçı şebekeli ikinci sıra pencereler mevcuttur.

Türbe içerisinde Akşemseddin ve oğulları Fakih ile Nurihüda Çelebilerin sandukaları vardır.

Akşemseddin'e ait sanduka, ilk devir ahşap işçiliğinin çok güzel bir örneğidir. 2.50 x 0.50 m. boyutundaki sanduka kapıdan girince sağdadır. Ceviz üzerine kabartma yazı ve kapaklarında nar çiçeği motifleri yer alır.

C) Kitabeler

a) Türk Dönemi Öncesi Kitabeler:

Bolu'da Bithynia dönemi genellikle sikkeler üzerinden takip edilebilmektedir. Sikkeler dışında, bu döneme ait pek bir buluntu ele geçmemiştir.

Bithynia döneminden sonraki döneme ait kitabeler de Bolu tarihinin aydınlatılmasında bize yardımcı olmaktadır. Kargatepe ile Hisartepe arasında 1972 yılındaki cadde çalışmaları sırasında Roma imparatoru Hadrian (M.S 117-138) tarafından yaptırılmış olan Antionus Tapınağı'na ait mimari parçalar bulunmuştur. Antinous Tapınağı'na ait sütun, arşitrav ve friz parçaları ile antik tiyatroya ait bir friz parçası halen Bolu müzesinde bulunmaktadır. İmparator Hadrian'a (117-138) ait bir açık hava tiyatrosundaki kitabelerden birinde "...Tanrı Nerva'nın torunu, Train Hadrian'a ..." yazılıdır.³

Göynük İlçesi, Soğukçam Köyü'nde bulunan "Kaya Abidesi" ise; M.Ö VIII-VII yüzyıllarda Orta Anadolu'da büyük bir devlet kurmuş olan Frigler'in Bolu'daki varlığının en önemli kanıtıdır. Üzerinde üçgen bir niş olan ve aynı zamanda bilinen en uzun Frig Kitabesi özelliğini taşıyan Kaya Abidesi'nde 9 satır kitabe bulunmaktadır.

Bolu merkez Sümer mahallesinde bulunan ve halen Bolu Müzesi'nde sergilenen 2 adet mezar stelinden birinde; yarışmalar sırasında ölen gladyatörlerin isim ve yaşları listelenmiş, diğerinde ise ölen bir gladyatör için karısı tarafından yazılan ve aşağıda örneği verilen kitabe yer almıştır.

"Eskiden beri çalgıyla, sözle herkese takılıp eğlendiren biriydim. Gör şimdi, nasıl yalnızım, yattığım yerde, zira yalnızlıktan başka bir şeyim yok artık! Philokynegos Makedon adım; yenilmez Gladyatör, bronz çelenkli, (herkes için) müşterek olan yazgıyı paylaşıyorum."

Eskiden Bolu iline bağlı olmakla beraber, günümüzde Düzce il sınırında bulunan Konuralp beldesinde yapılan kazılarda Roma dönemine ait kitabeli sunak ele geçirilmiştir. Konuralp ilçesinde bulunan bu kitabeler halen Konuralp müzesinde sergilenmektedir. Bu kitabelerden birinde;

"29 yıl üç ay yaşayan trajedi sanatkarı Atinalı Tib. Kl. Philoksenas için, ben trajedi sanatkarı Karinthos'lu isthmos bu bomos'u diktim."

yazmaktadır.

³ Bithynia bölgesi antik yazıtları üzerinde çalışan Dr. Sencer Şahin tarafından tercüme edildi.

b) Türk Dönemi'ne Ait Kitabeler:

Bolu'nun 7 km. batısında Karaköy'de yer alan cami giriş kapısı üzerinde yer alan çini kitabesine göre bu cami 970 H.(1562-1563) tarihinde Musa Paşa oğlu Mehmet Bey'in annesi tarafından Cuma Camisi olarak yaptırılmıştır. Mevcut kitabe dikdörtgen mermer bir pano içersinde alt ve üstten çin bulutu motifleriyle çevrelenmiş dört parça çiniden oluşmaktadır. Sülüs hatlı kitabede zemin koyu lacivert yazılar ise beyaz ve kiremit renklidir. Yazılar arasına ise yer yer yaprak ve çiçek motifleri serpilmiştir.

Bolu merkez, Büyükcamı mahallesinde yer alan İmaret Camisi'nin cümle kapısı üzerinde üst üste iki kartuş içersinde iki satır sülüs kitabe yer almaktadır.

Bolu merkez, Belediye, meydanında yer alan Saraçhane camisi kitabesine göre (1163 Hicri-1750 Miladi) bu cami Silahtar Mustafa Ağa tarafından son olarak ihya edilmiş, Mimar Sinan'ın eseri olarak görülmektedir. Ayrıca Yukarı Taşhan, Ilıca Camisi, Mudurnu Yıldırım Bayezıd Hamamı, Akşemseddin Türbesi, Kasım Dede Türbesi, Aşağı Tekke Türbesi, Yukarı Tekke Camisi, (Gerede kabirler mahallesi), Tabaklar Camisi (Bolu merkez İzzet Baysal caddesi) kitabeleri de günümüzü aydınlatması açısından varlığını korumaktadır.

D) Arşiv Malzemeleri

a) Tahrir Defterleri:

Tapu Tahrir Defterleri (Defter-i Hakani'ler veya kısaca Tahrir Defterleri), padişah değişimi, yeni fetihler veya zamanla meydana gelen umumi değişiklikleri

tespit etmek gibi, çeşitli vesilelerle yapılan sayımların neticelerini ihtiva eden defterlerdir.⁴

Tahrir adı verilen bu sayımlar, bir bölgeye ait olabileceği gibi aynı zamanda bütün ülkeye de ait olabilir. Tahririn nasıl yapılacağı ve ne gibi hususların göz önünde bulundurulacağı kanunnamelerle tespit edilmiştir.

Tahrir yapılacak bölgeye, bu işi yapmak üzere bir’’emin’’ve emin ile beraber tahrir usulünü bilen bir “katip” atanırdı. Tahrir edilecek bölgedeki mülki idarecilerin de tahrir müddetince bunlara yardım etmesi emrolunurdu.

Tahrir esnasında kaza, nahiye, mezra, yaylak, kışlak, mera ve çiftlik gibi meskun ve zirai sahaların mülk, vakıf, tımar gibi hukuki durumları tespit edilerek bu yerlerdeki yetişkin erkek nüfus, varsa ellerindeki toprak miktarları, çift, nim, bennak, caba gibi yükümlü oldukları vergi miktarları; muaf iseler buna ait izahatlar ile buradan hasıl olan zirai ve hayvancılık mahsulleri gibi gelir getiren bütün kalemler kaydedilirdi.

Bolu’ya ait tapu tahrir (TT) defterlerini şöyle sıralayabiliriz;

TT-51 Bolu livasını nahiyelerinde sakin cemaatin ve çakırcı, şahinci, zağnoscuların nüfuslarıyla hasılatını ve tımarlarını havi mufassal tahrir defteri.

TT-86 Bolu livasını Gerede, Çağa, Hızırbeyli, Viranşehir, Borlu, Ereğli, Mengen, Kıbrıs vesair nahiyelerinde bulunan ve Amasra kalesi müstahfızlarına ait olan tımarların icmal defteri.

TT-88 Bolu livası köylerinin nüfus ve hasılatıyla tımarlarını ve Amasra kalesi müstahfızlarının tımarlarını mübeyyin mufassal tahrir defteri.

TT-250 Bolu livasının nahiyelerinde mütemekkin müsellemlerin isimleriyle mutasarrıf oldukları arazinin hasılatını havi piyadegan defteri.

⁴ **Ömer Lütfi Barkan**, *XV.ve XVI.yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Zirai Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları I*, İstanbul, 1943, s. 1-26.

TT-425 Bolu ve Kocaeli livasının tımarları ile Boğazkesen, Yoros, Şile kaleleri ve kule-i bala-yı Galata müstahfızlarına aid tımarların icmal defteri.

TT-438 Anadolu eyaletinde Kütahya ve Hamid kanunnamesi ile Kütahya Karahisar-ı Sahib, Sultanönü, Hamit, Ankara, Kastamonu, Kengiri, Kocaeli, Bolu livalarının icmalen nüfus ve hasılatını ve tımarları ve evkaf ve emlakını havi mufassal tahrir defterinin birinci cildi.

TT-459 Bolu livasının kurasında vaki müsellemler çiftliklerinin hasılatını mübeyyin piyadegan defteri.

TT-460 Bolu livasının Gerede kazası kurasının nüfus ve hasılatını ve tımarlarını mübeyyin mufassal tahrir defteri.

TT-463 Bolu nahiyesinde bulunan tımarları havi ve üç kısımdan mürekkep mufassal tahrir defteridir. Kuranın nüfus ve haslarını ve tımarların sahiblerinin isimleri gösterilmiştir.

TT-465 Bolu sancağında mütemekkin piyadelerin isimleriyle çiftliklerini havi piyadegan defteri.

TT-504 Bolu livasının nüfus ve hasılatıyla tımarlarını mübeyyin mufassal tahrir defteri.

TT-575 Bolu livası nahiyesinde bulunan piyadelerin isim ve haslarını mübeyyin piyadegan defteri.

TT-576 Bolu livasının nahiyesindeki müsellemlerin isimleriyle çiftlikleri hasılatını mübeyyin piyadegan defteri.

TT-584 Bolu livasının nahiyesindeki müsellemlere aid piyadegan defteri.

TT-587 Bolu livası piyadelerinin isimleriyle vakıf çiftliklerini havi piyadegan defteri. Beş yüz yetmiş beş nolu defterin aynısıdır.

TT-618 Bolu livasının nahiyesindeki mensuh piyade çiftliklerini mübeyyin piyadegan defteri.

TT-783 Bolu sancağının tımarları ile Taraklıborlu'da Kadiasker Hüseyin Efendi'nin vakıflarını havi mufassal tahrir defteri.

TT-809 Bolu sancağının tımar defteri.

TT-841 Menteşe, Aydın, Teke, Hamid, Sultanönü sancakları Gedikliyanı ile Anadolu eyaletinin çeri sürücüleri, defter katibleri, mirimiran çavuşları, serdengeçtileri, Kütahya, Hüdavendigâr, Saruhan, Aydın, Bolu, Ankara, Karahisar-ı Sahib, Menteşe, Hamid, Kengiri, Teke, Karasi, Sultanönü, Kastamonu livaları mahlulâtı yoklama defteri.

TT-851 Bolu, Hamid, Menteşe, Teke, Ankara, Kengiri, Kaahisar-ı Sahib, Karesi, Sultanönü nahiyelerindeki tımarların yoklamasını havi mufassal tahrir defteri.

TT-893 Mensuhat aklamında Saruhan, Aydın, Menteşe, Hüdavendigâr, Kocaeli, Kütahya, Karahisar-ı Sahib, Teke Alaiye, Sığla, Gelibolu, Sultanönü, Biga, Bolu, Kastamonu, Kengiri sancakları zuama ve tımarlularından sefere memur oldukları halde bedele rabt olunanlardan tahsil olunan ve kalyonlar sergisine teslim olunan meblağı havi bahriye defteri.

E) Şeriye Sicilleri

Bilindiği gibi ‘‘Şeriye Sicilleri’’ tarihimizi çeşitli yönleri ile tesbit edebilme bakımından önemli kaynakların başında gelmektedir. Şer’iye Sicilleri önceleri kendi mahallelerinde ve müzelerinde muhafaza edilmekte iken daha sonra kısmen Topkapı Sarayı müzesi arşivine konulmuştur.

Burada yaptığımız çalışmalar sonucunda konumuza esas kaynak teşkil eden Bolu’ya ait Şer’iye Sicilleri’nin tüm sayısının oldukça büyük yeküne ulaştığını tesbit ettik. 261 adet Şer’iye Sicili’nin ilki 1070 (1654) tarihini, sonuncusu da 1326 (1910) tarihini taşımaktadır. Ve bu siciller 830-1091 numaralarda kayıtlı bulunmaktadır. Tazminat Dönemi’ni (1839-1876) içine alan defter sayısı 92 adet olup, 870 numaradan 962’ye kadar numaralanmıştır.

Şer'îye Sicilleri genelde Kadılar'ın devlet merkezi ile yaptıkları yazışmaları, halkın şikayet ve dileklerini, ferman ve hüküm suretlerinin en önemlisi birçok mahkeme kayıtlarını ihtiva etmektedir. Ayrıca Şer'îye Sicilleri'nden tarihi olaylar, tarihi şahsiyetler, bazı önemli müessese ve mahalli yer adları ayrıntılı bir şekilde tespit edilebilmektedir.

Bu çalışmamda ele aldığım 875 numaralı Şer'îye Sicili, 1257-1260/ 1841-1844 tarihlerini ihtiva etmektedir. Önceki ve sonraki sicillere göre oldukça kapsamlıdır. Ciltli, düzenli, sağlam ve 92 varaktır. Bu döneme ait birçok bilgi ve belge bulunmaktadır. Dönemle ilgili en önemli sicil kaynaklarından biridir. 875 numaralı bu sicil kaydı ta'yin beratları, narhlar, vergiler, fermanlar, emirname ve buyrulduklar, gümrük talimnameleri, hüccet, miras ve tereke, vakıf, din eğitimi ile ilgili birçok belgeyi ihtiva etmektedir.

BOLU ŞER'İYYE SİCİLLERİ (Topkapı Sarayında)

No:	Tarih:	No:	Tarih:
830	1079-1082	850	1225-1228
831	1082-1084	851	1228-1229
832	1089-1091	852	1230-1232
833	1091-1093	853	1231-1235
834	1093-1095	854	1235-1236
835	1096-1098	855	1234-1244
836	1098-1099	856	1236-1238,
837	1098-1099		1241
838	1099-1100	857	1238-1239
839	1103-1105	857/A	1223-1238
839/A	1105-1107	858	1239-1242
840	1107-1108	859	1238-1242,
841	1108-1110		1244
842	1111-1114	860	1239-1244

843	1114-1116	861	1242-1244
844	1116-1119	862	1243-1244
845	1119-1122	863	1244-1245,
846	1129-1130		1251-1254
847	1133-1134	864	1245-1248
848	1145-1146	865	1248-1255,
849	1250-1252		1259

No:	Tarih:	No:	Tarih:
866	1249-1252	890	1264-1265
867	1251-1253	891	1264-1265
868	1253-1255	892	1264-1265
869	1253-1255	893	1261-1265
870	1252-1257	894	1265-1266
871	1255-1256	895	1265
872	1256	896	1265-1266
873	1257-1258	897	1265-1266
874	1257-1259	898	1265-1266
875	1257-1259	899	1266-1268
876	1257-1258	900	1266-1268
877	1258-1259	902	1267-1268
878	1259-1260	902	1268-1269
879	1259-1260	903	1269
880	1259-1263	904	1269-1270
881	1261-1263	905	1269-1270
882	1261-1262	906	1269-1274
883	1261-1262	907	1270-1272
884	1262	908	1270-1271
885	1262	909	1270-1271
886	1263-1264	910	1271-1272,
887	1263-1268		1274
888	1264-1265	911	1271-1272
889	1264-1265	912	1271-1272

No:	Tarih:	No:	Tarih:
913	1272-1273	934	1282-1284
914	1272-1273	935	1283-1285
915	1272-1273	936	1284-1286
916	1273-1274	937	1285
917	1273	938	1284-1285
918	1273-1274	938/A	1284-1285
919	1274-1275	939	1285-1286
920	1274-1276	940	1286-1287
920/A	1275	941	1286-1287
921	1276	942	1286-1288
922	1276-1277	943	1286-1289
923	1277-1278	944	1286-1287
924	1278	945	1287-1288
925	1278-1279	946	1287-1288
926	1278-1279	947	1287-1291
927	1275-1278	948	1288-1289
928	1279-1281	949	1288-1289
929	1279-1280	949/A	1288-1290
930	1280-1282	950	1288-1290
931	1280-1281	951	1288-1291
932	1281-1282	952	1289-1290
933	1281-1282, 1285-1287, 1295	953	1289-1290
		954	1289-1290
		955	1289-1290

No:	Tarih:	No:	Tarih:
956	1289-1291	980	1295-1296
957	1290-1291	981	1295-1296
958	1291-1292	982	1295-1296
959	1291-1292	983	1295-1298
960	1291-1292	984	1296-1297
961	1291-1292	985	1296-1297
962	1291-1292	986	1296-1314
963	1292-1294	987	1287-1288
964	1292	988	1287-1288
965	1292-1293	989	1293-1298
966	1292-1293	990	1296-1298
967	1293-1294	991	1296-1299
968	1292-1313	992	1296-1299
969	1293	993	1296-1300
970	1293-1294	994	1297
971	1293-1294	995	1297-1298
972	1294-1295	996	1298-1301
973	1294-1295	997	1298-1301
974	1294-1295	998	1298-1307
975	1294-1295	999	1298-1302
976	1294-1296	1000	1298-1308
977	1295-1298	1001	1299-1301
978	1294-1299	1002	1299-1301
979	1295-1296	1003	1299-1303

No:	Tarih:	No:	Tarih:
------------	---------------	------------	---------------

1004	1299-1301	1027	1307-1309
1005	1300-1303	1028	1307-1309
1006	1301-1302	1029	1307-1309
1007	1301-1302	1030	1307-1310
1008	1301-1303	1031	1308-1309
1009	1301-1303	1032	1308-1309
1010	1301-1303	1033	1307-1310
1011	1303-1304	1034	1309-1311
1012	1303-1305	1035	1309-1310
1013	1304-1305	1036	1309-1310
1014	1304-1305	1037	1309-1310
1015	1304-1305	1038	1309-1311
1016	1305-1306	1039	1309-1311
1017	1305-1307	1040	1309-1310
1018	1305-1308	1041	1309-1312
1019	1306	1042	1310-1311
1020	1306-1308	1043	1311
1021	1306-1307	1044	1311-1312
1022	1306-1307	1045	1311-1312
1022/A	1307	1046	1311-1312
1023	1307-1309	1047	1312-1314
1024	1307-1308	1048	1311-1312
1025	1307-1308	1049	1311-1312
1026	1307-1308	1050	1311-1312

No:

Tarih:

No:

Tarih:

1051	1311-1313	1075	1315-1317
1052	1311-1312	1076	1316-1317
1053	1312-1315	1092	1303-1306
1054	1312-1315	1077	1316-1317
1055	1352-1314	1078	1316-1318
1056	1312-1314	1079	1316-1318
1057	1312-1315	1080	1316-1318
1058	1312-1314	1081	1316-1321
1059	1312-1316	1082	1316-1318
1060	1313-1318	1083	1317-1320
1061	1313-1314	1084	1317-1320
1062	1313-1316	1085	1318-1320
1063	1313-1317	1086	1319-1322
1064	1313-1317	1087	1320
1065	1314-1315	1088	1321-1323
1066	1314-1315	1089	1323-1326
1067	1314-1316	1090	1283-1288
1068	1314-1316	1091 ⁵	1297-1301
1069	1314-1316		
1070	1314-1316		
1071	1314		
1072	1315-1316		
1073	1315-1316		
1074	1315-1316		

⁵ Ahmet Akgündüz, *Şer'îye Sicilleri*, Cilt 1, İstanbul, 1988, s.177-178.

II. BÖLÜM

İLKÇAĞ'DAN OSMANLI DÖNEMİNE KADAR BOLU TARİHİ

A) İlkçağ'da Bolu

Bolu şehri, etrafı dağlarla çevrilmiş olan denizden 710 metre yükseklikte bir ovada kurulmuştur. Eski bir yerleşme yeri olan şehrin Roma İmparatorluğu dönemindeki ilk adı “Bithynia” olup ovanın kuzey tarafında dağın eteğinde yer almaktaydı.¹ Bolu uzun yıllar bu ad ile anıldıktan sonra imparator “Klodyus” (Cladius) döneminde (İmp. 41-54) onun adını ebedileştirmek üzere ismine izafeten “Klodyopolis” (claudiopolis) olarak adlandırılmıştır.² Bolu adının, Claudopolis’in “Şehir-Belde” manasına gelen son kısmından çıkmış olduğu sanılmaktadır. Bununla beraber şimdiki ad ile filyos nehrinin eski adı Billaaios, Biilis, Bilion, Bilem ve Byleum arasındaki yakınlık dikkati çekmektedir.³

Bithynia bölgesine Bolu adının ne zamandan beri yerleştiği, daha önceden kimlerin ve nereden gelip yerleştiklerini bilmiyoruz. Anadolu’ya gelip yerleşen Proto-Hitiler’in Bithynia Bölgesi’ne kadar inip yerleştikleri ve yerleşmiş ise tam olarak ne zaman geldikleri bilinmemektedir. Remzi Oğuz Arık’ın, Bolu’da yapılan kazılar hakkında ki raporunda ortaya çıkan Proto Historik höyükle ilgili olarak:

*“Bakir toprağa kadar inen bir hendek içinde bakır devri Hitit-Firig
klasik çağı çanak-çömlek obsidisyenden gayet güzel işlenmiş ufak aletler,
şimdiki arkeoloji müzesinde bulunan fevkalade ideal biçimdeki geometrik*

¹ Cengiz Orhonlu, “Bolu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, c. VI, s. 276.

² Besim Darkot, “Bolu” *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, c. II, s. 707; Semavi Eyice, *Tarihte Bolu*, İstanbul, 1975, s. 2.

³ a. .g. m., s. 708.

kaplar, bu nispeten ufak Höğünün çok zengin, çok alakaya değer olduğunu göstermektedir.”⁴

şeklinde ifadesi Proto-Hititler’in Bithynia Bölgesine kadar gelmiş olabileceklerini göstermektedir.

Remzi Oğuz Arık’ın raporunda görüldüğü gibi Bolu’nun günümüzden 7000 yıl öncesine kadar inen uzun bir tarihi geçmişi vardır. Daha sonra günümüzden 3700 yıl önce (M.Ö.1700) bölgeye gelen Bitiniyenler bölgeye adlarını vererek bugün ki Bolu şehrinin temelini oluşturmuşlardır.⁵ Bununla beraber kadim Bithynia’nın şimdiki Bolu yerinde, yani ovanın ortasında değil, kenarında bulunması ve mevkiinin de, Bolu’nun şimalinde doğu eteğinde, halkın eski hisar dediği (günümüz Bolu Atatürk Lisesi) harabe yerine tekabül etmesi mümkündür. Roma devrinden önce bu mevkiin pek ehemmiyeti olmadığı, ancak Salania ovasında ve etrafındaki dağlarda yetiştirilen sürülerin verdiği süttan istihsal olunan peynirlerin Roma’ya gönderilecek kadar meşhur olduğu kaydedilmektedir.⁶

B) Bithynialılar, Roma ve Bizans dönemleri

Çoğu kaynaklarda Bithynialılar dönemi ile başlatılan Bolu ve çevresi az denilemeyecek kadar ilk çağ sanatının kalıntılarına sahiptir. Yürütölen resmi ve gayri resmi kazılarda bu devir sanatına ait mimarı kalıntı, heykel, çok sayıda lahit ve kitabeye rastlanmaktadır. Arkeolojik buluntularla beraber bölgenin yerleşimi Hitit-Firig çağlarına kadar indirilebilmektedir.⁷ Anadolu da siyasal birliği sağlayan Hititler (M.Ö.1900) kral Mursilis zamanında (M.Ö. 1650) tüm Anadolu gibi Bithynia bölgesi de Hitit nüfuzu altına girmiştir. Bu durum Dor istilasını sonucu Balkanlardan

⁴ **Remzi Oğuz Arık**, “Bitik kazısı ve Hatay Tetkikleri Hakkında Kısa Rapor”, *Belleten*, Ankara, 1986 c.VIII, s.30.

⁵ **Charles Texier**, *Küçük Asya*, çev. Ali Suat, İstanbul, 1337, c. I, s. 266.

⁶ **Darkot**, *a. g. m.*, s. 708.

⁷ **Ahmet Refik**, *Tarihi Umumi*, İstanbul, 1229, c. VI, s. 364.

kaçan Trak kavimlerinin (Firik Arjat Mantini vs.) boğazları geçip bölgeye yerleşmesiyle son bulmuştur.⁸ Böylece günümüzde Bolu diye tabir edilen bölgeye Trak kavimlerinden Bithyniaların yerleşmesiyle bölge tarihi süreçteki yerini aldı.⁹ Günümüzden 2600 yıl önce (M.Ö. 670) Firig hakimiyetine son veren Lidyalıların bölgede ne kadar süre kaldıkları kesin değildir. Ancak bölgenin İran kökenli Pers uygarlığının politikalarına ters düşmesi iki devlet arasında beş yıl süren ve sonuçsuz kalan Lidya-Pers savaşlarına sebep olmuştur. Perslerin Lidya uygarlığına son vermesiyle (M.Ö.546) Bithynia bölgesindeki Lidya hakimiyetinin yerini Pers hakimiyeti almıştır. M.Ö. 344 yılında 4000 kişilik ordusu ile Çanakkale boğazını geçen büyük İskender, Pers imparatorluk ordusunu yenerek hiçbir engelle karşılaşmadan Anadolu’da kendi hakimiyetini kurmuştur.

Bithynia krallarının doğu fetihleri sırasında “ Salonia “ diye anılacak olan ovada, Bithynia’nın temelleri atılmış ve Kral Zielas tarafından kurulan şehir Bithynia (Bolu) adını almıştır. Büyük İskender’in ölümü M.Ö. 323 Zipotes’in devrine tesadüf eder. İşte Zipotes, İskender’in ölümü üzerine generallerin arasında çıkan mücadeleden istifade ederek sınırlarını genişletmiştir. Nikommedes döneminde Hontus Kralının Bithynia’yı istila etmesi ile Nikomedes, Roma’ya sığınmış, Pontus ordusunun yenilmesi sonucunda tekrar ülkesine dönmüştür. Nikomedes (M.Ö. 34-74) vasiyeti üzerine ülkesini Roma’ya bıraktı. Böylece Bithynia, Romanın idaresine geçmiş oldu.¹⁰ Anadolu’nun Roma idaresine geçmesi ile Romalılar Hititlerden sonra en büyük siyasi birliği kurdular. Bithynia ve çevresinde hızla bir Latinleşme başlamıştır. Bithynia, Romanın Anadolu’da ki beş eyaletinden biri haline gelmiştir. Romanın Bithynia valisi tarafından yönetilen bölge Kalkehedon’dan Kastamonu ve Ankara’ya kadar uzanıyordu.

Anadolu’ya ayak bastıkları zaman Roma da Cumhuriyet devrinin son seneleri yaşıyordu. Romanın imparatorluk döneminde Bithynia beldesinin adı değişerek imparatorun adına izafeten Cladiopolis oldu. Hıristiyanlığın hızla yayılması ile de Cladiopolis (Bolu) kilisenin Psikoposluk merkezi haline geldi.¹¹

⁸ Enver Konukçu, “Küçük Asya’ya Göre Bolu”, *Çele Dergisi*, Ankara, 1965, s. 25-27.

⁹ Firuzan Kınal, “İlk çağlarda Bolu”, *Çele Dergisi*, Ankara, 1963, s. 13.

¹⁰ Konukçu, *a.g.m.*, s. 7.

¹¹ W.M. Ramsay, *Anadolu Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, İstanbul 1967, s. 19.

Romanın Bithynia'ya önem vermesi daha çok Pontus ile yapılan harplerden ileri gelmiştir. Çünkü Pontusa giden yollar İzmit, İzmit, Bolu ve Gerede üzerinden (Bithynia bölgesinden) geçmekte idi. Bölge üç asır kadar Roma'ya bağlı olarak yaşadıktan sonra imparator büyük Teodos ülkesini iki oğlu arasında taksim etti. (M.S.395) Bu taksim ile Bolu (Bithynia-Cladiopolis) merkezi Konstantinopolis (İstanbul) olan Doğu Roma'nın egemenliğine girdi. Ereğli, Üskübü, Filyos, Gerede gibi diğer şehirlerde siyasi ve dini bakımdan Bolu'ya bağlandı.¹² Bithynia bölgesi gittikçe öneminin artması ile önemli bir ticaret merkezi oldu ve kereste deposu haline geldi. M.S. 200'lerde meydana gelen depremlerden birinde bölge harap, ahalisi de yok olmuştur. Bu bilgiler ışığında Cladiopolis (Bithynia) denilen eski Bolunun bulunduğu yer ve harabeleri bugünkü şehir merkezinin bulunduğu yer de değil, halk arasında hala eski hisar adı ile bilinen (günümüz Bolu Atatürk Lisesi) yerde bulunmaktadır. İslamiyet'in Arap yarımadasında doğmasıyla beraber Bizans-Sasani savaşlarının da yaşanması Müslüman-Arap tehlikesini arttırmıştır.¹³

C) Selçuklu Döneminde Bolu

Anadolu'ya Oğuz Türk akınları Büyük Selçuklu Devletinin kurulması ile başlar. Oğuzlar 1015-1016 ve 1021 yıllarında Gazne Devleti'nin topraklarından geçerek Anadolu'ya akınlarda bulunmuşlar ve bu tarihi bölgeyi keşfe çalışmışlardır. 1045-1046 yıllarında da güney Kafkasya'ya inerek Azerbaycan, Ermenistan, ve Gürcistan'ı idareleri altına almışlardır.¹⁴ Oğuz Türklerinin başında bulunan Tuğrul ve Çağrı Beyler, 1040 tarihinde Dandanakan mevkiinde Gazne hükümdarı Sultan Mesut'u büyük bir bozguna uğratarak büyük Selçuklu Devletinin temelini atmıştır.¹⁵ Bundan sonra batıya doğru yayılarak büyüyen Büyük Selçuklu Devleti Alparslan'ın da başa geçmesiyle Bizans ile karşı karşıya gelmiştir. 1071 Ağustos'unda vuku bulan

¹² Firuzan Kınal, *a. g. m.*, s.13.

¹³ İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü*, İstanbul, 1986, s. 96.

¹⁴ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi*, Ankara, 1965, s. 74.

¹⁵ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, İstanbul, 1981, s. 168.

Malazgirt savaşı ile elde edilen zafer Anadolu'nun fethi için bir başlangıç olmuştur.

¹⁶ Alparslan'ın yolunu takip eden oğlu Melikşah devrinde gelişen ilerlemede Türk orduları Kızılırmak'a geçmişler, Orta ve Kuzey Anadolu'ya yayılarak şehirleri bir bir istilaya başlamışlardır.

Melikşah, Süleymanşah'ı Anadolu'nun fethine memur ettiği gibi feth edilen yerlerde iskan ettirmek üzere yanına 100.000'den fazla Türk ailesi vermiştir. Malazgirt zaferinden sonra ikinci bir Malazgirt konumunda olan “Kayseri Bozgunu“ Türklerin Sakarya'dan öteye geçmesini sağlamıştır. Bu ordunun oradaki dağ engelini aşarak Bolu ve çevresine kadar sokulamamış olduğu söylenmekte ise de ¹⁷ emir Artuk Bey komutasındaki Türk kuvvetleri'nin Bithynia bölgesine geldiği bilinmektedir. Bolunun ilk fatihi, Selçuklular'ın Anadolu'yu fethettiği sırada Horosan dan kalkarak Oğuz Türkleri ile harp ederek Bolu'ya giren (h.977/m.1569-70) Horosan erenlerinden Aslahaddin Hazretleri olduğu söylenmektedir. Asıl adı Hacı Hamza olan bu zatın, Din-i Ahmediye'ye olan hizmetleri sonucu bu adı aldığı bilinmektedir. ¹⁸ Anadolu'nun Türklerin eline geçmesi ile Türkleştirme hareketleri de hız kazanmıştır. Anadolu'nun Müslüman Oğuzlar yani Türkmenler tarafından istilaya uğraması 1019-1079 tarihleri arasında olmuştur. Böylece Bolu vilayetinde köy ve nahiye isimlerine de oğuz boy adları verilmeye başlanmıştır. Kınık Avşar, Karkın, Döver, Yapar, Yazır, Çepni gibi bazı köy adları bunlardan birkaçıdır. Bithynia bölgesinde ki şehirlerin isimleri de değişmiş bunlardan Klodiyapolis adı Bolu olmuştur. ¹⁹

Büyük Selçuklu Devletinin yıkılması ile Bolu, Anadolu Selçuklu Devleti'nin sınırları içinde yer almıştır. Kutalmışoğlu Süleyman, Anadolu Selçuklu Devleti'ni Konya'da kurmuş, hükümet merkezini de İznik'e nakletmiştir. 1077 den 1308 yılına kadar devam eden Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi tarihi kuruluş, yükseliş ve yıkılış olmak üzere üç devreye ayrılır. I. Haçlı seferi sırasında (1097) İznik gibi Bolu'da Bizans'ın eline geçmiştir. Bu sırada Anadolu Selçuklu Devleti

¹⁶ a. g. e., s.171

¹⁷ **Yılmaz Öztuna**, *Büyük Türk Tarihi*, İstanbul, 1985, c. I, s. 419.

¹⁸ **Enver Konukçu**, “Bolu Bölgesinde İlk Fetihler” *Bolu Halk Edebiyatı Senpozyumu*, Bolu, 1986, s. 93.

¹⁹ **Enver Konukçu**, “İlk Çağdan Cumhuriyete Bolu”, *Cumhuriyetin 70. yılında Bolu*, Bolu, 1988, s. 11.

hükümdarı olan I. Kılıçarslan merkezi Konya'ya nakletmiştir. 1204 tarihinde ise Cenevizler IV. haçlı seferinden istifade ederek Karadeniz kıyılarında müstemleke edinmişler ticaret merkezlerini ele geçerek limanlardan içeriye doğru yayılmıştır. Bu gün Bolu'nun ortasında bulunan ve ortaöğretim müesseselerini üzerinde toplayan ova hisarının Cenevizler tarafından yapılmış olduğu rivayet edilmektedir.

IV. Haçlı seferi sırasında 1204'te kurulan Latin İmparatorluğu, İznik'te ki Bizans İmparatorluğu tarafından 1261'de ele geçirilmiş, Bizans toprakları yeniden genişlemeye başlamıştır. Bizans Bithynia'sı adını alan Bolu ve havalisi böylece yarım asır kadar Selçuklu idaresinde kaldıktan sonra tekrar Bizans hakimiyetine geçmiş oldu.²⁰

D-) Anadolu Beylikleri zamanında Anadolu ve Bithynia

Anadolu Beylikler Dönemi, Anadolu Türklerinin üçüncü devridir. II. Beylikler dönemi de 1243 Köseadağ savaşından itibaren başlamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti'nin Moğollar karşısında perişan duruma düşmesi birçok Beyliğin ortaya çıkmasına neden olurken, Moğol hakimiyeti de Anadolu'ya girmiştir. Bu sırada Bolu'nun doğusunda ve güney batısında ortaya çıkan Beyliklerin en önemlileri Osmanlı ve Candaroğulları Beyliğidir. Zamanla bölgedeki Göynük, Bolu ve Gerede Beylikleri de ortaya çıkmıştır.²¹ Haçlı savaşları sırasında, Anadolu Selçuklu Devleti'nin Bizans'a kaptırmış olduğu Bolu ve havalisi Anadolu'nun Beylikler Türkiye'si zamanında Bizanslılar'ın elinden tekrar alınmış oldu. Ancak Bolu ve havalisi Osmanlı Beyliği sınırları içine katıldığı zaman Anadolu'da Moğol hakimiyeti hala devam ediyordu. Böylece bu bölgede Moğolların, Anadolu valiliğine bağlanmış bulunuyordu.

²⁰ Togan, a. g. e., s. 204.

²¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1074, c. VI, s. 35-37.

III. BÖLÜM

OSMANLI DÖNEMİNDE BOLU

A) Bolu'nun Osmanlı Devletine Bağlanması

Osmanlı tarihi, Anadolu'da Türk tarihinin dördüncü devrini teşkil eder. Osmanlı Beyliği, Anadolu'da kurulan Türk-Müslüman beyliklerden birisidir. Bu Beyliğin ilk temeli Söğüt'te atılmıştır. Anadolu'da Moğol tehdidinin artmasıyla Ertuğrul Bey'in 400 kişiyle birlikte hem Bizanslılar'a hem Moğollar'a karşı yedek kuvvet olarak Selçuklu hizmetine girdiği ve Söğüt-Domaniç havalisinin Selçuklu Sultanı tarafından kendisine yurt olarak verildiği söylenmektedir.¹ Osmanlı Devleti'ni kurmuş olan ailenin, tarihi kayıtlarla etnik incelemelere ve geleneklere ve mevcut damgalarına göre Oğuzlar'ın sağ kolu olan Günhan kolunun Kayı boyundan oldukları bilinmektedir.² Bizanslı tarihçi Nikephoros Gregores'a göre Olimpos (Uludağ) civarını ve bütün Bithynia'yı Ataman adında biri elde etmiştir.³ Buradan Bizanslı tarihçinin Ataman diye zikrettiği kimse Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey olup Kayı kabilesine mensuptur. Ertuğrul Bey'in 1281'de ölmesi ile Söğüt Beyliği oğlu Osman Bey'e kalmıştır. Osman Bey Bizans tekfurlarından önce İnegöl'ü daha sonra Karacahisar'ı almış beyliğine merkez yapmıştır. Karacahisar'da kendi adına ilk cuma hutbesini okutmuştur. (1289) Anadolu Selçuklu Sultanı da kendisine (Söğüt) sancak beyliğini vermiştir. Daha sonra durumun müsait olduğunu gören Osman Bey 1299 tarihinde istiklalini ilan etmiş ve Osmanlı Devletini kurmuştur.

¹ **Stanford Shaw**, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev. Mehmet Harmancı, İstanbul, 1994 s. 34.

² **İsmail Hakkı Uzunçarşılı**, *Osmanlı Tarihi*, Ankara, 1998, c. I, s. 97.

³ **Konukçu**, *a. g. e.*, s. 12.

Bolu ve çevresinde ilk akınları Osman Gazi ve Gazi'nin silah arkadaşı Köse Mihal başlatmıştır. Samsa Çavuş'un da yardımlarıyla Göynük, Taraklı ve Mudurnu kalelerine yapılan hücumlarda tekfur ve halk barış yolunu tercih etmişlerdir.⁴

Osman Bey, Bizans hududunda üç tane uç beyliği kurmuştur. Karadeniz'e doğru olan yerlerde Konuralp'i, İzmit'e doğru Akçakoca'yı, İznik'e doğru Samsa Çavuş'u da uç beyi yapmıştır. Osmanlı Beyliği'nin üç tarafı Türk ve müslüman beylikleri tarafından çevrilmiştir. Yalnız beyliğin kuzey ve kuzey batı taraflarında Bizans toprakları vardı. Bu sebeple Bithynia bölgesinde bulunan şehirler ve Bolu, Osmanlı Türklerinin istila planı içerisine girmiştir. Osman Bey'in sağlığında kuzeybatı Anadolu'nun Bursa ve İznik gibi birinci kentleri değil, nispeten önemsiz kasabaları ele geçirilmiştir. Yinede Osmanlı toprakları Mudanya'dan Marmara'ya ulaşmış, Sakarya vadisinde ve Bolu yönünde önemli bir gelişme sağlanmış, Osmanlı Beyliği çok daha yaygın bir büyümeye hazır hale gelmiştir.⁵

Bolu'ya akınların Konur Alp (halk arasında Konropa) ve gazileri tarafından düzenlenmiş olmasına rağmen kesin olarak hususları karanlıktır. Aşıkpaşazade Konropa, Mudurnu, Bolu ve yöresinin Orhan Gazi'nin kumandanlarından Konuralp tarafından ele geçirildiğini belirtilmektedir.⁶ Evliya Çelebi'nin ve Aşıkpaşazade'nin kayıtlarını dikkate alan tarihçiler Bolu'nun Göynük ve Mudanya'dan sonra beylik topraklarına katıldığını yazmaktadırlar.

B) XVI. Yüzyıl'a Kadar Bolu

⁴ Joseph Von Hammer, *Osmanlı Tarihi*, çev. Mehmet Ata, İstanbul, 1997, c. I, s. 6.

⁵ Sina Akşin, *Türkiye Tarihi II. (Osmanlı Devleti 1300-1600)*, İstanbul, 1997, s. 366.

⁶ Orhonlu, a. g. m., s. 277.

Anadolu’da, Bizans’ın üç büyük merkezinden biri Bithynia bölgesinin üç büyük şehri; Bursa, İznik, İzmit, Orhan Bey zamanında Osmanlı sınırları içerisine girmiştir. Böylece yeni Türk Devletinin batı sınırları genişlemiştir.

Orhan Gazi devrinde Geyve, Göynük, Mudurnu üzerinden Bolu’ya gelen ibn-i Batuta bu havaliyi yalnız Türkmenler ile meskun görüyor.⁷

Konuralp ve Akçakoca’nın ölümünden sonra Orhan Gazi tekrar bölgeye gelerek Ereğli yakınlarına kadar Osmanlı hakimiyetini yaymıştır. Düzce, Akşahir ve Ereğli’de Orhan Gazi’ye ait camilerin bulunması ve Düzce ile Bolu’nun kuzeybatısındaki sahile yakın dağların “Orhan Dağları” diye anılması bu durumu kanıtlamaktadır.

Yukarda ki bilgilere dayanarak Bolu ve havalisinin ele geçirilmesinde bir çok kişinin emeğinin geçtiği söylenebilmektedir. Bunları komutanlar, Alp, Erenler ve Ahi grupları altında toplamak mümkündür. İsmen günümüze kadar ulaşan Futuhatçılar; Konuralp, Akçakoca, Abdurrahman Gazi, Hızır Bey, Samsa Çavuş, Süleyman Paşa, Sülemiş Kardeşler ve Sungur Bay Şems’dir. 1340’larda ise Küçük Asya’da Bizanslılar’dan alınabilecek ne varsa hemen hepsi fethedilmiştir.⁸ Osmanlı Devleti batıdan doğuya doğru ilerledikçe fethettikleri bölgelerin isimlerini de değiştirmiştir. Günümüzde de görüldüğü gibi Bolu ve çevresindeki bir çok yerleşim yerlerine Selçuklulardan sonra tekrar Avşar, Bayındır, Bayat, Dodurga, Çebni, Iğdır, Kayı, Kınık, Kızık, Salur vb. gibi Oğuz kabilelerinin adları verilmiştir.

Konuralp tarafından feth edilen Bolu ve havalisinin⁹ ilk valisi Konuralp olmuştur. Ancak, kendisinin hükümdarın yanından ayrılma konumunda olmaması nedeniyle de idareyi Sungur Bay Şems yürütmüştür.

Bolu, Osmanlı yönetiminde, Anadolu eyaletinin yedinci livası (sancağı) dır. Anadolu eyaleti şu sancaklardan meydana gelmektedir.¹⁰

⁷ Darkot, a. g. m., s. 708.

⁸ Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğuşu*, çev. Fatmagül Berktaş, İstanbul, 1985, s. 53.

⁹ Darkot, a. g. m., s.708.

¹⁰ Yücel Özkaya, “1750-1800 Arasında Bolu’nun Sosyal Durumuna Kısa Bir Bakış”, *Çele Dergisi*, Bolu, 1963, s. 11.

- 1- Kütahya sancağı (eyalet merkezi yahut paşa sancağı)
- 2- Saruhan
- 3- Aydın
- 4- Hüdavendigâr
- 5- Kastamonu
- 6- Menteşe
- 7- Bolu
- 8- Ankara
- 9- Karahisar-ı Sahip
- 10- Teke Eli
- 11- Çankırı
- 12- Sultanönü
- 13- Karesi

XV. asır başlarında, Yıldırım Beyazıd devrinde (1389-1402) Anadolu'nun bütün şimal-i garbi kısmı Osmanlı hakimiyeti altına girmiştir. ¹¹ Yıldırım Beyazıd dönemi Bolu'nun imar faaliyetlerinin büyük ölçüde gerçekleştirildiği bir dönemdir. Daha şehzadelîği döneminden itibaren Bolu'nun imarı ile ilgilenen Beyazıd Bolu'da çifte minareli bir Ulu Cami, 1391'de bir hamam bir inşa ettirmiştir. ¹² Beyazıd bir çok mescid de yaptırarak vakıflar tesis etmiş ve Bolu'ya yeni bir görünüm kazandırmıştır.

Ankara Savaşından sonra Timur İmparatorluk ordularının görülmediği yerlerden biri olan Bolu ve havalisi, şehzadeler arasında geçen birçok olaylara sahne olmuştur. İlk defa Bolu'dan geçen Mehmet Çelebi, Timur askerlerinin kendilerini rahatsız edeceğini düşünerek Bolu dağlarına sığınıp Kızık Yaylasın da çadır kurmuştur. Timur askerlerinin Anadolu'dan çekilmesine kadar da Bolu ve Seben dağlarında kalmıştır. Timur istilasından sonra Bolu havalisi İsfendi-yaroğulları'nın

¹¹ Darkot, *a. g. m.*, s. 708.

¹² Orhonlu, *a. g. m.*, s. 277.

saldırılarına uğramış ise de, I. Mehmet'e müteakiben II. Murat devrinde bunlar tardedilmiş ve ondan sonra askeri hareket vukua gelmediğinden, Bolu'nun müstahkem mevki rolü sona ermiştir.

Bolu, Fatih Sultan Mehmet zamanında Anadolu'da Cenevizler'e ait Amasra, Candaroğulları'na ait Sinop ve yöresine yapılan seferlerde serhat şehri hüviyetini kazanmıştır. Nitekim Fatih 1461'de Amasra'yı fethetmek için donanmayı denizden gönderirken kendisi de Akyazı-Bolu yoluyla karadan Amasra'ya ulaşmıştır. Ayrıca Sinop'un alınmasında sonra buraları Bolu sancağına dahil edilmiş ve Sinop Beyi Kızıl Ahmet Bey sancak Beyliğine getirilmiştir.¹³

Bundan sonra Bolu Kızıl Ahmetler meselesi ile hareketli günler yaşamıştır. Kızıl Ahmet Bolu'ya geldikten sonra ani bir kararla Fatih'e başkaldırdı. Önce Karamanoğulları'na daha sonra da Uzun Hasan'a sığındı. Otlukbeli Savaşında Uzun Hasan ile birlikte büyük bir yenilgiye uğradı (1473). Bunun üzerine II. Beyazıd ise Kızıl Ahmet'i bağışlayarak Osmanlı ülkesine dönmesine izin vermiştir.

C) Tanzimat Dönemi'ne Kadar Bolu

Bolu sancağı XVI. yüzyılda Anadolu Beylerbeyliği'nin bir sancağı idi. Rumeli'de fetihlerin genişlemesi ile 1362'de teşekkül eden Rumeli Beylerbeyliğinden sonra 1393'de ikinci olarak Anadolu Beylerbeyliği teşkil edilmiştir. Anadolu Beylerbeyliği, XVI yüzyıl boyunca zaman zaman bazı sancakların ilavesi ile artmakla beraber, umumiyetle 17 tane olan şu sancaklardan meydana geliyordu:

- 1- Ankara

¹³ **Uzunçarşılı**, *a. g. e.*, s. 87.

- 2- Kütahya
- 3- Aydın
- 4- Alaiye
- 5- Biga
- 6- Bolu
- 7- Hamideli
- 8- Hüdavendigâr
- 9- Karahisar-ı Sahip
- 10- Karasi
- 11- Kastamonu
- 12- Kengri
- 13- Kocaeli
- 14- Menteşe
- 15- Saruhan
- 16- Sultanönü
- 17- Teke

Bolu sancağı Anadolu Beylerbeyliğinin teşekkülünden beri hep bu Beylerbeyliği içerisinde yer almıştır. Bolu sancağı ikinci derecede bir şehzade sancağı da olmuştur. Şehzade Selim, Trabzon'da sancak Beyi olarak bulunduğu sırada, oğlu Süleyman'a da 15 yaşına geldiğinde Bolu sancağını vermiştir. Ancak padişah II. Beyazıd'ın büyük oğlu Şehzade Ahmet Amasya sancak beyi iken yolunu kesmemesi için Süleyman'ın Bolu sancak beyliğine karşı çıkmıştır.¹⁴

Bolu şehri XVI. yüzyılın başlarında;

- 1- Aslı Hatun
- 2- Gölyüzü

¹⁴ Akşin, *a. g. e.*, s. 101.

- 3- Veled-i Sokak
- 4- Cami
- 5- Veled-i Turşucu
- 6- Hocabey
- 7- Hatib
- 8- Karaçayır
- 9- Veled-i Hacı İlyas
- 10- Akmesid
- 11- Debbağan
- 12- Naib Emed Karamani

adlarında on iki mahalleye sahiptir. Bu mahallelerde 262 hane, 28 mücerred nüfus bulunuyordu. Bunlar dışında 11 imam, 7 sermahfel, 9 müezzin, 4 sadat, 1 muarraf, 6 kethüda ve 9 pir-i fani kaydedilmiştir. Buna göre şehirde 2000'e yakın nüfus yaşamaktaydı.¹⁵

Yavuz Sultan Selim döneminde (1512-1520), Sultan Selim'in Çaldıran seferindeki öncü kuvvetleri Bolu ve Kastamonu sipahilerinden teşekkül ettirilmiş olup, savaşta büyük yararlılıklar göstermişlerdi.¹⁶

Bu sırada Bolu sancağı, şu merkezlerden meydana gelmekte idi:

- 1- Bolu
- 2- Çağa
- 3- Kıbrıs
- 4- Mengen
- 5- Gerece
- 6- Viranşehir

¹⁵ Orhonlu, a. g. m., s. 277.

¹⁶ M. Zekai Konropa, *Bolu Tarihi*, Bolu, 1960, s. 189.

- 7- Taraklı
- 8- Borlu
- 9- Yenice
- 10- Yedi Divan
- 11- Ulus (Amasra)
- 12- On İki Divan
- 13- Hızır Beyi İli
- 14- Konropa
- 15- Dodurga
- 16- Mudurnu

Bu arada Yavuz Sultan Selim Han'ın adı da Karaköy Camii Kitabesi'nde "Vezir-i Azam-ı Sultan Selim Han" diye abideleştirilmiştir. ¹⁷ Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520-1566) kırk bir yıllık uzun süren saltanatı döneminde Bolu bayındır hale getirilmiştir.

XVI. yüzyıldan sonra bütün Anadolu'da olduğu gibi Bolu'da da idare bozulmuştur. 1692 tarihine kadar devam eden bu süreçte Bolu mutasarrıflığını sancak beyi veya alaybeyi adı verilen Mir-i Livalar ile beylerbeyi denilen Mir-i Miranlar idare etmiştir. ¹⁸

Avusturya – İran savaşlarının uzaması, Osmanlı memurlarının halkı soyması, Beylerbeyi ve Mirivanlar'ın zulümleri, Anadolu idare yönetimini alt üst etmiştir. Bunun sonucunda da aç sefil kalan halk kendilerini koruyabileceklerini umdukları kişilerin önderliğinde toplu olarak isyana kalkışmışlardır. ¹⁹ Anadolu'da ortaya çıkan bu isyanlar Bolu yöresini de etkilemiş ve bunu Celali isyanları takip

¹⁷ Konukçu, a. g. e., s. 14.

¹⁸ Ali Haydar Kutlu, *Bolu Tarihine Kısa Bir Bakış*, Halk Eğitim Merkezi Bolu, 1964, s. 9.

¹⁹ Yücel Özkaya, "Bolu'da İç İsyancılar (1595-1850) ve Ayanlar İle Hükümet Arasındaki İlgi Hakkında Bazı Düşünceler" *Çele*, (Mart 1963), yıl I, sayı I, Bolu, 1963, s. 11.

etmiştir. Bu dönemin Anadolu'daki en büyük medrese isyanları, Kastamonu ve Bolu isyanlarıdır.²⁰

Bolu'da bu eşkıya hareketlerinde, Köroğlu'nu önder olarak görmekteyiz. Vesikalarda ve tarih kaynaklarında eşkıya olarak adlandırılan Köroğlu, aslında haksızlıklara karşı ayaklanmış, çevresindeki kişilerle halkı ezen Bolu Beyi'ne karşı kafa tutup, savaşlar yaptığından halkça sevilip, hakkında destanlar söylenmiş bir kişidir. Asıl adı Ruşen veya Ruşen Ali diye bilinen Köroğlu halkın koruyucusu olarak vali, sancak beyi , yeniçeri, bezirganların düşmanı olarak da sevilir.²¹ XVI. asrın sonlarında ve XVII. asrın başlarında Gerede civarında Bolu Beyi'ne isyan eden Köroğlu ayaklanması kısa sürede bastırılmıştır. Yine bu dönemlerde haksız olarak halkı soyan memurlar, padişaha karşı baş kaldıran tek tük kişiler hemen yakalanıp, başka yere sürgüne gönderilmiştir. Bolu'ya sürgün olarak gelen kişilerin sayısı da epey fazladır.²²

Bu dönem Bolu ve havalisinde bazı çetelerin türediği bir dönemdir. Bunlardan; Abdul Nemi, Bolu'lu Köroğlu ve Abhaza Hasan Paşa Çetesi hükümeti bir hayli uğraştırmıştır. Atanan sancak Beyleri Bolu'yu adamları vasıtasıyla idare etmeye kalkınca haksızlık, zulüm ve yolsuzluk Bolu'yu harap hale getirmiştir. Bunun karşısında 500 kişilik bir heyet İstanbul'a giderek şikayette bulunmuşlardır. Böylece Sancak Bey'i görevinden alınmış ve sancak beyliğine son verilmiştir. Bunu izleyen süreçte Bolu'nun voyvodalık ve muhassıllık devri başlamıştır. 1692 yılından 1811 yılına kadar olmak üzere bu durum 119 sene kadar devam etmiştir.²³

Tarihin hiçbir devrinde, Osmanlı İmparatorluğun'dan gerekli ilgiyi göremeyen Anadolu halkı karşısında hükümet yerine dirlik sahiplerini, mültezimleri, halkı soymak için Anadolu'ya gelen çoğu Türk olmayan sancak yöneticileri ile karşı karşıya kaldılar. Hükümet, vergi toplama ve asker isteme dönemlerinde, Anadolu'yu hatırlıyor, mültezim adını alan memurların halkı soyuşuna seyirci kalıyordu. Bundan dolayı, bu gibi işlemleri bahane ederek ayaklananlar olursa, halk onları desteklemekte kusur görmüyor ve bunlar zenginlikleri dolayısıyla ya kuvvet yahut

²⁰ Mustafa Akdağ, "Bolu'da Suhte İsyanları ", *Çele Dergisi*, 1963, s. 4.

²¹ Özkaya, a. g. m., s. 10.

²² gös. yer.

²³ Kutlu, a. g. e., s. 9.

para ile yavaş yavaş bazı köyleri, ellerine geçirmeye başlıyorlardı. ²⁴ Merkezi bütünlüğün sarsılması sonucunda, XVIII. asrın ortalarından itibaren Anadolu halkı hemen bütün sancak, kaza, köylerinde “ayan” ismini verdiğimiz kişilere sığınmaya başlamışlardır. XVIII. asırda Anadolu’nun her yerinde görülen ”ayan rejimine”, Bolu’da XIX. Yüzyılın başlarında rastlayabilmekteyiz. ²⁵

Voyvodalık idaresi, durumu düzeltmekte başarılı olamadığı gibi sancak beyliğini aratır hale gelmiştir. Sefaletin artması karşısında hükümet voyvodaları sert emirler ve hükümlerle uyarmak zorunda kalmıştır. ²⁶

XVI. asrın son bölümü ve XIX. asrın ilk sırlarına kadar sürmüş olan bu isyanlar, Bolu’da XVI. asır tahrir defterlerinde görülen bir sürü köyün, XIX. asra gelinceye kadar ortadan kalkmasına sebep olmuştur. Çoğu kez, Bolu iline bağlı köylerden şehrin içine göçler olduğu gibi, sürekli İstanbul içlerine de göçler olmuştur. Arşiv vesikalarında görülen III. Mustafa, I. Abdulhamit, III. Selim tarafından sancak beylerine gönderilen fermanlar göçlerin durmasına hiçbir fayda sağlamamıştır. Bu göçler Anadolu’nun diğer sancaklarında olduğu gibi, Bolu sancağında da nüfusun azalmasına, iktisadi gücün azalıp, toprakların boş kalmasına sebep olmuştur. ²⁷

D) XIX. yüzyılda ve Tanzimat Dönemin’de Bolu

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti için yenilik ve yıkılış dönemi olmuştur. III. Selim’in tahta çıkması ile başlayan yenilik hareketleri kısa zamanda Bolu’da da görülmeye başlamıştır. Avrupa usulü yetiştirilmesi kararlaştırılan talimli askere Bolu Voyvodası İbrahim Ağa iki bölük Nizam-ı Cedid birliği kurmakla katılmıştır.

²⁴ Yücel Özkaya, “ 1750-1800 arasında Bolu’nun Sosyal Durumuna Kısa Bir Bakış “, s. 10.

²⁵ Özkaya, *a. g. m.*, s.11

²⁶ Yücel Özkaya, “Bolu Ayanları İle İlgili Bir Belge “, *Çele Dergisi*, Ankara, 1969, s. 29.

²⁷ Yücel Özkaya, “1750-1800 Arasında Bolunun Sosyal Durumuna Kısa Bir Bakış “, s. 11.

Ne var ki Kabakçı Mustafa isyanı Bolu içinde zararlı olmuştur. III. Selim'in tahttan indirilmesi Bolu'da başlatılan bu güzel hareketleri tehlikeye düşürmüştür. Bu sırada bir hesap hatasını düzeltmek için İstanbul'a gelen İbrahim Ağa'nın kahyası, isyancılar tarafından öldürüldü.²⁸

XIX. yüzyıla başlarında Bolu bölgesine bağlı Üskübü kazası ayanı Topçuzade Mehmet ile Akçaşehir kazası ayanı Osman arasındaki savaşa padişahın isteği üzerine son verilmiştir. Yine ayanlar arası bir savaş olan Tayyar Paşa ile Çapanoğlu Süleyman arasındaki savaşta Tayyar Paşa yenilmiştir. Padişah'ın gönderdiği bir hükme göre de Şahabettin kazası ayanı Hacı Baki oğlu ve amcazadesi Süleyman Furucak; Babalı, Küçükklü, Fındıcıyan, Gökçeler, Akbaş adlı köylerden fazla para topladıkları için bunların Bolu ve Viranşehir mutasarrıfı vezir Esseyid Lütfü paşa ve Bolu ileri gelenlerince cezalandırılır. Ceza-i işlemlerde mutlaka defter tutulması gerekliliği bildirilmiştir.²⁹

Görülüyor ki Bolu da XIX. asırda da ufak tefek isyanlar olmuştur. Fakat bunlar hükümete büyük etki yapamadan, çabucak bastırılmış isyanlardır.

Bolu'nun geçirdiği bir diğer dönemlerden biri de ikinci mutasarrıflık ve mütesellimlik devridir. Bu devir 1811'den 1864'e kadar 53 sene devam etmiştir. Bu devirde Bolu ile Viranşehir sancakları birleştirilerek ikinci mutasarrıflık dönemi teşkil edilmiştir. İdaresi ise Vulat-ı İzam denilen büyük valilere verilmiştir. Bolu da bu ikinci mutasarrıflığı zamanında şu kazalara ayrılmıştır ki onlarda şunlardır;³⁰

- 1- Bolu
- 2- Mudurnu
- 3- Dodurga
- 4- Pavlı
- 5- Kıbrısık
- 6- Dörtdivan

²⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, İstanbul, 1966, c. I, s. 169.

²⁹ Yücel Özkaya, "Bolu'da İç İsyanlar (1595-1850) ve Ayanlar ile Hükümet Arasındaki Düşünceler", s. 11.

³⁰ Kutlu, a. g. e., s. 9.

- 7- Gerede
- 8- Çağa
- 9- Mengen
- 10- Ulak (Viranşehir bugünkü adı Eskipazar)
- 11- Dirgene
- 12- Devrek
- 13- Yılanlıca (Devrekte Gölpazarı, Hisarönü)
- 14- Samako (Alaplı)
- 15- Akçaşehir (Akçakoca)
- 16- Üskübü (Kasaba)
- 17- Konropa (Düzce)

II. Mahmud'un bir fermanıyla Voyvadalık kaldırılarak, Bolu mutasarrıflık haline getirilmiştir. Bolu'nun ilk mutasarrıfı olan Hüsrev Paşa güvenliği sağladığı gibi Bolu'da ilk hükümet konağını da yaptırmıştır.

II. Mahmud'un ölümünden sonra tahta Abdülmecid geçmiştir. Bu dönemde Tanzimat devri başlamış, 1840 da Kastamonu ve Viranşehir sancakları Ankara Eyaletinden Kocaeli ve Bolu sancakları da Hüdavendigar Eyaletinden alınarak Bolu eyaleti oluşturulmuştur.

Bolu merkezi Kastamonu olmak üzere mülhak mutasarrıflık haline getirilmiştir. Ankara defterdarı Mehmet Efendi'ye vezirlik payesi verilerek Bolu mutasarrıflığına atanmış, fakat yeni görevine başlayamadan yerine Ali Şefik Paşa getirilmiştir.

1864 yılı (7 cemaziyel ahire/1281) Bolu'nun Kastamonu Eyaleti'ne tabi mutasarrıflık devridir. 1864 tarihli vilayetler teşkili nizamnamesiyle, eski eyaletler kaldırılmış yerlerine yeni vilayetler kurulmuştur. Bolu mutasarrıflığı da yeni kurulan

Kastamonu vilayetine bağı bir mutasarrıflık haline getirilmiş idaresi de mutasarrıflara verilmiştir.³¹

1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'ndan (93 harbi) sonra Bolu şehri muhacir iskanına sahne olmuştur. 1864 vilayet nizamnamesiyle de merkezi Kastamonu olan vilayet mutasarrıflık haline getirildikten sonra bu statü içinde sancağın nüfusu 1870 salnamesine göre 61.338 müslüman ve 1547 hıristiyan olmak üzere toplam 62.885 idi.³²

Bolu, geçen asırlar zarfında, Anadolu'nun en işlek yollardan biri üzerinde, kısmen İstanbul'dan Ankara'ya hatta İran'a kadar giden yada oradan gelen kervanların bir menzili rolünü oynamıştır. Kısmen de Bolu öteden beri zenginliğini methedilen bir ovanın teşkil ettiği ziraat sahasına merkez hizmetini görmüş, toprak ve hayvan mahsüllerinin (hububat, yün, tiftik, cehri, boya nebatı, kereste, meyve, vb.) faal bir pazarı konumunda olmuştur.³³

³¹ Kutlu, *a. g. e.*, s. 9.

³² Orhonlu, *a. g. m.*, s. 277.

³³ Darkot, *a. g. m.*, s. 709.

IV. BÖLÜM

ŞER'İYE SİCİLLERİNİN 875 NUMARALI BÖLÜMLERİNE GÖRE TANZİMAT DÖNEMİNDE BOLU' NUN İDARİ YAPISI

1811-1864 yılları arası 53 sene Bolu'nun ikinci mutasarrıflık ve mütesellimlik dönemi olarak görülmektedir. Mutasarrıflık Tanzimat'tan sonra sancak adı verilen teşekkülün başında bulunan memur hakkında unvan olarak kullanılan bir tabirdir. Mütesellimlik ise lügat manası teslim olunan şeyi alıp kabul eden demektir. Yani merkeziyet usulü tesis edilinceye kadar vezirler gibi mansıp (rütbe, derece, makam) sahipleri sefere gittikleri zaman mansıplarını “mütesellim” ile idare ederlerdi. Bu devirde Bolu ile Viranşehir sancakları birleştirilerek ikinci mutasarrıflık teşkil edilmiştir. İdaresi ise Vulat-ı İzam denilen büyük valilere verilmiştir.¹

Günümüz Türkiye sınırları içerisinde kalan topraklarda 1836'ya kadar idari bölünmede herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir.² Bilindiği üzere Osmanlı Devleti geniş topraklara ve bu topraklar üzerinde yaşayan birden çok ulusa sahipti. Bu geniş coğrafya, yönetim bakımından her biri birkaç sancaktan oluşan eyaletlere bölünmüştür. Eyalet – Sancak şeklindeki bu birimlerin yönetimi başlangıçta Beylerbeyi ve Sancak Beyleri denilen idarecilerin yönetimine verilmiştir. Beylerbeyi, önceleri sancak beyleri üzerinde geniş yetkilere sahip iken, merkezi otoritenin bozulması, tımar ve zeametlerin belirli bir kira karşılığında başkasına bırakılması anlamına gelen “mukataat” haline sokularak devlet gelirlerini üzerine alıp toplayan mültezimlere ihale edilmesi ve sancakların “vezir” rütbeli bazı kişilere “arpalık”³ olarak verilmesi sonucunda zamanla yetkilerini kaybetmiştir.⁴

¹ Ali Haydar Kutlu , a. g. e., s. 9.

² Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997, s.13.

³ İşten çıkarılmış veya emekli olmuş mülkîve ilmî memurlara verilen maaş.

⁴ Musa Çadırcı, a. g. e., s. 23.

Genel olarak 1839’ dan sonra Tanzimat yönetimiyle beraber eyalet sancak şeklindeki bu idari bölünme; eyalet, sancak ve kaza şeklinde üç ana birime ayrılarak eyaletlerin yönetimi valilere, sancakların yönetimi kaymakamlara, kazaların yönetimi de yeni ihdas edilen “kaza müdürleri” ne verildi.⁵

Ele alınan bu dönemde 875 numaralı Şer’ iye Sicili’ne göre, 1257-1260 / 1841 – 1844 yıllarında Osmanlı İdari Teşkilatı ve yönetimi yukarıdan aşağıya; eyalet, sancak, kaza, nahiye, mahalle, karye (köy) şeklinde yerleşim birimlerinden oluşmaktadır. Bu sırada Hüdavendigâr Eyaleti’ne (Bursa) bağlı olan Bolu Sancağı, ayrılarak müstakil eyalet haline getirilmiştir. (1841) Bu yenilikte amaçlanan verginin düzenli toplanmasıdır. Bu defterde şu şekilde açıklanmıştır.

“Tanzîmât-ı Hayriyye usûl-i mehâsin şümûlû muktezâsınca Nefs-i Bolu kazâsında hâvî olduğu nevâhî ve kurâlarıyla 257 senesine mahsûben hisse-i musîbesi olan yalnız yedi yüz kırk bin dokuz yüz yirmi dokuz gurusş kazâ-i mezbûrda bi’l-cümle vücûh ve ihtiyârları meclis celb olunarak cümlesinin de re’y ve ma’rifetleriyle sâlifü’l-beyân yedi yük şu kadar bin gurusş bi’t-tenessüb kazâ-i mezbûra tarh ve taksîm olunarak kazâ-i mezkûrda bi’l-cümle mahallât ve nâhiye ve kurâhâlarının mebâliğ-i merkûmdan hisseleri olan mebâliğ isimleri tasrîhiyle zîrlerine terkîm olunarak başkaca gösterilmiş olmağla işbu mahalle şerh verilerek mârrü’z-zîkr vücûh ve ihtiyârların mühürleriyle zeyli temhîr olundu.”

Bu vergi ancak düzenli bir idari taksimatla toplanabilirdi. Bu amaçla devlete yeni bir idari yapılanmaya gidilmiştir. En küçük idari birim olan mahalleden başlayarak Bolu’nun idari taksimatını şöyle açıklayabiliriz. 875 numaralı Bolu Şer’iye Sicillerinin 62. varağındaki 1258 yılı (1842 miladi) vergi kayıtlarına göre Bolu’ da kayıtlı mahalleler aşağıda şu şekilde sıralanmıştır:⁶

⁵ **Musa Çadırcı**, “Tanzimat Döneminde Türkiye’ de Yönetim”, Belleten, c. III, Ankara, 1988, s. 203.

⁶ Bolu Şer’ iye Sicili, 875 numaralı defter, s. 62. Bolu’nun Tanzîmat dönemi idarî taksimatı Bolu Şerriye Sicili 875 numaralı defterin 61-63 varakları arasında ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir. Bu varakları Dursun Bayraktar da doktora tezinde kullanmıştır: **Dursun Bayraktar**, *Şer’iye Sicillerine Göre Tanzimat’ın İlk Yıllarında Bolu (1838-1850)*, basılmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995, s. 41.

1- Mahalle – i	Akpınar
2- Mahalle – i	Gölyüzü
3- Mahalle – i	Semer kant
4- Mahalle – i	Yeni Cami
5- Mahalle – i	Karaçayır
6- Mahalle – i	Hocabey
7- Mahalle – i	Akmescid
8- Mahalle – i	Karamanlar
9- Mahalle – i	Çıkınlar
10- Mahalle – i	Debbağlar
11- Mahalle – i	Aslahaddin
12- Mahalle – i	Eskicamii
13- Mahalle – i	Ermeniyan

Dikkat edilecek olursa Bolu merkez kazası mahalleleri çok az isim değişikliğine uğrayarak günümüze kadar aşağı yukarı aynı adlar ile anıla gelmektedir. Bolu şehir merkezinin altındaki köyleri de 875 numaralı defterde yer alan 1258 vergi gelirlerine göre şöyle sıralayabiliriz.

Etraf- ı Şehr

- 1- Karye – i Kozlu
- 2- Karye – i Soku
- 3- Karye – i Çakmaklar
- 4- Karye – i Nefs-i Alpaut⁷

⁷ Burada “karye” ve “nefs” kelimeleri ilginç bir şekilde birlikte kullanılmaktadır. Bu ifadede idarî açıdan köy olarak kabul edilen Alpaut’ta mahalle oluştuğunu ve bu köyün şehirleşmeye yüz tuttuğu anlaşılmaktadır.

- 5- Karye – i Alpagut Bey
- 6- Karye – i Ösenek
- 7- Karye – i Afşar
- 8- Karye – i Sultan Bey
- 9- Karye – i Kaz Obası
- 10- Karye – i Okçular
- 11- Karye – i Pir Ahmedler
- 12- Karye – i Dadıç
- 13- Karye – i Berk-i Kebir
- 14- Karye – i Bakırlı Çanşa
- 15- Karye – i Evrezler
- 16- Karye – i İnesi
- 17- Karye – i Todomi
- 18- Karye – i Sarıcalar
- 19- Karye – i Salı Beyler
- 20- Karye – i İsamenler
- 21- Karye – i Nazırlar
- 22- Karye – i Rumşalar
- 23- Karye – i Kürkçüler
- 24- Karye – i Çivril
- 25- Karye – i Kassablar
- 26- Karye – i Seyyidler
- 27- Karye – i Karaköy
- 28- Karye – i Kızıl Ağıl
- 29- Karye – i Kemal

- 30- Karye – i Ömerler
- 31- Karye – i Yenice Felakeddin
- 32- Karye – i Oran
- 33- Karye – i Çatak Felakeddin
- 34- Karye – i Derece Viran
- 35- Karye – i Güğüm
- 36- Karye – i Bel Kara Ağaç
- 37- Karye – i Simoni Felakeddin
- 38- Karye – i Sığır Kuyruğu
- 39- Karye – i Belencik
- 40- Karye – i Kor Fındık
- 41- Karye – i Saçcılar
- 42- Karye – i Çepni
- 43- Karye – i Hızır Şeyhler
- 44- Karye – i Taş Oluk
- 45- Karye – i Korcunlar
- 46- Karye – i Sincan
- 47- Karye – i Kömürcüler
- 48- Karye – i Çayır Köy
- 49- Karye – i Çeşe Bey
- 50- Karye – i Çıkınlar
- 51- Karye – i Karacasu
- 52- Karye – i Kuşcular
- 53- Karye – i Emin
- 54- Karye – i Mescidler

- 55- Karye – i Yozgat
- 56- Karye – i Temürciler
- 57- Karye – i Değirmen Özü
- 58- Karye – i Hacı Beyler

1841-1844 yılları arasında Bolu'ya bağlı olan nahiyeler; Sazak ve Gökçesu olarak görülmektedir. Bu nahiyeğe bağlı karyeler aşağıda gösterilmiştir.⁸

875 numaralı Şer'îye Sicili'nin 62. sayfasına göre:

Der Nahiye-i Sazak;

- 1- Karye – i Karaca Ağaç
- 2- Karye – i Haric Geçid Viran
- 3- Karye – i Haric Akça Kavak
- 4- Karye – i Vakf-ı Akça Kavak
- 5- Karye – i Çenşe Za' imeddin
- 6- Karye – i Tatlar
- 7- Karye – i Bağçeköy
- 8- Karye – i Belekler
- 9- Karye – i Okçular
- 10- Karye – i Oğuldoruk
- 11- Karye – i Ahmedler
- 12- Karye – i Saraycık
- 13- Karye – i Susuz Kınık
- 14- Karye – i Çay Gökpınar
- 15- Karye – i Berk Gökpınar

⁸ *Bolu Şer'îye Sicilileri*, 875 numaralı defter, s. 62.

- 16- Karye – i Zahmanlar
- 17- Karye – i Yenice Za'imüddin
- 18- Karye – i Kındıra
- 19- Karye – i Kul
- 20- Karye – i Burnuk
- 21- Karye – i Dadani
- 22- Karye – i Yomra
- 23- Karye – i Çanakçılar
- 24- Karye – i Kırha
- 25- Karye – i Baltalı
- 26- Karye – i Güney Givriç
- 27- Karye – i Avşar Givriç
- 28- Karye – i Viran
- 29- Karye – i Ericik
- 30- Karye – i Yıva
- 31- Karye – i Ulu Mescid
- 32- Karye – i Kanık Kazak
- 33- Karye – i Şeyhler
- 34- Karye – i Yayladanlar
- 35- Karye – i Kandamış
- 36- Karye – i Koz Fülüs
- 37- Karye – i Karamanlar
- 38- Karye – i Kaluş Ulvi
- 39- Karye – i Kaluş Sülfa
- 40- Karye – i Durakçı

41- Karye – i Çatak Felakeddin

42- Karye – i Tekye-i ümm Kemal

43- Karye – i Vakf-ı Geçid Viran

Bolu merkez kazasına bağlı Sazak Nahiyesi hissesine düşen 1258 yılı vergi kayıtlarına göre Sazak Nahiyesi köyleridir.⁹

Der nahiye-i Gökçesu;

1- Karye – i Çukur Viran

2- Karye – i Hamza Bey

3- Karye – i Çakublar

4- Karye – i Maslaklar

5- Karye – i Bayat

6- Karye – i Candar

7- Karye – i Niyaz

8- Karye – i Mestçi Celeb

9- Karye – i Kırcalar

10- Karye – i Bağlıca

11- Karye – i Veysler

12- Karye – i Tetimme Hüseyin

13- Karye – i Değirmen Deresi

14- Karye – i Yahşiler

15- Karye – i Müstakmel

16- Karye – i Koğma

17- Karye – i Arab

18- Karye – i Köylüce

⁹ gös. yer.

- 19- Karye – i Koz-ı Kebir
- 20- Karye – i Çerkeşler
- 21- Karye – i Çorak
- 22- Karye – i Çoz-ı Sagır
- 23- Karye – i Ağalar
- 24- Karye – i Belen Viran
- 25- Karye – i Çakırlı
- 26- Karye – i Kara Kaya Ma’a Kilisa Bükü
- 27- Karye – i Ağacalar
- 28- Karye – i Çukur
- 29- Karye – i Baba Hürmüz
- 30- Karye – i Sarıçm
- 31- Karye – i Yunuslar

1258 (miladi 1842) tarihli vergi kayırlarına göre Gökçesu nahiyesine bağlı köyler yukarıda belirtilmiştir.¹⁰

Osmanlı devleti’nin kuruluşundan itibaren, başlangıçta idari taksimatı içinde adli ve idari bir nitelik taşıyan kazalar daha sonraları sadece adli bir statüye bağlı duruma geldiler, sonra da bu eski niteliklerini tamamen kaybettiler.

1839 yılında Tanzimat Fermanı’nın (Gülhane Hatt-ı Hümayun) ilanından sonra yönetimde yapılan yeni değişikliklerden sonra idari birim olarak kazalar tekrar ortaya çıkmış ve bu kazaların yönetimini yeni kurulan Kaza Müdürleri üstlenmiştir.

Dursun Bayraktar 1844 yılından sonraki Bolu Sancağı’na tabi kazaları sicil defterlerine göre şöyle sıralamıştır.

- 1- Dodurga

¹⁰ Bolu Şer’iye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 62-63.

- 2- Mudurnu
- 3- Pavli
- 4- Kıbrıs
- 5- Gerede
- 6- Dörtdivan
- 7- Cağa
- 8- Mengen
- 9- Nefs-i Bolu
- 10- Olak (Uğlak)
- 11- Devrek
- 12- Dirgine
- 13- Yılanlıca
- 14- Düzce
- 15- Üskubi
- 16- Alablı
- 17- Akçaşehir¹¹

Ayrıca 871 numaralı Şer'îye Siciline göre gerek asker alımları, gerek kereste imali hisselerinde ve gerekse de vergi alımları ile ilgili kayıtlarda sancağa bağlı nahiyeler, ikisi itibari üçü resmi olmak üzere 5 adettir. Bunlar;

- 1- Nahiye – i Çarşamba
- 2- Nahiye – i Kıbrıscık
- 3- Nahiye – i Yılanlıca
- 4- Nahiye – i Gökçesu
- 5- Nahiye – i Sazak ¹²

¹¹ Dursun Bayraktar, *a. g. t.*, s. 39-40.

1830 – 1858 yılları arası Bolu’nun idari, sosyal, ekonomik ve askeri yapısını inceleyen Dursun Bayraktar, Çarşamba ve Kıbrıscık nahiyelerinin köylerini şu şekilde sıralamaktadır.

Çarşamba Nahiyesine Bağlı Köyler;

- 1- Orta Tepe
- 2- Ayvazlar Ma’a Çavuşlar
- 3- Bakırlı
- 4- Bekri Fakihler Ma’a Denizler
- 5- Bozyer
- 6- Bıyıklar Ma’a Kaş
- 7- Çeltik Deresi
- 8- Hacıoğlan Ma’a Keskinli
- 9- Hoçaş
- 10- Dereboyu
- 11- Dereler Ma’a Güneşler ve İlya
- 12- Susuz Ma’a Çıtak
- 13- Solaklar
- 14- Kıbtı Müslem
- 15- Karaağaç
- 16- Kozcuk
- 17- Kozyaka
- 18- Gerenyüzü
- 19- Kusekyüzü
- 20- Gök Haliller
- 21- Köyce
- 22- Mandebir
- 23- Müşir
- 24- Musa Sorular
- 25- Niğmetli

¹² a. g. t., s. 40.

26- Yağma¹³

Kıbrısçık nahiyesine bağlı köyler :

- 1- Alan Himmetler
- 2- Bedastan
- 3- Bulak
- 4- Belücek Kaya
- 5- Borucak Ma'a Çalkara
- 6- Çukur Ma'a Çarıklar
- 7- Çökeler
- 8- Deveci
- 9- Deve ören
- 10- Tazılar Ma'a Hasanlar
- 11- Alemdar
- 12- Karacaviran
- 13- Karadoğan
- 14- Karaköy Ma'a Saraycık
- 15- Kızılcaviran
- 16- Kızık Ma'a Bali
- 17- Kozca Ma'a Bali
- 18- Kılkara
- 19- Gidişmar
- 20- Köseler
- 21- Kökez Ma'a Bağışlar
- 22- Madas Ma'a Peçenek
- 23- Yazıca
- 24- Yuva¹⁴

Tanzimat devri, genel anlamıyla tarihimizde “Gülhane Hatt-ı Hümayunu”nun ilanı ile (3 Kasım 1839) başlatılıp, Islahat Fermanıyla devam edip gelişen döneme denilir. Gerçekte II. Mahmud’ un başlatmış olduğu

¹³ a. g. t., s. 49.

¹⁴ a. g. t., s. 49–50.

yenileşme hareketlerinin devamı şeklinde tezahür eden Tanzimat hareketi onun araladığı, batıya açılan bir kapıdır.

Tanzimat'ın ilanını müteakip 1840 yılı yeniliklerin uygulandığı yıl oldu. Ancak, uygulamanın şekli ile ilgili olarak önceden hazırlanmış herhangi bir program yoktu. Onun için çeşitli sebeplerle Tanzimat'ın öngördüğü idari, mali ve askeri yenilikler ülkenin bütününde uygulanmaya konulamadı. Öncelikle de hükümetin kesin denetiminde olan ve merkeze yakın yerlerde uygulamaya geçildi.¹⁵

Tanzimat ilan edildiği sırada Bolu sancağı II. Mutasarrıflık dönemini yaşıyordu ve mütesellim İsmail Ağa'nın yönetimi altındaydı. Bolu'nun bu durumu 1864 "Vilayetler Teşkili Nizamnamesi"nin uygulanmasına kadar sürdü. Mütesellim İsmail Ağa'nın yönetimi ile açılan bu 15 yıllık süre içinde Vali Ali Şefik Paşa, Vali İzzet Ahmet Paşa (kaymakam) ve Nebil Paşa Bolu'da görev yaptılar.¹⁶

Tanzimat ile başlayan bu yeni dönemde yapılması öngörülen ıslahat hareketlerini ülkenin bütününde uygulamaya koymak mümkün değildi. Buna hem program açısından, hem yetişmiş değerli eleman olmayışından hem de denetim bakımından imkân yoktu. O nedenle Edirne, Bursa (bu dönemde Bolu, Bursa'ya bağlı sancak bölgesidir), Ankara, Aydın, İzmir, Konya ve Sivas eyaletleri uygulama alanı olarak seçildi.¹⁷

Bu sırada Bolu sancağı Hüdavendigâr Eyaletine bağlıydı. Yapılan değişikliklerden Bolu da etkilendi. Kastamonu, Viranşehir (bu günkü adı Eskipazar), Ankara, Kocaeli ve Bolu sancakları Hüdavendigâr Eyaletinden alındı. Müşir olarak Ankara defterdarı Mehmet Bey atandı ise de kısa bir süre sonra Trablusgarp müşirliğine gönderildi. Bolu müşirliğine de Kastamonu' da sürgünde bulunan Ali Şefik Paşa atandı. Bu durum belgede şöyle geçmektedir.¹⁸

¹⁵ Halil İncelik, "Tanzimatın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler", Belleten, c. XXVIII sayı 132, Ankara, 1964, s. 660-671.

¹⁶ M. Zekai Konrpa, *a. g. e.*, s. 395.

¹⁷ Musa Çadırcı, "Tanzimatın Uygulanması, Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi", (bildiriler 13-14 Mart 1985) Ankara, 1987, s. 99.

¹⁸ Bolu Şer'îye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 81-87.

“Gümrük Maddesine Dâir Emr-i Âli

Düstûr-ı mükerrem müşîr-i müfahham nizâmü'l-âlem müdebbir-i umûru'l-cumhûr bi'l-fikri's-sâkib münham-i mehâmi'l-enâm bi'r-re'yi's-sâib mümeahhid-i bünyânü'd-devlet-i ve'l-ikbâl müşîr-i erkânü's-saâdet-i ve'l-iclâli'l-mahfûf bi sınıfî'l-avâtıf-ı meliki'l-a'lâ hâlâ Bolu Eyâleti Müşîri vezirim Ali Şefik Paşa -edâmallahü teâlâ iclâlehû- ve kıdvetü'n-nüvâbü'l-münşer'ide Bolu Kazâsı Nâibi Mevlana (boş)-zide ilmuhu- ve kıdvetü'l-emâcid ve'l-a'yân Bolu ve tevâbî' gümrüğü memuru zîde mecduhû tevki'-i refi'-i hümayunum vâsıl olıcak ma'lum ola ki Devlet-i Aliyyemle Rusya Devleti beyninde akd olan muâhedât icâbınca memâlik-i mahrûse-i şahânemde icrâ-i ticaret iden devlet-i müşârun ileyhâ tüccar ve teb'asından olunmakda olan gümrük rûsumâtı tarifesinin tecerrüdü husûsuna Devlet-i müşârun ileyhâ cânibinden istimhâr ve Muvâfakat olunub keyfiyet tarafeynden ta'yin kılınan me'murlar ma'rifetiyle bi'l-müzâkere ol bâbda mücerreden tanzîm ve takdîm kılınan ta'rife defteri mücebince icab iden resm-i gümrüğün işbu iki yüz elli sekiz senesi şehr-i Ramazanü'l-mübarekinin dokuzuncu gününden ya'ni Teşrin-i evvel ibtidâsından i'tibaren ahz ve istîfâsına teşebbüs olunmakda icrâ-yı iktizâsı husûsu e'âzım-i ricâl-i devlet-i aliyyemden hâlâ İslambol Gümrüğü Emîni iftihârü'l-e'âlî ve'l-e'âzım müstecim'-i cemî'i'l-me'âlî ve'l-mefâhim Mehmed Tahir Bey – dâme uluvvuhû- tarafından bâ-takrîr ifâde ve ibnâ olunub ol vechile icrâsı husûsuna irâde-i seniyye-i mülûkânem ta'likiyle ol bâbda emr-i hümayûn-ı şevket-makrûn-ı padişâhânem şerefrîz-i sünûh ve sūdûr olmuş ve tanzîmât-ı mülkiye icrâ olunan ve gerek müstesna bulunan mahallerde kâin gümrüğün ekserisi mukarrar olan ta'rifelerde muharrer rûsumâtın ahz ve istîfâsı şartı ve şürût-ı sâire-i ma'lûme ile iki yüz elli sekiz senesine mahsûben ber vech-i maktû' mültezimine ihâle ve ilzâm olunmuş olmak mülâsebesiyle işbu ta'rife-i cedîdeden nâşi husûle gelecek fazla rûsumâtın ahzına zikr olunan mülteziminin salâhiyeti olmayacağına mebni fazla mezkûrenin hesâbı başkaca rü'yet tutularak beher üç mâhda bir kere defter müfredâtıyla Maliye Hazîne-i Celîlesine ayrıca irsâl olunması lâzım geleceği Mâliye Nezâreti tarafından ifade ve ibnâ(?) olunmuş olmağla ber vech-i meşrûh üzere amel ve harekete mübâderet

olunmak fermanım olmağın dîvan-ı hümayûnumdan mahsûsen işbu emr-i celîlü'l-kadrim ısdâr ve bir küt'a matbû' ta'rife defteri suretiyle ma'an irsâl ve tisyâr olunmuştur. İmdi vusûl-ı emr-i şerîfimde ta'rife-i cedîde-i mezkûre Bolu ve tevâbi'î gümrükleri defterlerine kayd u sebt ve keyfiyet ol tarafda lazım gelenlere i'lân ve işâ'at olunarak bundan böyle Rusya Devleti tüccar ve teb'asının emti'a ve eşyaya bundan îcâb iden rüsûmât-ı gümrüğün tarih-i mezkurdan i'tibaren gönderilen sûret-i defterde muharrer olduğu vechile ahz ve tahsili zikr olunan fazlanın dahi beher üç mâhda bir def'a defter müfredatıyla hazîne-i merkûme canibine irsâl ve tesyîl kılınması irâde-i seniyye-i mülûkânem muktezâsından idüğü siz ki müşîr-i müşâr ve sâir mûmâ ileyhimsiz ma'lûmunuz oldukda ber minvâl-ı muharrer amel ve harekete ihtimam ve dikkat ve hilâfından müba'adet eylemeniz bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olmuştur. Buyurdum ki

Vusûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yafte-i sudûr olan ferman-ı vâcibü'l-itbâ' ve lâzımı'l-emsâlimin mazmûn-ı itâ'at makrûnuyla amel ve hareket eyleyesiz şöyle bilesiz alâmet-i şerife i'timad kulasız tahrîren fi evâsıt-ı şehr-i Şevvali'l-mükerrem sene semân ve hamsîn ve mi'eteyn ve elf.”¹⁹

Bu bilgilere dayanarak şu söylenebilir ki Bolu mütesellimi İsmail Ağa'dan sonara Bolu Müşir ünvanlı mutasarrıflar tarafından idare edilmiştir. Bu dönem Tanzimat-ı Hayriye ile getirilmek istenen yeni yönetim kurumlarının uygulamaya konulduğu dönemdir. Bu bakımdan muhassıllık, muhassıl meclisleri, eyalet meclisleri, her eyaletin maliye işlerini görecek defterdar gönderilmesi, yeni şekliyle Eyalet- Sancak ve kaza yönetimlerinin düzenlenmesi gibi hususlar bu dönemdeki en önemli yansımalar olarak görülmektedir.²⁰

Muhassıl, devlete ait vergileri ve resimleri toplamakla görevli memurlar hakkında kullanılan bir tabirdir. Mutasarıftan küçük kaymakam ve müdürler derecesinde görev yapan vergi tahsildarlarına muhasıl denilmektedir. Sancakların gelirlerini tahsil etmekle mükellef olan muhassılların aynı zamanda sancakların yönetiminden de sorumlu oldukları görülmektedir.

¹⁹ gös. yer.

²⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VI, s. 129–130.

Tanzimat ile birlikte uygulamaya konulan yeni yönetim kurumlarından ilki muhassıllıktır.²¹ Bu bir vergi reformudur. Muhassıllık bir vergi reformu olarak da görülmektedir. Buna göre vergiye esas olarak nüfus ve emlak belirlenecek herkes gücüne göre tek bir vergi ödeyecekti.

Bu durumu yansıtmaları açısından 875 numaralı defterdeki şu alıntı önemlidir.

*“Tanzîmât-ı Hayriyye usûl-i mehâsin şümûlû muktezâsınca Nefs-i Bolu kazâsında hâvî olduğu nevâhî ve kurâlarıyla 257 senesine mahsûben hisse-i musîbesi olan yalnız yedi yüz kırk bin dokuz yüz yirmi dokuz gurus kazâ-i mezbûrda bi’l-cümle vücûh ve ihtiyârları meclis celb olunarak cümlesinin de re’y ve ma’rifetleriyle sâlifü’l-beyân yedi yük şu kadar bin gurus bi’t-tenessüb kazâ-i mezbûra tarh ve taksîm olunarak kazâ-i mezkûrda bi’l-cümle mahallât ve nâhiye ve kurâhâlarının mebâliğ-i merkûmdan hisseleri olan mebâliğ isimleri tasrîhiyle zîrlerine terkîm olunarak başkaca gösterilmiş olmağla işbu mahalle şerh verilerek mârrü’z-zikr vücûh ve ihtiyârların mühürleriyle zeyli temhîr olundu.”*²²

Bu nedenle muhassıllığın uygulanması ilk önce yakın eyaletlerde olmuştur. Vergilerin düzenli toplanabilmesi için “Muhassıl-ı Emval” adı ile sancaklara doğrudan atanan memurlar gönderilmiştir.²³ Yanlarına da bir nüfus memuru ile mal ve emlak kâtibi verilmiştir. Ayrıca sancak merkezlerinde “Muhassıllık Meclisleri” de oluşturulmuştur. Böylece muhassıllık Osmanlı diplomatik belgeleri içerisinde geçmektedir. Buna bir örnek olarak Bolu muhasılı Edhem Bey ile ilgili aşağıdaki kayıdı verebiliriz.

“Kereste nakl ve küt’asına dâ’ir vûrûd eden emr-i âlişân sûret

Emr-i ûmerâ’i’l-kirâm kebîrû’l-kûberâ’i’l-fihâm zevîyyû’l-kadr ve’l-ihtirâm sâhibû’l-‘izz ve’l-ihtişâm el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti’l-melikû’l-a’lâ kiramumdan Bolu sancağı umûr-ı zabtiyesi me’mûru Şerîf Paşa –dâmet me’Aliyehu- ve iftihârû’l-emâcid ve’l-ekârim el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti’l-

²¹ İlber Ortaylı, *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, Ankara, 1985, s. 33.

²² *Bolu Şer’iye Sicilleri*, 875 numaralı defter, s. 62.

²³ Dursun Bayraktar, *a. g. t.*, s. 61.

melikû'd-dâ'im rikâb-ı hûmâyûnum kapucu başlarından Bolu ve tevâbi'i kazâları muhassılı Edhem bey -dâme mecduhu- ve mefâhirû'l-ulemâ'i'l-muhakkıkîn me'âdin-i fezâ'il ve'l-yakîn liva-i mezbûrda kâ'in kazâların nâ'ışb ve kadîları -zide ilmuhum- ve kıdvetû'l-emâcid ve'l-ekârim mu'teberât-ı sadakât-gâhı dîvân-ı hûmâyûnumdan sâbikan Aksaray muhassılı olub bu def'a zikri âtî kereste maslahatının hûsn-i tesviyesine taraf-ı devlet-i Aliyyemden mahsûs me'mûr ve ta'yîn kılınan Zehri -zide mecduhu- ve mefâhirû'l-emâsil ve'l-akrân a'zâ-yı meclis-i memleket -zide kadruhum- tevkî-i refî'-i hûmâyûnum vâsıl olucak ma'lûm ola ki Tersâne-i âmiremde der dest-i ta'mîr ve inşâ olan sefine-i hûmâyûn-ı şahânem lâzimesiyyûn muhâl-ı ma'lûmdan mûretteb olan ecnâs kerestenin vakt ü zamanıyla ve fiy'ât-ı lâıykasıyla celbi lâzımeden olarak kereste-i mezkûrun tanzîmât-ı hayriyyeye usûl-i mehâsin-i şumûlû icrâsından mukaddem mu'ayyen olan ücret-i kat'ıyye ve nakliyelerinin fiy'ât-ı mîriyesi cânib-i tersâne-i âmiremden i'tâ ve üst tarafına ilâvesi lâzım gelen mebâliğ iskelelerinin merbût bulundukları sancaklar ahâlîlerinden karşılık ta'bîriyle bi't-tahsîl kereste-keşân tâ'ifesine te'diye ve îfâ ola gelmiş ise de mu'ahharan tanzîmât-ı hayriyyeye usûlûnûn icrâsı sırasında zikr olunan karşuluk akçaları mahallerinin vergûlerine karışdırılarak andan başka bu mukâbeledede ahâlîden bir şey çıkmamak üzere her mahalden mûretteb olan kerestelik îcâb eden kıt'a ve nakliyeler taraf-ı devlet-i Aliyyemden nakden ve tamâmen i'tâ olunmakda olduğı vâzihâtdan ve bu cihetle ahâlî-i merkûmeden şu husûsda ittisâf ve elden bırakmayub gerek kereste-i mezkûrun ve fi'il-i kat' ve nakli ve gerek fiy'ât-ı sâbıkasında ziyâdeye tecâvûz etmemesi emr-i ehemmine-i say' ü gayret etmeleri vâcibeden iken bi'l-'aks ba'zen-ı vâhibe ile fiy'ât-ı sâbıkasından üç beş kat daha ziyâde ücret-i nakliye talep ve ahzı misillû harekât nâ-ridâye cûr'et ile külliyetlû mesârıf vukû' bulmakda ve kat' olunan kereste dahi cibâlden kat' vaktiyle ettirûlmeyûb beyhûde telef olmakda olduğı tahkîk kılınmış ve hâlîdeki zikr olunan kereste ikdâm-ı levâzîmât-ı cihâdiyye-i bahriyeden olarak şu mâdde nefilât-ı mukteziyyenin kâmilten icrâ ve ibkâsı ve ale'l-husûs-ı miriyyenin bi'l-ahere zarar ve hasâretten vikâye ve muhafazasını cûmleyle farîze-i zimmet ve diyânet ve sadakat bulunmuş olduğuna binâ'en bu husûsu hûsn-i tesviyesi esbâbının istihsâli bu defa meclis-i ahkâm-ı adlîmde ba'zı erbab-ı vukûf hâzır oldukları halde bi'l-etraf mûzâkere ve kereste-i mezkûrun fiy'ât-ı sâbıkası tersâne-i âmireme celb

ile mûtâla'a olundukda vakı'a kereste-i mezkûrun fiy'ât-ı sâbıkasına nazaran vukû' bulan mesârîfât fâhiş ve bu sûret-i karîne-i celîle-i şahanem kâlliyyetlû zarar ve hasareti mûstebelîğ olarak beher hâl bunun bir hûsn-i çaresine bakılması ehemm ve elâzımm olmak hasebiyle husûs-ı mezkûr içûn sadaka-i devlet-i Aliyyemden der-ibtikâr ve kâr-gûzâr mûnâsib me'mûrlar intihâb ve ta'yîn ve ma'ıyyetlerine tersâne-i âmiremden birer nefer maharetlû mûhendis ve mi'mâr terettûb kılınarak ve yedlerine ta'lîmnâme ve sûret-i defter i'tâ kılınarak mahallerine bi'l-isrâ zıkr olunan me'mûrlar dahi me'mûr oldukları sancakların bûyûk meclislerine varub kereste-keşân tâ'îfesinden lâzım gelenleri meclis-i mezkûra celb ile nakl ve tenzîl edecekleri kerestenin ûcret-i kat'ıyye ve nakliyesine mukaddema mahsûs olan fiy'ât-ı miriyyesiyle karşuluk akçası her neye bâliğ olur ise ânâ tatbîken ve mahallinde iskeleye der-kâr olunan ba'diyyet ve kurbiyyetine tevfikân ihmâli ve fukaraya gadr olmayacak ve hazine-i şahaneme bir gûne zarar ve hasar vukû' bulmayacak sûretlerle hadd-ı i'tidâlde kat' ve tensîk ve mûretteb olan kereste hemen vakt û mevsiminde kat' ve bir taraftan iskeleye nakl ve tenzîl olunmasını râbûta-i kaydiyyesine ve tetkîk ederek mahallerinde cûmle tarafından dahi ânâ göre ikdâmât-ı kâmile icrâ ve ibkâ olunmak ve kat' olunacak kereste dağda tesviye ve iskeleye tenzîl olundukdan sonra işe yaramaz denilmemek içûn mahallerinde iken gûzelce dikkat olunması tersane-i âmiremden me'mûr mi'mâr ve mûhendisin mantîken me'mûrîni olduğundan eğer birinde hata vakı' olur ise ol kerestenin tasmîm ve mes'ûliyyet anlara raci' ve â'id olmak ve ahAli-i merkûme dahi şu maslahat-ı de lâzıme-i gayret ve sadakati elden bırakmayub ber vech-i muharrer hadd-ı i'tidâlde kat' olunacak fiy'ât izhâr-ı rıza ve kanâ'atle herbir mahalden mûretteb olan kereste vakt û mevsiminde kat' ve her bir iskeleye nakl ve tenzîl birle ibrâz-ı mûsâ'ade-i celîleye i'tinâ ve dikkat eylemeleri husûsu gûş ve hûşlarına gûzelce ifâde ve tefhîm kılınmak ve me'mûr-ı mûmâ ileyhın keşt û gûzâr edeceği mahallerde vukû' bulacak kâffeten mesârîfını kendû tarafından rû'yet olunarak hilâf-ı rızâ-yı şahânem ahâlî ve fukarâdan hıdmet ve mesârîf icrâya bir akça ve bir habbe alınmamak ve harc-ı râh ve mesârîf-ı sâ'iresi dâhil olmak şartıyla tarih-i me'mûriyetten i'tibâren şuhûr-ı rûmiyyesi hesâbıyla bulunduğu mahallere muhassılîn emvâlimden mâh be mâh bâ-sened makbuz i'tâ olunmak üzere beşbin guruş ma'aş tahsîs olunmak husûsları meclis-i mezkûrede ba-tensîk

olbabda terkîn ve takdîm olunan mazbata mûcebince icâbının icrâsı bi'l-fi'il umûr-ı mAliye nazırı dûstûr-ı mûkerrem mûşîr-i mufahham nizâmû'l-âlem mûşîr-i sadâkat-semîrim Saffet Paşa –edâme Allahu Te'âlâ iclâlehu- tarafından bâ-takrîr ifâde ve inbâ olunarak keyfiyyet hâkipâ-yı hûmâyûn-ı şahânemde lede'l-istîzân olvechle iktizâsının edâsı husûsuna irâde-i seniyye-i mûlûkânem ta'allukuyla olbabda sûdûr eden emr-i hûmâyûn-ı şevket-makrûn-ı padişahanem muktezâ-yı mûbîn üzere hazinece icâbı icrâ olunmuş ve sen ki me'mûr-ı mûmâ ileyhimsin senin meyâne-i emsâl-i akranında derkâr olan dirâyet ve istikâmet ve gayretin cihetle Bolu ve Viranşehir ve Kastamonu sancaklarına senin me'mûriyetin tensîb olunarak Viranşehir ve Kastamonu taraflarına me'mûriyetine hâvî diğer liva(y)a emr-i şerîfim tasaddî ve i'ta kılınmış olmağla işbu emr-i âlîşânım muktezâsı ve me'mûriyetin iktizâsı üzere Bolu meclisîne varub liva-i mezbûrun mûretteb olan kerestelik ücret-i nakliye ve kat'iyyesini dahi meclis-i mezkûrda kereste-keşân tâ'ifesinin iktizâ edenler hazır oldukları halde meclîsce bi'l-etraf mûzakere ederek yedine i'tâ olunan talimatnameye tatbîken ve sûret-i defâtir-i mezkûreye tevfikân her mahallinde iskeleye derkâr olan ba'diyyet ve kurbiyyetine göre ve ahali-i fukaraya gadr olmayacak ve hazîne-i şahanem bir gûne zarar ve hasar vukû bulmayacak suretlerle meclîsce ve bir habbe i'tidâlde kat' ederek ve kereste-i mezkûrun vakt ve zamanı geçirmeksizin heman mevsiminde yerli yerinde kat'ıyle peyderpey iskeleye nakl ve tenzîl esbabının istîhsâlî eyleyerek ifâ-yı me'mûriyet ve ibrâz-ı lâzime-i dirayet-i kârı ve istikâmete ihtimâm ve sarf-ı makderet ve kat' olunan kereste mahalinde iken mûhendis ve mimar-ı merkûman taraflarında gûzelce im'an-ı nazar-ı dikkat olundu iskeleye tenzîlinden sonra işe yaramaz işe yaramaz denilmemesine ve ber vech-i muharrer ma'aş-ı mezkûru yedine verilen sûret mucibince mahallere muhasıllık emvalinden şuhûr-ı rûmiyem i'tibâriyle mâh be mâh bâ-senet makbuz ahz ederek andan mâ'adâ hıdmet ve mesârıf nâmı ve nâm-ı âherden ahâlî ve fukarâdan bir akçe ve bir habbe iltimâsına i'tinâ ve dikkat olunub ve ihmâli merkûme dahi işbu ma'delet-i seniyyemi kadr ve şûkrûnû bilerek ve lâzime-i ittisâf ve kanâ'ati elden bırakmayarak mesâlih-i diniyyeden olan şu kereste maslahatı bâlâda beyân olunan tenbîhât-ı seniyyem tatbîken ve rızâ-yı alîye-i şahâneme tevfikân hatt-ı tanzîm ve tesviyeye mûsâra'ât eylemeleri farîze-i zimmetleri olduğu yedinde olan ta'lîmname mûcebince kendûlerine

gûzelce anlatub ânâ göre cûmle tarafından gönûl birliğiyle ifâ-yı hûsn-i sarfîye ve sadakat bulunması ve sâ'ile istikmâli ve mugâyîr-i emr ve rızâ-yı şahanem vaz' ve halet vukû'a gelmemesine emr ve ehemmiyete sarf-ı bârâ-yı liyakât eylemek fermanım olmağla tenbîhen ve ilânen ve me'mûriyetine havî ifhâmen işbu emr-i celîlû'l-kadım ısdâr ve yedine itâ olunmuştur. İmdi keyfiyat-i ma'lûme olundukda husûsat-ı muharrerinin bilahere beyân olunan tenbihat tatbiken ve yedine verilen ta'limatname ve suret-i deftere tevfikân bir def'a matlûb-ı tesviye ve tanzîm birle senden olan âsâr-ı kârgûzârı ve dirayetine ibrâz ve ittikâya mezîd-i ihtimâm ve dikkat ve zinhâr ve zinhâr hilaf-ı emr-i rıza bir gûne vaz' û hareket vukû'una tecvîzden tevakkî ve mûcânebet eylesin ve siz ki ferîk-i mûşâr ve muhassıl vesair mûmâ ileyhûmasız mazmûn-ı emr û ferman-ı mûlûkânem sendahi meczûmunuz oldukda akdem lâzımât-ı cihadîyye-i bahriyyeden ordan bu kereste maslahatını mesâlih-i sâ'ireye kıyas etmeyerek derece-i ehemmiyetini bi'l-fikr iktizâ-yı hûsn tesviyesini miyane-kerde etrafıyla mûtâla'a ve teksire ederek bâlâda zikr olunan usûl ve tenbîhat maddesi üzere meclisce ve me'mur-ı mûmâ ileyh ma'rîfetiyle usûl-i hûsniyeye rabt ve fi'ât-ı lazımesini sıyânet-i hazine ve himâyet-i fukara kaziyelerine bâ-ri'âye suret-i i'tidâlde kat' ve tesviye birle mûretteb olan kerestenin vakt û zamanıyla tersâne-i âmireme eriştirilmesi esbâbının istihsâline cûmleniz gönûl birliğiyle kemâl-i ikdâm ve gayret ve ber vech-i meşrûh me'mûr-ı mûmâ ileyh ol tarafda bulunduğu mûddetce mahsûs olan beşbin guruh ma'aş yedinde olan s'uret mucibince muhassillik ahvâlinden şûhûr-ı rûmiyye i'tibâriyle mâh be mâh be sened makbuz itâ ederek ba'dehu hazinece mahsûbu ve icrâ olunmak üzere senedât-ı me'hûzenin bu tarafa irsâli takdîmi ve ma'aş-ı mezkûrede başka hıdmet ve mesarîfâtlı ve nâm-ı aherle halî-i fukaradan bir nesne tahsîl ve i'tâsı misillû vaz' û halet ve kereste-i mezkûrun kat' ve irsâli ve hâdlarında.....? ve husûsât-ı sâ'irede tenbihât-ı meşrûha ve usûl-i muharrrenin hilâfı ve emr û rıza-yı şahânem menâfî hal û hareket vukû'undan begâyet tehâşî ve mûbâ'adet eylemeniz babında ferman-ı âlîşânım sâdır olmuştur. Buyurdum ki vusûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i sûdûr olan fermân-ı vâcib-i ittibâ' ve lûzım-ı imtisâlimin mazmûn-ı itâ'at-makrânı üzere amel ve harket eylesiniz şöyle bilesiz alâmet-i şerîfe i'timât kulasız. Tahrîren Fi'l-

yevmi‘r-râbi‘ aşere min şehr-i Zilhicce li sene seb‘a ve hamsîn ve mi‘eteyn ve elf. İmza”²⁴

Ayrıca 875 numaralı Bolu Şerriye Sicil defterinin 43. varâğında da muhassılık ile ilgili şu belgeye rastlanılmıştır:

“Bolu zabtiyesi memuru Paşa ve muhasslı beğ ve nayib ve meclis azası Efendi ve oğulları Mûteveffa sancaklar oğlu Mustafa nam kimesne Bolu sancağında Elbenli kariyesi mutasarrıf olduğu tarlaları hini hayatında oğlunun oğlu Mustafa nam kimesne bi tarik-i ferah be kasrit eylemiş ve muahharan merkum Sancaktar oğlu Mustafa vefât edûp varisleri Hatice ve Fatıma nam hatunlar mezkur tarlalara Mûdahale etmekte bulunmuş olduğu beyanıyla men-i hususu merkum Mustaf tarafından arzu hal takdimiyle inha ve istida olunmuş olmağla keyfiyet inha olunduğu üzere ise mûdahale vakanın meclisin Marifet-û şer-i men-i hususuna hemen bil muvacehe sabakıtında kaime tahrir ve olunmuş inşallah teala Lede’l şer-i bir vech muharrer himmet eylemeleri ve mul olur. Bolu zabtiyesi memurları paşa ve muasslı bey ve naib ve meclis azası efendi oğullar Hasan Kethûdaoğlu Aşçı İbrahim nam kimesnenin Bolu Sancağında terak nahiyesinde Ümmû Kemal gemesi kariyesinde Bayraklı yaylada vaki bir adet su tarikini hacı yiğen oğlu hacı Tahir beğ na kimesne bundan 8 Sene mukaddem hendeği zabt ederek huzuru şer-i de lede’l el mûraffa zarar meskur kendisine teslim Olunmuş ve 8 senelik icarını mir memurundan taleb eylemiş isede edade muhalefet eylemiş olduğu Beyanıyla zikr olunan 8 senelik icarını mir memurundan tahsil hususunu merkum İbrahim Baarzuh Ali inha ve istida etmiş olduğu vechiyle ise marifet şer-i ve meclis-i marifetiyle Rûyet ve ihkakı hakka himmet bulunmaları siyakında kaime mûddet tahrir ve teessûr kılındı inşallahû teala Ledel vusûl bir vecih himmet eylemeleri memul olur.”²⁵

Tanzimat gereği herkesin tahammül derecesine ve emlakına göre konulan ödeyebileceği ve sadece mahalli meclislerince dağıtım ve taksimi

²⁴ Bolu Şer’iye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 41-42.

²⁵ Bolu Şer’iye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 43.

yapılan vergiler, muayyen taksitler halinde “Ruz-ı Kasım (Kasımın ilk günü yani güz) ve Ruz-ı Hızır’da (Mayıs yani bahar) ödenmekteydi.”²⁶

Tazimat’ın başlarında kaldırılan iltizam sisteminin yerine yeni bir kurum getirilmeliydi. Bu nedenle iltizamın yerini muhassıllık, ona yardımcı olan ayanın yerini ise Muhassıllık Meclisleri aldı. Bu meclis ıslahat hareketlerinin icab ettirdiği yeni nizamnameleri hazırlamak, memurların muhakemesiyle meşgul olmak lüzum gösterilen devlet işlerinde rey vermek üzere 1253 (miladi 1837) senesinde teşkil olunan meclisin adıdır. II. Mahmut döneminde kurulan Meclis-i Ahkâm-ı Adliye’nin hazırladığı özel raporla muhassıl atanan yerlerde bu meclislerin nasıl kurulacağı karara bağlandı.²⁷ Buna göre muhassıllar yanlarına verilecek olan emlak ve nüfus kâtipleri ile birlikte varacakları yerlerde birer meclis oluşturacaklardı. Bu meclis ayrıca ilgili yerin hakimi, müftüsü, asker zabıta ve eşraftan 4 kişinin katılmasıyla teşekkül ettirilecekti. Şayet yörede gayrimüslim ahali varsa onların ruhani reisleri ile kocabaşlarından iki kişi de bu meclise üye olabileceklerdi.²⁸

Tazimatla beraber iltizam sisteminin yerini alan muhassıllık kısa sürede sonuçsuz kaldı. Bu yüzden Tanzimat-ı Hayriye’nin ilanından 3 yıl sonra kaldırılarak vergi toplamada tekrar Tanzimat öncesine geçildi.

Yapılan değişikliklerle yakın sancakların birleştirilmesiyle eyaletler meydana getirildi. Mali işler eyaletlerde Defterdarlara, sancaklarda ise Kaymakamlara bırakıldı. Bu gelişmeyi 875 numaralı defterin 82. sayfasından anlamaktayız.

“Defterdarlık emri

*Düstûr-ı mükerrer müşîr-i mufahham nizâmü’l-âlem
müdebbiru umûri’l-cumhur bi’l-fikri’s-sakıb mütemmimu mehâmi’l-enâm
bi’r-re’y’i’s-sâ’ib mümeahhidu bünyani’d-devlet ve ikbâl müşeyyidu
erkânü’s-sa’âdeti ve’l-iclâl el-mahfûfu bi-sunûfi avâtıfı’l-meliki’l-a’lâ
hâlen Bolu eyâleti müşîri vezîrim Ali Şefik Paşa -edâme Allâhu Ta’âlâ*

²⁶ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, s.899.

²⁷ Musa Çadircı, *a. g. e.*, s. 212.

²⁸ İlber Ortaylı, *a. g. e.*, s. 23.

iclâlehu- ve iftîhârü'l-e'âlî ve'l-e'âzîm müstecmi'u cemî'i'l-müvellâ ve'l-mefâhim el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-meliki'd-dâ'im müteheyyizân-ı ricâl-i devlet-i aliyyemden sâbıkan Konya defterdarı olub bu def'a ma'a mülhakât Bolu eyâletine taraf-ı saltanat-ı seniyyemden mahsûs defterdar nasb ve ta'yîn kılınan Hüsnü -dâme uluvvuhu- ve iftîhârü'l-ekâbir ve'l-ekârim câmi'ü'l-mefâhir ve'l-mekârim el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-meliki'd-dâ'im Istabl-i Âmirem müdirliği pâyesiyle Sinob ve tevâbi'î kâ'immakamı Hüseyin Bey -zîde uluvvuhu- ve mefâhirü'l-emâcid ve'l-ekârim câmi'ü'l-mehâmid ve'l-mekârim el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-meliki'd-dâ'im dergâh-ı mu'allam kapucu başlarından Kastamonu Sancağı kâ'immakamı Rifat Esad Bey ve mu'teberân-ı hâcegân-ı dîvân-ı hümayûnumdan Koca İli sancağı ka'immakamı Mustafa Arif ve Viranşehir sancağı ka'immakamı Hüseyin Rüşdü -dâme mecduhum- ve mefâhirü'l-ulemâ'i'l-muhakkıkîn me'âdinü'l-fezâ'i'l ve'l-yakîn mahâll-i merkûmenin nâ'ib ve müftîleri -zîde ilmuhum- ve mefâhirü'l-emâsil ve'l-akrân vüçûh-ı memleket -zîde kadruhum- tevkî'-i refî'-i hümayûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki: Bolu defterdarı bulunan ricâl-i devlet-i aliyyemden iftîhârü'l-ekâbir ve'l-ekârim Osman -zîde uluvvuhu-ya bu def'a hasbe'l-icâb nezâretinin tevcihi cihetiyle yerine mütehayyizân-ı ricâl-i devlet-i aliyyemden dirâyet ve fetânetle muttasıf birinin nasb ve ta'yîn lâzım gelmiş olduğuna ve sen ki defterdâr-ı mûmâ ileyhsin sen meyânuna emsâl ve akrânında evsâf-ı mezkûre ile mevsûf ve müştahir ve mukaddemâ Konya defterdarlığında bulunarak bu makûle umûr-ı mâliyenin hüsn-i idâresine ârif ve muktedir bulunduğuna binâ'en zikr olunan Bolu Eyâleti defterdârlığının ma'a mülhakât uhde-i ehliyetine müstakil ihâlesi husûsuna irâde-i seniyye-i mülikânem ta'alluk ederek ol bâbda şeref-rîz-i sunûf ü südûr olan emr-i hümayûn-ı şevket-makrûn-ı şâhânem mücebince hazînece icâbı icrâ kılınmış olmağla muktezâ-yı me'mûriyetin üzere ol tarafa azîmetle selefîn mûmâ ileyhin zamanında eyâlet-i merkme eövälinde vâki' olan tahsîlât ve irsâlât ve bekâyâ ve sâ'irenin iktizâ eden muhâsebesin usûlüne takbîkan ber vech-i izâh rü'yet birle defâtir-i mukteziyyesinin seri'an bu tarafa ba's ü takdîmi emrine müşîr-i müşâriün ileyh iile bi'l-ittifâk bezl-i cell-i miknet ve defterdârlık-ı mezkûrun me'mûl-i şâhânem üzere nezâret-i cedîdeye tevfiikan hüsn-i idâresine sarf-

ı hüviyet ve müteferri'ât ve me'mûriyetin olan kâffe-i husûsâtın muhavver lâykında tesviyesiyle hiçbir mâddede nizâmının hilâfı emr ü irâde-i seniyyeme münâfî vaz' ü hâlet vukû'a gelmemesine mezîd-i ikdâm ü gayret eylemek fermânım olmağın me'mûriyetini hâvî işbu emr-i celîlü'l-kadrim ısdâr ve yedine i'tâ olunmuştur.

İmdi keyfiyet ma'lûmun oldukda ber vech-i meşrûh amel ve hareketle hüsn-i îfâ-yı muktezâ-yı me'mûriyet ve icrâ-yı lâzime-i kârgüzârı ve dirâyet-i sarf-ı vüs' ü makderet eylesin ve sen ki müşîr-i hamîyyet-semîr-i müşârîün ileyhsin sen dahi muktezâ-yı emr ü irâde-i seniyyem vechile gerek defterdârlık-ı mezkûr umûrunun hüsn-i tesviyesi ve gerek muhâsebe-i mezkûrların rü'yetiyle defâtir-i lâzimenin bu tarafa sür'ât-i irsâli mâddelerinde ve sâ'ir bi'l-cümle husûsât-ı vâkı'ada defterdâr-ı mûmâ ileyh tarafından iktizâ eden mu'âvenet ve müzâheretin kâmilen ve serî'an icrâsıyla lâzime-i yek-ciheti ve ittîfâkın kemâ yenbâgî ilkâsına mezîd-i i'tinâ ve sarf-ı makderet ve ol vechle ibrz-ı hamîyyetkârî ve dirâyete bezl-i yârâ-yı liyâkat ve siz ki kâ'immakâmlar ve sâ'ir mûmâ ileyhimsiz mazmûn-ı fermân-ı âlîşânım size geldiği meczûmunuz oldukda mûceb ve muktezâsını icrâ ve îfâsı husûsuna siz dahi bi'l-ittihât begâyet ihtimâm ve dikkat ve hilâfından kemâliyle ihtizâr ve mücânebet eylemeniz bâbında fermân-ı âlîşânım sâdır olmuştur buyurdum ki vusûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i südür olan fermân-ı vâcibü'l-ittibâ'ımın mazmûn-ı itâ'at-makrûnuyla âmil olasız şöy le bilesiz alâmet-i şerîfe i'timâd kilasız. Fî 3 Z. Sene 58."

875 numaralı defterin sırasıyla 4, 6, 16, 17, 18, 29, 53 numaralı varaklarında mevcut olan Muhassıl ve Meclis üyelerini Şuhud-u Hallerden tespit edebildiğimiz ölçüde şu şekilde sıralayabiliriz:

- 1- Müftü Ahmed Hulusi Efendi
- 2- Kâtip Abdulhamid Efendi
- 3- Meclis azası Ahi Baba El Hac Ahmed Ağa ibn. Mustafa
- 4.- Kâtip Mehmed Hanif Efendi
- 5- Başkâtip Ali Efendi

6- Kâtip Mehmed Sofu Efendi

7- Kâtip Saib Molla Efendi

Ayrıca Dursun Bayraktar 871 numaralı Bolu Şer'îye Siciline ve Mudurnu Şer'îye Siciline göre Bolu Sancağı'nda görev alan Mütesellim, Vali ve Muhassıllığın uygulanması esnasında görev alan Muhassıl ve Meclis üyelerini şu şekilde sıralamaktadır:²⁹

1- İsmail Ağa (mütesellim) 1839–1841

2- Ali Şefik Paşa (vali) 1842–1843

3- Pepe Mehmed Paşa (vali) 1843–1844

4- Salih Mehmed Paşa (vali) 1844–1845

5- İzzet Ahmed Paşa (vali) 1845–1846

6- Mustafa Şerif Paşa (vali) 1847–1848

7- Gürcü Mehmed, Mehmed Paşa (kaymakam) 1849–1850

8- Mehmed Tahir Efendi (kadı)

9- Davud Paşa (zabtiye komutan)

10- Edhem Efendi (muhassıl)³⁰

Haftada iki defa toplanan Bolu “Muhassıllık Meclisi” sancağın özel ve genel sorunlarını görüşerek karar alıyordu. Meclis üyelerinden her birine bir maaş veriliyordu. Ancak sancak dışında kalan ve “Küçük Meclisler” diye adlandırılan kuruluşlar devlete getirdiği mali yükün çokluğu gerekçesiyle kısa süre sonra yürürlükten kaldırıldı.³¹

Bu meclislerin ve meclis üyelerinin Tanzimat'ın gereklerini yerine getirecek şekilde çalıştığını söyleyebilmek bu bilgiler doğrultusunda pek doğru olmaz. Meclis-i Valay-ı Ahkâm-ı Adliye'nin raporu doğrultusunda “Meclis Azalarının” akıllı, dürüst ve seçkin kişilerden olması ve devlet işlerinden

²⁹ *Bolu şer'îye Sicilleri*, 875 numaralı defter, s. 82.

³⁰ **Dursun Bayraktar**, *a. g. t.*, s. 64.

³¹ **Musa Çadircı**, *a. g. e.*, s. 212.

anlamaları gerekiyordu. Ancak bu azalar daha çok ayan, şehir kethüdası veya seçkin yöre insandan oluşuyordu. Bundan dolayıdır ki eski alışkanlıkların devamı halkın ezilmesine neden olurken Meclis-i Vala'ya olan şikâyetleri arttırmıştır. Bu sebeple hükümet daha ilk yıllarda Tanzimat'ın uygulamaya konulduğu eyaletlerde ve sancaklarda bir teftiş kararı aldı.

Anadolu'ya gönderilen Teftiş Heyeti'nin Bolu Sancağı'nda da denetimde bulunduğunu da bazı sicil kayıtlarından görebilmekteyiz. Ayrıca aşağıda verilen sıcıl kaydı da Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye'nin teftiş uygulamasını göstermesi bakımından önemlidir.

“Bâ'is-i terkîm-i sened oldur ki

Merhûm cennet-mekân vâlidim el-Hâcc Mustafa Bey ve vâlidemiz Hâcce Fatma Hanımdan müntakilen alâ mâ faraza Allahu Te'âlâ hemşiremiz Züleyha Hanım ile beynimizde taksîm olunmak üzere el hâletü hâzihi açıktaki kalan ebniyye ve emlâk ve arâzî ve emvâl-i sâ'ire ma'lûme ve mazbûtadan hâric olarak yalnız emvâl-i nakdiyeden dolayı akdemce gayrı ez teslîm hemşiremiz Hanım-ı mûmâ ileyhâya bundan akdem deyn-i etdirilerek taraflarımızdan menhûren i'tâ olunmuş olan elli bin gurusluk bir kıt'a tahvîlimiz maslahatından dolayı mûmâ ileyhâ Hanım hemşiremiz ile beynimizde olan cihâz maslahatı ve terekeden müfredât defteri mûcebince zimmeti olan mebâliğ ve mesârîfâtı sâ'ire ve mebâiğ-i mezkûrenin resmi husûsu ve mevâdd-ı sâ'ireden dolayı hemşiremiz Hanım-ı mûmâ ileyhâdan bir şey taleb olunmamak şartıyla mârrü'z-zikr tahvîlimiz mûcebince bizlerden hanım-ı mûmâ ileyhânın matlubu olan elli bin gurusdan otuz üç bin gurusu mahsûb sûretiyle bi't-tenzîl yalnız onyedî bin gurus târîh-i senedimizden yirmi bir gün va'desiyle nakden olmak üzere hanım-ı mûmâ ileyhâ hemşiremize te'diye olunmak üzere deynimiz olduğu ve bâlâda ber vech-i mastûr vâlid ve vâlidemiz merhûmlardan ırsen müntakil olan kâffe-i emvâl ve emlâk ve hayvanât ve arâzî-i mevrûse alâ mâ faraza Allahu Te'âlâ beynimizde taksîm olunmak ve cihâz maslahatı da'vâsı ve terekeden müfredât defteri mûcebince zimmeti olub bu def'â hasbe's-sulh tenzîl olunan emvâl-i matlûbe ve mesârîfât-ı sâ'ire ve resm-i da'vâ-yı mezkûreden bundan sonra bir şey matlûn olunmamak üzere da'vâdan sulh ve ibrâ

olunduğumuzu mübeyyin işbu memhûr senedimiz tahrîr ve hemşiremiz hanım-ı mûmâ ileyhâya i'tâ olunmuştur. Fî 13 Ramazan sene 1258.

Müşîr-i eyâlet devletlü Şefik Paşa Hazretlerine hitâben cihât-ı ilmiye tevcîhi şürûtuna dâ'ir emirnâme-i sâmidir.

Devletlü inâyetlü atûfetlü seniyyü'l-himem efendim Hazretleri

Beyândan müstağnî olduğu üzere bi'l-cümle nezâretler evkâf-ı hümayun ve Haremeyn-i muhteremeyn hazinelerine ilhâk olunmaksızın Der-sa'âdet ve bilâd-ı selâsede vâki' Selâtîn-i izâm -tâbe serâhum-hazerâtıyla ba'zı evkâf-ı celîleden müretteb Buhari ve Şifâ-i şerif-hânlık ve Darü'l-hadis ve buna mümâsil cihât-ı aliyye ve tekâyâ ve zevâyâ meşihatlerinin kasr-ı yed ve intikâl ve mahlûlâtı vukû'unda tevcîhi istid'â olundukda usûlü vechile Nezaret müfettişleri bulunan efendiler tarafından i'lâm ve nezaret-i mezkûreden ru'us-ı hümayûn ile berât verilmesi nizâmundan olanlara bâ-ru'us ve bilâ-ru'us-ı hümayûn olanlara bilâ-ru's-ı hümayûn berevât-ı şerife i'ta olunageldiği misillü nezaret-i mezkûreler hazîneteyn-i mezkûreteyne bi'l-ilhâk nizâma rabt olundukdan sonra dahi böylece icrâ ve memâlik-i mahrûse el-mesâlik-i sâ'ire-i şâhânede vâki' kâffe-i cihât mahallinde i'lâm vürûdu veyahud arzihal takdîmiyle tevcîhi istid'â vukû'unda evvelâ kaleminden kaydı ba'de'l-ihrac teftîş mahkemesiyle cânib-i nezâretten i'lâmı ve tevcîhâtı işâret-i aliyye ile olunageldiği kaydı bâlâsı meşrûh olan cihât ile yeniden ihdâs olunan tadrîs ve buna mümâsil cihâta işâret-i aliyye olub fakat Selâtîn-i müşârûn ileyhim vâ'ziyeleri ve buna mümâsil âsitâne-i aliyye ve bilâd-ı selâsede vâki' Buhari ve Şifâ-i şerif-hânlık ve tekâyâ ve zevâyâ i'tinâsı elzem cihâtdan olduğuna ve her halde tevcîhini istid'â eden kimesnenin ehliyet ve adem-i ehliyetinin fark ü temyîzi bâb-ı fetvâ-penâhîde olması muhassenât-ı adîdeyi mûcib olduğuna binâ'en bunlardan mâ'adâ gerek âsitâne-i aliyyede ve gerek bilâd-ı selâse ve memâlik-i şâhânede vâki' bi'l-cümle cihât kemâ kân nizâmı vechile teftîş mahkemesiyle cânib-i nezâretten i'lâm ve ba'dehu kayd-ı bâlâları kadîmden işâret-i aliyye ile meşrûh ise bâ-işâret-i aliyye tevcîhâtı icrâ olunub bâlâda beyân olunan esnâna ve bilâd-ı selâsede vâki' ancak Şifâ-i şerif ve Buhari-hânlık ve Darü'l-hadis ve ders-i âmm ve tekâyâ ve zevâyânın evvel emirde işâret buyurulub ba'dehu cânib-i nezâret-i evkâf-ı hümayûndan bâ-i'lâm inhâ

olunub ancak zeyl-i meşihâti cihetlerinin kadîmi vechile yalnız işâret-i aliyye ile ru'us-ı hümayûn verilmesi ve cihât-ı merkûmenin münâza'ası zuhûr eder ise terâfû'-i şer'îsi mahkeme-i tefîşde ba'de'l-i'lâm yine bâ-işâret-i aliyye ref' ve ibkâsı icrâ olunması husûsu evkaf-ı hümayûn nâzırı sa'âdetlü Beyefendi tarafından bâ-takrîr inhâ olunmuş ve keyfiyet Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Aliyyeye lede'l-havâle mevâd-ı mezkûre tevcîhât-ı aliyyeye dâ'ir olarak mü'esses olan nizâmât-ı mer'iyyesi demek olduğundan ol vechile icrâ ve nizâmı mücebince cihât-ı aliyyenin kasr-ı yedine müsâ'ade olunmayarak ehl ü erbâbına tevcîh ve i'tâ olunması ve ashâb-ı cihâtdan hıdmetinde bu günâ tekâsül veyahud terk-i hıdmet edeni olur ise ref'inden ehline verilmek üzerinde nizâmı vikâye kılınması ve mecmû'an işâret-i aliyyeye mütevekkîf olan cihât-ı ilmiyye tevcîhâtının inhâ olunduğu vechile evvel be evvel işâret-i aliyye buyurulub ba'dehu icâbı yürüdülmüş ve meşâyîh-i Selâtin tevcîhâtı dahi yalnız işâret-i aliyye ile icrâ olunması ve taşralarda olan cihât-ı ilmiyye tevcîhâtının Der-sa'âdetde icrâ olunduğu vechile mahlûl ve kasr-ı yedi vukû'unda ehliyetli evlâdı olduğu halde ânâ veya ehl ise ehliyetlîsü bulunarak bâ-işâret-i aliyye erbâbına tevcîh buyurulması ve eğer hîn-i tevcîhinde lâyıkiyla tahkîk olunmaksızın nâ-ehle cihet verilür ve sonra adem-i ehliyeti tahkîk kılınur ise ol vakt ol makûle nâ-ehle verilen cihetin ref'inden âher münâsib ve müstehakkına tevcîh kılınması ve bu madde için verilecek i'lâmâtı ve istid'â eden kesânın ehliyet ve adem-i liyâkatini musaddık ve mübeyyin mahalleri müşîrânı hazerâtı taraflarından dahi tahrîrât verilmesi lâzımden bulunmuş olduğundan ol vechle icâbının icrâsı Meclis-i Vâlâ-yı mezkûr ve Meclis-i Alî-i Umûmîde müzâkere ve tensîb olunarak hâkipâ-yı Hümayûn-ı Şahânedan lede'l-istîzân irâde-i seniyye-i Hazret-i Padişâhî dahi ol merkezde şeref-sünûh ü sūdûr buyurulmuş ve keyfiyet lâzım gelenlere bildirilmiş olunan zât-ı vâlâları dahi husûsât-ı merkûme hakkında ber müceb-i irâde-i seniyye hareket ve nizâm-ı mezkûrun tatarruk-ı halelden vikâyesi husûsuna himmet buyurmaları siyâkında kâ'ime-i sevâverî tahrîr ve sût-yı sâmi-i müşîrîlerine ba's ü tesyîr kılınmıştır. İnşâe Allahu Te'âlâ lede'l-vusûl ber vech-i muharrer himmet buyurmaları me'mûl-i senâverîdir. Fî 20 Z. Sene 58."³²

³² Bolu Şer'îye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 87.

1842’de yapılan uygulamalarda beklenen neticeler elde edilmediği için bir süre sonra muhassıllık kaldırılarak tekrar iltizam usulüne dönülmüştür. Böylece yönetimdeki düzenlemelere uygun olarak ülke topraklarına eyaletlerin maliye işlerinden sorumlu ve doğrudan doğruya merkezden tayin edilen birer defterdar gönderildi.

Bolu sicil kayıtlarına göre defterdarlar içinde görevlerini kötüye kullanarak zimmetlerine para ve mal geçirenler de vardır. Bu yüzden bazılarının görevden alındıklarını bazılarının da görev yerlerinin değiştirildiğini sicil kayıtlarından anlıyoruz. Bu duruma 875 numaralı sicil kayıtlarından alınan şu alıntıyı örnek olarak gösterebiliriz:

“İsmail Beyin itlak emri sûreti

Kıdvetü’n-nüvâbü’l-münşer’in Bolu Nâibi Mevlânâ zîde ilmuhû tevki’i ref’i hümayûn vâsıl olıcak ma’lûm ola ki hilâf-ı rıza hareketi vukû’una mebnî bundan akdem mehâbet-rîz-i sunûh buyurulan emr-i hümayûn-ı şâhâne ve fermân-ı celîlü’l-ünvân-ı padişâhânem mücebince Boluya nefy ve iclâ olmuş olan Kapucubaşılardan Sayda Defterdârı sâbık İsmail Bey hâlâ Girid Müşîri düstûr-ı mükerrerrem müşîr-i müfahham nizâmü’l-âlem vezîrim Mustafa Nâilî Paşa –edâmallahü iclâlehu- tarafına karâbet ve münâsebet-i tâmmesi olmak mülâsebesiyle tahliyesiyle müsâ’ade-i seniyyem erzân kılınması bu def’a müşîr-i müşârun ileyh tarafından tahrîr ve iltimas olunmuş olduğundan bahisle mîr mûmâ ileyhın merhamet-i afv ve itlâkı husûsu irâde-i merâhim-’âde-i mülûkâneme menût idüğü hâlâ bi’l-istiklâl asâkir-i muntazama-i şâhânem seraskeri düstûr-ı mükerrerrem müşîr-i müfahham nizâmü’l-âlem vezîrim Mustafa Nuri Paşa –edâme Allahu iclâlehu- cânibinden ifâde ve inbâ olunub mîr-i mûmâ ileyhın müddet-i nefyi bir seneyi tecâvüz iderek bi’l-vücûh merhameten ve re’feten seniyye-i mülûkâneme şâyân ve sezâvâr görülmüş olmasıyla merhameten afv ve itlâkı husûsuna müsâ’ade-i seniyye-i şehriyârânem erzân kılınarak olbâbda emr-i hümayûn-ı merâhim-nümûn-ı Padişahânem şeref-rîz-i sünûh ve südûr olmağla muktezâ-yı münîfi üzere mîr-i mûmâ ileyhın itlâkı fermânım olmağla imdi ber minvâl-i muharer mîr-i mûmâ ileyhın afv ve itlâkına müsâ’ade-i seniyye-i tâcdârânem şâyân kılındığı senki nâ’ib-i mûmâ ileyhın ma’lûmun oldukda kayd-ı nefyden tahliye-i seniyyeye mübâderet eylemek bâbında fermân-ı âlîşânım sâdır olmuşdur buyurdum ki

vusûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i südür olan fermân-ı vâcibü'l-ittibâ ve lâzımı'l-ımtisâlimin mazmûn-ı itâ'at-makrûnuyla amel ve hareket eylesin şöyle bilesin alâmet-i şerîfe i'timâd kılasın. Tahrîren fî evâ'il-i şehri Zi'l-hicce'ti's-şerîfe li sene semâne ve hamsîn ve mi'eteyn ve elf."³³

Sicil defterlerindeki kayıtlara göre Bolu Sancağı'nın idari yapısı içerisinde görev alan memurlardan birisi de Beyt-ül Mal Emini'dir. Beyt-ül Mal Emini, geride varis bırakmadan vefat eden kişilerin mallarını devlet hazinesine geçirmekle yükümlüdür. Aşağıda verilen sicil kaydına göre Balcı oğlu Mustafa İbn Mehmet'in varisi bulunmadığı için terekesi Beyt-ül Mal'a kaydedilmiştir.

"Fî'l-asl Kangri kazâsına tâbi' Saray karyesi ahâlîsinden olub müddet-i vâfirenden berû der Aliyyede İbrahim Paşa Mahallesiinde sâkin olub bu defa yine vatan-ı asliyesi olan Kangri kazâsına gider iken esna-yı râhda Bolu Dağından nâm cebelde bi- emri'l-İlahi Te'âlâ vefât eden Balcı oğlu Mustafa bin Mehmed nâm kimesnenin zâhirde vâris-i ma'rûf ve ma'rûfesi olmayub terekesi canib-i beytû'l-mâl a â'id ve râci' olmağla bu makule bilâ-vâris maruf ve ma'rufe fevt olanların beytû'l-mâl içün bi'l-aman ahz û hıfza memur olan halen mülhakatıyla Medine-i Bolu muhassılı rikâb-ı hûmâyûn Kapucu başlarından atufetlû Edhem Beyefendi ma'rifeti ve ma'rifet-i şer'le tahrîr ve terkîm ve sûk-ı Sultanide bey' olunan tereke-i mûteveffâ-yı mezbûrdur ki ber vech-i âfî zıkr olunur. Fî'l-yevmi's-sâlis min Zilka'deti's-şerîfe li sene seb'a ve hamsîn ve mi'eteyn ve elf.

Sahhû'l-bâkî merkûm ikiyûz yerimi yedi gurus emin muhassıl mir-i muma ileyhe teslîm olundukda ol dahi bi'l-âmân beytû'l-mâl içün ahz û kabz ve işbu defter yed ma'a muhassıllık sanduğuna vaz' olunduğu işbu mahalle şerh verildi. Mûteveffâ-yı merkûmun vâlidesi Zûleyha ve babası Mehmede mûnhasır aolduğu zâhir olmağla vekîli Kangrili Sipahi oğlu İsmail nâm kimesneye meblağ-ı mezbûr ikiyûz yirmi yedi gurus teslîm olunduğu şerh verildi."³⁴

³³ Bolu Şer'îye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 81.

³⁴ Bolu Şer'îye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 33.

II. Mahmud döneminde ülke yönetiminde yapılan yenileşme hareketleri içinde yer alan kurumlardan biri de “Sandık Eminliği”³⁵ kurumudur. Her sancak merkezinde “Memleket Sandığı” adı altında oluşturulmuş olan bu kurumun, kuruluş amacı memleket giderlerinin tekelden karşılanmasıdır.³⁶ Bolu sancağında da tüm hazine gelirleri Sandık Emmini’ne teslim edilir ve biriken emval, mal sandığında koruma altına alınır.

Tanzimat ile beraber Osmanlı Devleti’nde yeni bir hukuk anlayışının da prensipleri ortaya atılmıştır. Osmanlı tebasının mezhep farkı gözetmeksizin, can, mal, ırz, namus gibi haklarının kanun teminatı altına alınması devletce vaat edilmişti.³⁷ Hatt-ı Hümayun’u takip eden dönemde hukuki alanda da ıslahat öngörülmüş, Kadıların görev ve yetkileri kısıtlanarak, bazı davalar ellerinden alınmıştır. İlmiye sınıfı için kullanılan tabirlerden biri olan müftü adları mahkemelerde çoğunlukla şuhud-ul hal içerisinde yer alırdı. Bu dönem Bolu Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi’dir. 875 numaralı defterin 15-16-19 vb varaklarındaki kayıtlar bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

“Medine-i Bolu mahallâtından Karaçayır mahallesi ahalisinden Abûl Aziz Beğ oğlu damadı aşçı el-Hâcc Mehmed Ağa ibn Cafer nam kimesne meclis-i şer-i şerîf anurda yine mahleyi mezbure ahalisinden kalem Ağa dinmekler meşhur iş bu bais el vesika boyacı Esseyid Ahmet Ağa ibn Salih nam kimesne mazharında ikrar tam ve takrîr kelim edûp mahalleyi mezburede kayin el yevm mustakile mûlk ve hakkım olan malum el hudud bir bab menzile mûlahak olup bil taraftan zikr olunan menzilin bir taraftan Mustafa menzili ve bil taraftan Sağla Paşa oğlu menzili ve bir taraftan Mehmed menzili ve tarik am ile mahdud terbia 18 mûlk mAlikesi olan merik oğlu Mehmed ağa zevcesi dimekler Arife Hafize bnt Abdullah nam hatun Esseyid tarihten mukaddem mezbur Esseyid Ahmet Ağa 150 kuruşun beyi kati ile beyi ve teslim ce kabz semen eğlediği mesmu olduğu anda bilatahir ve ile işhad etmemle hala merkurum Esseyid Ahmet Ağa sual olunup mezbureye

³⁵ Devlete ait para ve menkul kıymetleri alıp veren ve elinde tutan ve bunların alıp-verilmesinden, saklanmasıyla me’sul olan memur hakkında kullanılan bir tabirdir. Günümüzde “veznedar” anlamına gelmektedir.

³⁶ Musa Çadircı, a. g. e., s. 230.

³⁷ Enver Ziya Karal, a. g. e., s. 135.

merkumu olan semeni mezbur 150 kuruş benden ahz birle menzil merkum teslim mezbur Esseyid Ahmet Ağaya olunmak matlubdur ve her dava ettikte merkum Esseyid Ahmet dahi cevabında Fil hakika merkum İpekçi Mehmed Ağanın mûlk menzili mezkurune muttasıl ve mulhak olan arsa-i mahdud mezkurede bağlamızda hafıza hatunun meblağı mezkur 1150 kuruş semen metfu ve iştirâ ve kabz ikrarlığını merkum Mehmed Ağaya mezkur istima ettiği mecliste muhacehe etmeyyûp sukun ve ol vecihle terki taleb etmiş ide her mezbur aşçı Mehmed Ağâ'nın inkarına mukarin eylediği mudeasının her biri lede el tezkir adil ve makbûl itham ettikleri ihbar olunan Rafit'îğn oğlu Ahmet bnt Mehmed Reşit ve nalbant Ahmet ibt Emin nam kimesneler şahadetleri ile bil muvacehe vech-i şer-i ûzere isbat etmeğin mucibince mezbur Aşçı el-Hâcc Mehmed Eylediği el-Hâcc Mehmed ve kalamıyla merkum Esseyid Ahmet Ağaya bu vech şer-i meni olunmaya mevki bil taleb ketb olunur. Fi el yevm vel aşriye mın zılhicce-i el şerif li sene sebi ve hamisin ve miyeteyn ve elf şuhud-ul hal , Mazhar Şatır Mehmed Ağâ, Katib Abdülhamit Efendi, Kalemîye Zade Esseyid el-Hâcc Mehmed Emin Efendi, ... Belde Fazûletlû Ahmet Hûlûsi Efendi ve gayrihum.”³⁸

Ayrıca Ahmet Hulusi Efendi'nin 1841 yılında Bolu müftüsü olduğunu şu belgeden de anlamaktayız:

“Medine-i Bolu mahallâtından akmescid mahlesi sakinlerinden bundan akdemce vefât eden boyacı zevcesi Arife Hafize bnt-i Ali nam sadr kebir oğlu ve verase-i olup mûddet ve cûnun ile mecnun olan Hafız Hasan ibn Hûseyi'nin labeveyn hal ve vakti fakatına değin tesviye-i umuruna bağ hûcce şerriye vasi mensubu Medine-i mezkur kurasından nefis-il boğun kariyesi ahAlisinden vesika muhtar sabık Köroğlu Esseyid el-Hâcc Ahmet Ağâ ile Mustafa nam kimesne meclis-i şer-i şerif takrîr kelim ve tabir an el meram edûp ve olduğun mecnun-u mezburun nafakaya ihriyacî olmağla vAlidesi muteveffa-i mezbureden Mûrvet malından kabl şerri şeriattan maruf meblağ ve takrîr olunmak bin vesaye matlubumdur deyûpte hakikat hal bil cûmle vasi mezburun balada zelilen eylediği menval olup zikr ati meblağ ve vakt

³⁸ Bolu Şer'îye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 16–19.

ve mal nazaran kadar maruf edûğû zeyl sahifede mektup el esami mûslimin Ali ihbarlarıyla ledel şer-i elanur zahir ve mutahakkık olmağın hakim vel ahbab defa Allah teAli bil sadık ve sevab Efendi Hazretleri dahi mecnun mezburun nafaka için iş bu tarih kitaptan ve her yev mal Mûrvetlerinden 60 farz ve takrîr buyurup meblağ mefruz meskure mecnun mezburun nafaka ve kisve ve mukatefiye-i sairesine haraç ve veledel iktiza istidadına ve mecnun merkurumun malına vasi Esseyid el-Hâcc Ahmet Ağa'ya izin vermeleriyle mevki bil taleb kelb olunur. Fi el yevm el sadis aşar mın şevval el mûkerrem li sene sebi ve hamisin ve miyeteyn ve elf şuhud-ul hal Azadan Ali Reşit Efendi , Azadan Hacı veli Zade Ahmet Ağa , Mûftû Belde Ahmet Hulusi Efendi ve gayrihum.”³⁹

Muhzır Başı ile muhzırlar mahkemede kadının önemli yardımcısıdır. Müddeileri (davacılar) ve müddei aleyhleri (dava olunanlar) mahkemeye çağıran memura muhzır denilmektedir. Şeriat mahkemelerinde mübaşir hizmetini görenler bu isim ile çağrılmaktadır. Muhzır sayısı çok olan yerlerde onların başı makamında “Muhzır Başı” da bulunmaktadır. 875 numaralı sicil kayıtlarına göre bu dönemde Bolu Mahkemesi Muhzırı Mehmet Muhzır Emin Ağa ve Muhzır Hüseyin’dir.

“Medine-i Bolu mahallâtından Semerkand mahallesi ahâlîsinden Aymanlı Halil Efendi ibn Hasan nâm kimesne meclis-i şer’-i şerîf-i enverde mahalle-i mezbûre ahâlîsinden olub mahalle-i mezbûrede sakın iken bundan akdem vefât eden mûderrisîn-i kirâmdan ders-i âmm Osman Efendi ibn Ahmed bin Abdullahın sulbi sagîr oğlu Mehmed Emin ve sulbiye-i sagîre kızı Fatmanın vAlideleri ve vakt-i rûşt ve sedâdına tesviye-i umûrunu ru’yete ba hûccet-i şer’îyye vasîye-i mansûbeleri zâtı ta’rîf-i şer’î ile mu’arrefe olan işbu ba’isetû’l-vesîka Fatma bint-i Mehmed nâm Hatun mahzarında ıkrâr-ı tâm ve takrîr-i kelâm Edûb vasîye-i mezbûre Fatma Hatun sagirân-ı mezbûranın babaları mûteveffa-yı mûmâ ileyhden mevrûs mallarından üç yûz gurusu bana huzûr-ı şer’de edâ ve teslîm eylediğinde bendahi yedinden istîdâne ve kabz ve semeni tarih-i kitâbdan üç sene tamamına değin mû’eccel ve mevhûdına sagirân-ı mezbûranın mal-ı medhûbu yedinden ve vasîye-i mezbûre yedinden iştirâ ve kabz eylediğim bir cild-i şanîzade..... semeninden dahi yûz otuz beş gurus ki ciheteyn-i mezkûre cem’an dörtyûz otuz beş gurus

³⁹ Bolu Şer’iye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 15.

sagîrân-ı mezbûrân zimmetimize vacîbû'l- edâ sahîhen deynimdir dedikde gîbbe't-tasdikû's-şer'î Medine-i mezkûr mahallâtından Kara Çayır mahallesi ahâlîsinden kâtib Abdûlhamid Efendi ibnû'l-merhûm Ahmed Nuri Efendi ve yine mahalle-i mezbûrdan çeharşenbe Atar Ahmed efendi ibn Mehmed ve Kalaycı esnafından A'râc Mehmed usta ibn Osman nâm kimesneler meclis-i şer'-i mûnîrde vasîye-i mezbûre Fatma Hatun mahzarında merkûm Halil Efendi âciz olduğu halde her biri takrîr-i kelâm edûb hazîr-ı mezbûr Halil Efendinin sagîrân-ı mezbûrân Mehmed Emin ve Fatmaya zimmetinde deyni olan meblâğ-ı mecmû'-ı mezkûr dörtyûz otuz beş guruşu tarafeynden bi'l-emr ve'l-kabûl her birimiz başka başka kefil-i bi'l-mâl ve zâminiz.dediklerinde makrûn-ı kûfelâ-yı merkûmûnun bi'l-cûmle kelîmât-ı meşrûhalarını vasîye-i mezbûre Fatma Hatun ile hazîr-ı medyûn merkûm Halil Efendiden her biri ve vicâhen tahkîk ve şifahen tasdik etmeleriyle ma'a vakı'a bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmi'l-ısrîn min Şevvâli'l-mûkerrem li sene seb'a ve hamsîn ve mi'eteyn ve elf. Şuhûdû'l-hal Eski Cami' mahallesinden Derviş Mehmed Hafız Mehmed Sadık Ağa Duhâncı oğlu Mehmed Muhzır Emin Ağa Muhzır Hûseyin ve gayruhum.”⁴⁰

Muhzırların adları aşağıdaki örnekte verildiği gibi tutanakların altında Şuhud-ul Hal (şahitler)arasında yazılırdı.

“İbn Mehmed ve Debbağhanede Yeni Medrese müderrisi Hûseyin Efendi ibn Hasan ve Atar esnafından es-Seyyid Hafız Osman nâm kimesneler li ecli's-şehâde meclis-i şer'-i şerîf hâzırân olub eserû'l-istişhâd fi'l-hakîka mûteveffat Hafîze Hatun ile Mehmed bin Salih sene-i sâbık Recebû'l-ferdin yigirmidördüncü gûnû sattında bizim huzurlarda ben bi emrillahi Te'âlâ vefât eylediğimde cemû'-i terekem ve zimem-i nasda olan hukukum ahz u kabz olunub ben zâtı zevc olmadığım ecilden kadr-ı ma'rûf meblâğ ile senet-i seniyye üzere techîz tekfîn ve levazım zimmeti görûlûb dâvâ-yı mûsbetesi zuhûr eder ise ba'de'l-edâ bakî kalan terekemin sûlûsû ifraz ve sûlûs-i mezkûrdan beşyûz guruş ıskat salavat-ı fâ'item ve kefareti-i savm ve yemin içûn fukaraya verile ve sûlûs-i mezkûrdan beşyûz guruş dahi ifraz ve vech-i şer'î üzere istirbâh olunub hâsıl olan nemâsı mahalle-i mezbûrun cami-i şerîfnde hatib olanlara verilmek üzere cami-i şerîf mezkûr mûtevellisine verile ve

⁴⁰ Bolu Şer'îye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 16.

sûlûs-i mezkûrdan ne fazla kalur ise bir hayra sarf oluna deyu vasiyet edûb işbu mûdde'î-i mezbûr es-Seyyid Hasan Efendiyi kabûlûnû havi muhtar nasb edûb edâ-i şehadet-i şer'iyye ettiklerinde gıbbe't- gayeti şerâ'itû'l-kabûl şehadetleri makbûle olmağın ma'a vakı'a bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmi'l-hâdi aşer min ŞevvAli'l-mûkerrem li sene seb'a ve hamsîn ve mi'eteyn ve elf.Şuhûdû'l-hal Muhzır Mehmed Emin Ağa Muhzır Hasan Mûftû Ahmed Hulusi Efendi ve gayruhum."⁴¹

Kadı'nın yardımcıları durumunda olan mahkemenin diğer görevlileri Başkâtip ve kâtipleridir. Kâtiplerin şer'îye sicillerinde mahkeme tutanaklarının altında şuhud-ül hal (durumun şahitleri, tanıkları) içerisinde kaydedilmekte olduklarını görüyoruz.

"Medîne-i Bolu mahallâtından Akmescid Mahallesi sâkinlerinden iken bundan akdem vefât iden Hacı Abdullah Ağa kerimesi Rukiye Hanım bint-i Hacı Abdullah Ağanın verâseti sadriye kebîre kızı Hadice Hanım ibneti el-Hâcc İbrahim ile li-ebeveyn kız karındaşı Nâile Hanıma münhasıra olduğu lede's-şer'î'l-enver zâhir ve mütehakkık oldukdan sonra mezbûre Nâile hanımın zıkr-i âtî da'vâda vekîli sadr-ı kebir oğlu Abdullah Bey ibn Ahmed nâm kimesne meclis-i şer'-i şerîf-i enverde işbu bâ'isü'l-vesîka bint-i mezbûre Hadice Hanımın husûmet-i vekîl-i müseccel-i şer'îsi ve hâlen zevci Mehmed Kamil Efendi ibnû'l-merhûm İsmail Efendi mahzarında bi'l-vekâle üzerine da'vâ ve takrîr-i kelâm idûb müvekkilem vâlidem mezbûrenin mûrisesi mezbûre Rukiye Hanımın hîn-i fevtinde terekisi bi't-taleb ma'rîfet-i şer'le tahrîr-i kısâm olunmuş ise de muharrerden ma'dâ hâric ez kassâm-ı defter kızı mezbûre Hadice Hanımın ketm-i ihfâ eylediği bir cild Mushaf-ı şerif ve bir incülü tepelik ve bir elmas çiçek ve bir elmas iğne ve bir elmas zeyker ve yigirmi aded çifte fındık altun ve oniki aded yazılı Mahmudiye altun ve altı miskal incü ve incüsü mezbûre ayağında münselik onbeş adâd fındık nısfıyesi ve bir çift elmas bilezik ve bir sarı yakut yüzük ve beş aded sâde yüzük ve bir çift altun kuşak ma'a kolan ve bir çift zümrüd küpe gümüş fincan tepsisi ve beş aded ve kebir sim zarf ve bir çift sim buhurdan ve gülabdan bir yaldızlı tatlı hokkası ve iki aded mercanlı tüfenk ve bir at rahtını ve

⁴¹ Bolu Şer'îye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 23.

müteveffât-ı mezbûrenin nısıf arsası ve bir üstüfe bezi ve bir çuka ferâce ve bir Bursayî hamam gömleği ve bir samur boy kürkü ve bir aded kakum boy kürkü ve bir nısıf zar kırmızı ihram ve bir kavuk örtüsü ve iki aded tatlı peşkiri ve bir çift tenevvüc ve ayağında on dört altın dahi müvekkilem validem mezbûrenin nısıf hisse-i irsiyyesini bi'l-ve kale taleb ederim deyü da'vâ merkûm Mehmed Kamil Efendi dahi cevâbında kayınvâlidem müteveffât-ı mezbûre hâl-i hayat ve kemâl-i akl-ı sıhhatinde vefâtından beş buçuk mâh mukaddem işbu içinde sâkine olduğum konak ve hayvanat ve emlâk ve akârât ve eşyada benim asla ve kat'a alaka ve medhalim olmayub ancak sâkine olduğum oda derûnunda vâki' ma'lûmü'l-mikdar eşya ve lâbis olduğum elbise benim ma'dâ hiçbir akçelik malım yokdur cümlesi kerimemle damadım Kamil Efendinin deyü ikrâr itmişdi ve hîn-i fevte kendi malıdır deyü ta'dâd eylediği eşya ve elbisesi ma'rifet-i şer'le tahrîr ve kassâm olunub ma'adâ bir akçalık malı kalmamışdır deyü müdde'î-i asil ve vekil-i merkûmun inkârına mukârin eylediği nefy-i mülk müdde'âsını her biri lede't-tezkiye adl ve makbûlü'ş-şehâde idükleri ihbâr olunan Akpınar Mahallesi ahâlisinden Çaylı Hafız Abdullah ibn Hüseyin ve mahalle-i mezbûre muhtarı Salih Efendi ibn Hüseyin ile vech-i şer'î üzere isbât itmeğin mücebince hâric ez defter-i kassâm vekil-i merkûm Abdullah Beyin eylediği eşya-i mezbûre da'vâsından müvekkilesi vâlidesi Nâile Hanıma izâfetle men' olunub ma'adâ müteveffât-ı mezbûrenin ta'dâd eylediği kendi mâlî olub kassâm olunan eşyanın alâ mâ faraza Allahu Te'âlâ vârisân-ı merkûmân beynlerinde tevzî' ve taksîm olunmak iktizâ eylediği tarafeyne tefehhüm olunmağın mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmi's-sâbi' ve'l-işrîn min şehr-i Ramazani'l-mübarek sene semân hamsîn ve mieteyn ve elf.

Şühûdü'l-hâl

Başkâtib Ali Rüşdü Efendi

Katib Abdülhamid Efendi

Katib Hanif Efendi

Ateşli zâde Mehmed Ağa

Akmescid Mahallesi İmamı Es-Seyyid Hafız Emin efendi

Penbeci Sadakazâde es-Seyyid Hafız Hacı Raşid Efendi

Na'lband Hacı Ahmed

Ecîroğlu Ahmed Ağa ve gayrihum."⁴²

⁴² *Bolu Şer'îye Sicilleri*, 875 numaralı defter, s. 78.

V. BÖLÜM

875 NUMARALI BOLU SİCİL KAYITLARINA GÖRE (1841-1844)

BOLU'NUN EKONOMİK YAPISI

A) Genel Ekonomik Durum

Bu dönemde Bolu'nun ekonomisini anlamamız için devletin genel ekonomik durumuna bakmamız gerekir. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ni ekonomik olarak olumsuz yönde etkileyen etmenleri şu şekilde sıralayabiliriz;

1- Uzun süren ve sonuçsuz savaşlar: Genellikle bu savaşlar Batı'da bulunan Avusturya, Rusya ve Fransa ile yapılmıştır. Osmanlı Devleti denge siyaseti uygulamasına rağmen Batılı Devletler'in yıkıcı politikalarından kurtulamamıştır.

2- Fransız İhtilali'nin getirdiği milliyetçilik hareketleri: Osmanlı'nın İmparatorluk anlayışına karşı ilk isyan eden azınlık Sırp'lar'dır (1804). Daha sonra sırası ile Yunanistan, Karadağ, Romanya bu isyanları devam ettirerek Osmanlı'nın dağılma dönemine girmesinde etkili olmuşlardır.¹

3- Sanayi İnkılâbı'nın getirdiği sorunlar ve kapitülasyonlar: Avrupa'da üretimin nitelik değiştirmesi ile beraber Batı'nın bol ve ucuz malları Osmanlı pazarlarına girince yerli sanayi çökmüş,² ayrıca Batılı Devletlere tanınan ticari imtiyazlar ile de “Osmanlı Loncaları “ işlevini yitirmiştir.³

Bu gelişmeler neticesinde önlem alabilmek ve yeniliklerin başarıya ulaşabilmesi için dışta borç para alma girişimlerinde bulunulurken içte de bazı yeni vergiler koyma veya var olan vergileri artırma yoluna gidilmiştir. Bu ve benzeri hususlardan dolayıdır ki diğer kurumlarda olduğu gibi, maliye ve ekonomiye ait

¹ **Oral Sander**, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Yayınları, Ankara, 1993, s. 153.

² **Mübahat Kütükoğlu**, “Osmanlı İktisadî Yapısı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. I, Yıldız Matbaacılık, İstanbul, 1994, s. 634-635.

³ **Osman Nebioğlu**, *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, T.C. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1986, s. 13.

konularda da yeni düzenlemelere gidilmiştir. Bu düzenlemelerden birisi de para üzerinde olmuştur.

Sikke fiyatları ile mevcut altın-sikke fiyatının düzenli olması hususunda çalışmalar yapılmıştır. Bolu Sancağına ait 875 numaralı sicil kayıtlarında şu bilgiye rastlanılmıştır:

“Emir emiştirki kebir’ûl kûbera-i el tahtam zûl kader-i vel ihtiram sahibûl kahr-i vel iltisam el mahbiyeyh bih mûeyyidi inayetullah malilel ecma-i asakiri hassı şahaneden fewritliği rûbe-i celilesiyle hudabendigar eyaleti kamûl makamı Mustafa devletû muhassilinin umuri zabtiyesine memur sabık paşa damat mahalime ve iftiharil ala vel azami mûtecemmu cemiul mali vel mefahim el muhtasi bi mezidin binayetûl Mekke-i el daimi eazimu rical devlet aliyyeden halen Kûtayha defterdarı Atıf Bey uluvûhû ve iftiharûl kabiri ce eceleram cami el mefahirûr vel makarûmû el muhtarım bi mezidin minel melik el daim halen Bursa muassili Mustafa Kani Bey Zeyni uhude ve emirûl umerai el kisam zımdetûl hubera-i el behham zevcûl kadrin vel ahdiram el muhdesi bi mûeyyidi melikû el allam asakiri hasseyi şahanem mir lûalazazından bursa muhassilinin umuru zabtiyesine memur Mustafa mahzar paşa ve Kocael Muassli umuri zabtiyesine Memur Reşit Paşa ve Emin menhibe ve iftiharûl mevadel mûkerremi muhtasıl kamat ve mûcahidim mûtecemmin cem-i Ma’ali vel mefaisi mutemidul mezaki vel Maaşir. Bi mûeyyiden inayetûl kadiri asakiri hassa-i şahane mir alaylarından umuru zabtiyesince mezbur Adem Beğ zide Ma’alihi ve mefahisil emaudi vel ekarimi camiul mahammidi vel makarinu el muhtasadan bi mezidim inayetûl meliki el dayim ve kitabi humayûnun kapıcı baş yaverden baas ve tebabû muassılı İbrahim beğ ve derkar muallam kapıcı başılardan Karesi ve tevabihi muassılı hakkı beğ ve asakiri hassa-i şahanem kaymakamlarından umuri zabtiyesi memurları zabtiyesince memur seyydid beğ ve muteberan havacağan divanu hûmayumdan Kocaeli ve tevabi muhassılı Mustafa Arif ve kaza hisar ve tevabû muhassılı Yahya Beğ ademe mecdu-i ve mefahurel ulema-i el muhakkıkın mûderrisin kiramdan Eskişehir ve tevabû muhassılı reşit ve nayibler ve mûftûler zide il mûhûm ve mefahûrûr eman vel ekval zabtiye ve maliye memurları vûkela-i azadan mecalisi memaliki zide kadrihum. Tevki refim humayun ve asıl olacak maluk olaki beyandan mustahni olduğu üzere mumalati nasın ûs esasi ve nizam mûlk ve milletin binayn akdesi

mesabesinde olan rayic nûkud madde-i manayı pahasına daimen ve mûstemire ihtimam ve dikkat olunarak vacipatû umurû mülkiyeden olduğundan bundan akdem ittifak ile bverilen karar ûzerine sinah ve suduratiyete emr ve edam senniye şahanemin marifeti atik ecnas altun ve buna benzer akçe ve meskukan atik vesairenin fiyatı kadimesine ber vech itidal zımmiye hat layıkında serkenar olup nakdiye ve her meskukatın fiyatlarını havi evrak mahsusa tabi ve temlik olan Mahrûseme gösterir olunarak ecnası mezkurenin mûkarsından ziyade olunup verilmesi bu hususta eksik ve kısa vezin ile dedik olarak ibadi Bulunan altunların tedavûlû eylemiş ubatlardan harab ve har mucip olduğundanaltunu noksan olan altunlar badezeyn ahzû itada olunup , verilip ve her kimin yedinde bulunur ise canibu darpane-i amire-i ve taşralarda dahi mûbayya-a memurlarına görûlûp dirhem hesabı üzere bedellerini ahz olunmazı zımmında tembiha havi mahzuz buyurulasıyla tastik me maliki mahruse-i eva Aliyesi tasdikle cûmle tembih olunmak isede erbab fazıl ve ihtikar ve iştima ve altunlara lazım kat-i ve vezniye ile virilmeye kanaat etmeyûp özûnden olduğunu heman derinuna vazı ve iltica ile yazmalarını yûz çeviren biraz altunlarını alıp ol suretlerine vezinlerini Halil getirûlen ve böylece mekruh ictisar ve sûlûklerinden nasi el vezin ecnas altunları setrinden bulunan dûşûrdûklerinden bu vech altunların gûne be gûn tasarrufu ve vezinlei haleb gelmiş şöylece 10 ismi vezinde olan altun 9 ve bazenda 7 kırat derecelerine nezil eylediği ettiğinden badel yevm gerek dersadetimizde ve gereksede ve maliki şahanelerimizde sakın ve mûnhasıran mûtevattının İslam ve reaya yedlerinde bulunan eksik ve kesik ve delik ve altunu alınmış mecmu nalas altınları ahz ve itası Sabr ve celi altun olmayıp bermah mûded tayini ile mûddunu mezkurede her kimin yedinde vasi ise bilatehiz darb hane-i amilerde ve taşzadeki defterdarı ve memurun salkin ve mûbayi-i olan olan yedleri olan yedleri ve yedlerde mûbayaya getirub teslim ile badel vûrut beledi her ne mikdar olur ise eshabına ita ve tadiye kılınmış. ve bundan böyle ahzam ve itada alınır verilir isede deyûp hazur verene ihbariye yûzdeon kuruş verileceği bila bedeli darphane-i amireye badel ihraç bakışının bedeli kaç kuruş eder ise sahibine verilerek bundan başka hem tedip olacağı mutasarrıfı emri Alinin vûrut eden sûretinin icmalan kaydıdır. Fi evail şerh-i ramazan el mûbarek li sene sebi ve hamisin ve miyeteyn ve elf “⁴

⁴ Bolu Şer’iye Sicilleri, 875 numaralı defter, s.43.

Yukarıdaki sicil kaydı aşağıda gösterilen bölgelerin yetkililerine gönderilmiştir. Bu durumdan sorunun sadece Bolu'ya ait değil tüm ülkeye ait olduğu anlaşılmaktadır.

- 1- Hüdavendigâr Eyalet Kaymakamı Mustafa Paşa
- 2- Bolu Muhassılığının Umur-u Zabtiyesi
- 3- Memur Şefik Paşa
- 4- Kütahya Defterdarı Atıf Bey
- 5- Bursa Muhassılı Hakkı Bey
- 6- Zabtiye Memuru Mustafa Mahzar Paşa
- 7- Kocaeli Muhassılı'nın Umur-u Zabtiyesi Reşit Paşa
- 8- Bolu Muhassılı Edhem Bey
- 9- Karesi Muhassılı Hakkı Bey
- 10- Karahisar Muhassılı Seyyid Bey
- 11- Muhassıl Yahya Bey
- 12- Kocaeli Muhassılı Mustafa Arif Bey

1841 başlarında bu durum ile ilgili Bolu'ya gönderilen bir fermanıdır. Buna göre sözü geçen paralar eksik, delik ve kesik ise paraların bir başkasına verilmesi yasaklanmıştır. Bu paralara sahip olanlar paraları merkezde ise “Hazine-i Amire'ye”(devlet hazinesi) taşrada ise memurlara getirip vereceklerdir. Böylece Devlet paralar üzerindeki değerli maden miktarını azaltırken, hilekarların kalpazanlık yapmasını engellemiştir.

Tanzimat ile beraber öngörülen yeniliklerden birisi de vergilerdir. Yapılan düzenlemeler ile Muhassıl-ı Emval adı ile maliye memurlarının yanlarına katipler verilerek, bu memurlar sancaklara gönderilmiştir. Ancak bu uygulama beklenen sonucu vermedi ve tekrar eski usule dönüldü. Böylece Muhassıllık kaldırılarak bu iş yeni bir düzenleme ile mahalli yöneticilere ve meclislere verildi.

B) Bolu'da Vergi Gelirlerinin Dağılımı

875 numaralı sicil kayıtlarında mahalle, kaza ve köylerin vergileri şu şekildedir.

1258 senesi vergüsü

Mahallât	Guruş
Mahalle-i Akpınar	12977
Mahalle-i Gölyüzü	10920
Mahalle-i Semerkand	6170
Mahalle-i Yeni Cami'	2315
Mahalle-i Kara Çayır	14250
Mahalle-i Hoca Bey	2370
Mahalle-i Akmesicid	4100
Mahalle-i Karamanlı	10450
Mahalle-i Çukur	2850
Mahalle-i Debbağlar	10165
Mahalle-i Eski Cami'	4035
Mahalle-i Asluheddin	2267
Mahalle-i Ermeniyan	7315
Etraf-ı Şehr	Guruş
Karye-i Kozlu	10000
Karye-i Sofu	7000
Karye-i Çakmaklar	5500
Karye-i Nefs-i Alpagut	13300
Karye-i Alpagut Bey	3600
Karye-i Üsenek	3500
Karye-i Afşar	1200
Karye-i Sultan Bey	1605
Karye-i Kaz Obası	3600
Karye-i Okçular	4600
Karye-i Pir Ahmedler	7200
Karye-i Darviç	5600

Karye-i Berk-i Kebîr	4600
Karye-i Bakırlı Çakşe	3000
Karye-i Evrezler	3800
Karye-i İnesi	800
Karye-i Todorni	1400
Karye-i Sarıcalar	4700
Karye-i Salıbeyler	8000
Karye-i İsamenler	6500
Karye-i Nazırlar	15000
Karye-i Rumşalar	7800
Karye-i Kürkçüler	9000
Karye-i Çevril	2000
Karye-i Kassablar	10000
Karye-i Seyyidler	2300
Karye-i Karaköy	5600
Karye-i Kızıl Ağıl	3750
Karye-i Kemal	4000
Karye-i Ömerler	8000
Karye-i Yenice Felakeddin	4200
Karye-i Oran	2100
Karye-i Çatak Felakeddin	3250
Karye-i Derece Viran	2850
Karye-i Güğüm	10600
Karye-i Bel Kara Ağaç	8800
Karye-i Simoni Felakeddin	5000
Karye-i Sığır Kuyruğu	4880
Karye-i Belencik	11100
Karye-i Kor Fındık	4500
Karye-i Saçcılar	4500
Karye-i Çepni	4800
Karye-i Hızır Şeyhler	1600
Karye-i Taş Oluk	1000

Karye-i Korcunlar	900
Karye-i Sincan	2650
Karye-i Kömürcüler	2650
Karye-i Çayır Köy	1160
Karye-i Çeşme Bey	2000
Karye-i Çıkınlar	8000
Karye-i	4500
Karye-i	2150
Karye-i Karacasu	6000
Karye-i Kuşcular	1850
Karye-i Emin	1100
Karye-i Mescidler	2000
Karye-i Yozgat	2600
Karye-i Temürciler	4500
Karye-i Değirmen Özü	850
Karye-i Hacı Beyler	700

Der Nâhiye-i Sazak	Guruş
Karye-i Karaca Ağaç	5000
Karye-i Haric Geçid Viran	2900
Karye-i Haric Akça Kavak	2300
Karye-i Vakf-ı Akça Kavak	1350
Karye-i Çeşme Za'imeddin	1550
Karye-i Tatlar	2800
Karye-i Bağçeköy	3450
Karye-i Belekler	500
Karye-i Okçular	945
Karye-i Oğuldaruk	850
Karye-i Ahmedler	815
Karye-i Saraycık	3300
Karye-i Susuz Kanık	2500
Karye-i Çay Kökpınar	6300

Karye-i Berk Kökpınar	2000
Karye-i Zehmatlar	1000
Karye-i Yenice Za'imüddin	3800
Karye-i Kandıra	8500
Karye-i Kul	1440
Karye-i Bornek	2050
Karye-i Dadani	9500
Karye-i Yomra	1470
Karye-i Çanakçılar	2250
Karye-i Kırca	5500
Karye-i Baltalı	6250
Karye-i Güney Givriç	3600
Karye-i Avşar Givriç	4250
Karye-i Koz Viran	10000
Karye-i İremcek	4600
Karye-i Yeküş	2185
Karye-i Ulu Mescid	8200
Karye-i Kanık Sazan	1900
Karye-i Şeyhler	3650
Karye-i Yayladanlar	3105
Karye-i Kandırmış	4000
Karye-i Koz Kaluş	1625
Karye-i Karamanlar	7000
Karye-i Kaluş Ulvî	9100
Karye-i Kaluş Süflâ	1600
Karye-i Durakçı	3600
Karye-i Çatak Felakeddin	6600
Karye-i Tekye-i Ümm Kemal	13200
Karye-i Vakf-ı Geçid Viran	6000
Der nâhiye-i Gökçesu	Guruş
Karye-i Çukur Viran	2350

Karye-i Hamza Bey	4850
Karye-i Yakublar	3000
Karye-i Maslaklar	2350
Karye-i Bayat	3000
Karye-i Candar	950
Karye-i Niyaz	4000
Karye-i Mestci Celeb	11000
Karye-i Kırcalar	700
Karye-i Bağlıca	18000
Karye-i Veysler	3630
Karye-i Tetimme Hüseyin	4840
Karye-i Değirmen Deresi	4600
Karye-i Yahşiler	4200
Karye-i Müstakmel	6000
Karye-i Koğma	2000
Karye-i Arab	2300
Karye-i Köylüce	2360
Karye-i Koz-ı Kebîr	18800
Karye-i Çerkeşler	9100
Karye-i	6.500
Karye-i	14.100
Karye-i	5.700
Karye-i	7.600
Karye-i	6.500
Karye-i Çorak	13.770
Karye-i Koz-ı Sagîr	7.940
Karye-i Ağalar	3.600
Karye-i Belen Viran	3.000
Karye-i Çakırlı	2.800
Karye-i Kara Kaya Ma'a Kilisa Bükü	6.165
Karye-i Ağacalar	5.150
Karye-i Çukur	5.300

Karye-i Baba Hürmüz	6.200
Karye-i Sarıçam	1.000
Karye-i Hayretler	750
Karye-i Yunuslar	500
Yekûn Guruş	740.929

Yalnız yedi yüz kırk bin dokuz yüz yirmi dokuz guruşdur.

“Tanzîmât-ı Hayriyye usûl-i mehâsin şümûlî muktezâsınca nefs-i Bolu kazâsında hâvî olduğu nevâhî ve kurâlarıyla 257 senesine mahsûben hisse-i musîbesi olan yalnız yedi yüz kırk bin dokuz yüz yirmi dokuz guruş kazâ-i mezbûrda bi’l-cümle vücûh ve ihtiyârları meclis celb olunarak cümlesinin de re’y ve ma’rifetleriyle sâlifü’l-beyân yedi yük şu kadar bin guruş bi’t-tenessüb kazâ-i mezbûra tarh ve taksîm olunarak kazâ-i mezkûrda bi’l-cümle mahallât ve nâhiye ve kurâhâlarının mebâliğ-i merkûmdan hisseleri olan mebâliğ isimleri tasrîhiyle zîrlerine terkîm olunarak başkaca gösterilmiş olmağla işbu mahalle şerh verilerek mârrü’z-zikr vücûh ve ihtiyârların mühürleriyle zeyli temhîr olundu.”⁵

Yukarıdaki bilgiler ışığında Bolu kazasının havi olduğu mahalleler, nahiyeler ve köylerin vergi taksimini değerlendirebilmekteyiz.

Aynı sicil kayıtlarında gümrük maddesi ve gümrük rüsumatı ile ilgili Bolu eyaleti Müşiri Ali Şefik Paşa’ya hitaben gönderilen bir kayda da rastlanılmıştır.⁶

“Gümrük Maddesine Dâir Emr-i Âli

Düstûr-ı mükerrerem müşîr-i müfahham nizâmü’l-âlem müdebbir-i umûru’l-cumhûr bi’l-fikri’s-sâkıb münham-i mehâmi’l-enâm bi’r-re’yi’s-sâib mümehhid-i bünyânü’d-devlet-i ve’l-ikbâl müşîr-i erkânü’s-saâdet-i ve’l-iclâli’l-mahfûf bi sınıfî’l-avâtıf-ı meliki’l-a’lâ hâlâ Bolu Eyâleti Müşîri vezirim Ali Şefik Paşa -edâmallahü teâlâ iclâlehû- ve kıdvetü’n-nüvâbü’l-münşer’îde Bolu Kazâsı Nâibi Mevlana (boş)-zide ilmuhu- ve kıdvetü’l-emâcid ve’l-a’yân Bolu ve tevâbi’ gümrüğü memuru zîde mecduhû tevki’-i refi’-i hümayunum vâsıl olıcak ma’lum ola ki Devlet-i Aliyyemle Rusya Devleti beyninde akd olan muâhedât icâbınca memâlik-i mahrûse-i şahânemde icrâ-i

⁵ Bolu Şer’iye Sicilleri, 875 numaralı defter, s.61.

⁶ Dursun Bayraktar, a. g. t., s. 159.

ticaret iden devlet-i müşârun ileyhâ tüccar ve teb'asından olunmakda olan gümrük rüsûmâtı tarifesinin tecerrüdü husûsuna Devlet-i müşârun ileyhâ cânibinden istimhâr ve Muvâfakat olunub keyfiyet tarafeynden ta'yin kılınan me'murlar ma'rifetiyle bi'l-müzâkere ol bâbda mücerreden tanzîm ve takdîm kılınan ta'rife defteri mücebince icab iden resm-i gümrüğün işbu iki yüz elli sekiz senesi şehr-i Ramazanü'l-mübarekinin dokuzuncu gününden ya'ni Teşrin-i evvel ibtidâsından i'tibaren ahz ve istîfâsına teşebbüs olunmakda icrâ-yı iktizâsı husûsu e'âzîm-i ricâl-i devlet-i aliyyemden hâlâ İslambol Gümrüğü Emîni iftihârü'l-e'âlî ve'l-e'âzîm müstecim'-i cemî'i'l-me'âlî ve'l-mefâhim Mehmed Tahir Bey -dâme uluvvuhû- tarafından bâ-takrîr ifade ve ibnâ olunub ol vechile icrâsı husûsuna irâde-i seniyye-i mülûkânem ta'likîyle ol bâbda emr-i hümayûn-ı şevket-makrûn-ı padişâhânem şerefrîz-i sünûh ve sūdûr olmuş ve tanzîmât-ı mülkiye icrâ olunan ve gerek müstesna bulunan mahallerde kâin gümrüğün ekserisi mukarrar olan ta'rifelerde muharrer rüsûmâtın ahz ve istîfâsı şartı ve şürût-ı sâire-i ma'lûme ile iki yüz elli sekiz senesine mahsûben ber vech-i maktû' mültezimine ihâle ve ilzâm olunmuş olmak mülâsebesiyle işbu ta'rife-i cedîdeden nâşi husûle gelecek fazla rüsûmâtın ahzına zikr olunan mülteziminin salâhiyeti olmayacağına mebni fazla mezkûrenin hesâbı başkaca rü'yet tutularak beher üç mâhda bir kere defter müfredâtıyla Maliye Hazîne-i Celîlesine ayrıca irsâl olunması lâzım geleceği Mâliye Nezâreti tarafından ifade ve ibnâ(?) olunmuş olmağla ber vech-i meşrûh üzere amel ve harekete mübâderet olunmak fermanım olmağın dîvan-ı hümayûnumdan mahsûsen işbu emr-i celîlü'l-kadrim ısdâr ve bir küt'a matbû' ta'rife defteri suretiyle ma'an irsâl ve tisyâr olunmuşdur. İmdi vusûl-ı emr-i şerîfimde ta'rife-i cedîde-i mezkûre Bolu ve tevâbi'î gümrükleri defterlerine kayd u sebt ve keyfiyet ol tarafda lazım gelenlere i'lân ve işâ'at olunarak bundan böyle Rusya Devleti tüccar ve teb'asının emti'a ve eşyaya bundan icâb iden rüsûmât-ı gümrüğün tarih-i mezkurdan i'tibaren gönderilen sûret-i defterde muharrer olduğu vechile ahz ve tahsili zikr olunan fazlanın dahi beher üç mâhda bir def'a defter müfredatıyla hazîne-i merkûme canibine irsâl ve tesyîl kılınması irâde-i seniyye-i mülûkânem muktezâsından idiğü siz ki müşîr-i müşâr ve sâir mûmâ ileyhimsiz ma'lûmunuz oldukda ber minvâl-ı muharrer amel ve harekete ihtimam ve dikkat ve hilâfından müba'adet eylemeniz bâbında fermân-ı âlişânım sâdır olmuşdur. Buyurdum ki vusûl

buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yafte-i sudûr olan ferman-ı vâcibü'l-itbâ' ve lâzümü'l-emsâlimin mazmûn-ı itâ'at makrûnuyla amel ve hareket eyleyesiz şöyle bilesiz alâmet-i şerife i'timad kılasız tahrîren fi evâsıt-ı şehr-i Şevvali'l-mükerrem sene semân ve hamsîn ve mi'eteyn ve elf.”⁷

Bu bilgiye göre, Çarlık Rusyası ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan antlaşma gereği Rus tüccarlardan alınan gümrük vergisinin kullanılması hususu tekrar görüşülecektir.

C) Bolu'da Narh Uygulaması

Osmanlı Devleti fiyat politikası uygularken bunu Şer'i hususlara dayandırmış olsa da idaresi altında bulunan topluluklar arasında hiçbir fark gözetmemiştir. Narh politikasının uygulanmasının amaçları arasında halkı koruyup gözetmek ve esnafın hak ve menfaatlerini korumak vardır.

Narh konulan mallar genelde okka ile satılmaktadır ve bir okka 1,282 gram olmakla beraber 400 dirhemdir. Dirhem ise, 3.207 gr. olup , 400 dirhem 1.283 kg. etmektedir.

875 numaralı sicil kayıtlarında Bolu eşya ve Narh fiyatlarını gösteren bilgiler de mevcuttur.

“Gökçesu nahiyesinde Sasam Beğ vakfının ber vechi evladiyet mutasarrıfları olan Hatip Molla Ahmet Bin Emin ve Sofunun oğlu Sûleyman ve Mehmed ibn-i Mustafa ve Esseyid Ahmet bin Mehmed ve İsmail bin Hasan ve Mehmed Bin Mehmed ve İbrahim bin Ahmet ve diğer Mehmed bin Ali ve diğer Sûleyman ve Abdullah ibn-i Sûleyman ve Selim bin Mustafa ve Halil ve İbrahim bin İbrahim ve Molla Ahmet bin Ali ve Ahmet ve Mustafa bin Ahmet ve Ali bin Sûleyman el-Hac Mustafa nam Kimesneler meclis-i şeride mütevellileri -----Osman'ın oğlu Ali nam kimesne muvacesinde merkurum Ali işbu elli sekiz senesine gelince mütevellimiz makamında vakf-ı şerifin masadakatını kabz ve evladiyedimizde ber vechi hakkaniyet tevzi ve taksim-----idup ol vechile zımmetinde bir habbe alacağımız kalmamağla ve

⁷ Bolu Şer'îye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 80.

metni ibraz-ı tamam ile ibra ve iskat eyledideyu takrîrleri işbu mahalle kayd olundu. Fi 15 Şaban sene 58(21 Eylül 1842)

Şuhud'ul hal Katip Ali Esseyid Efendi, Katip Hamid Efendi, Katip Hanif Molla Sacid Molla ve gayrihu Elli sekiz senesinde Şevali mûkerremde gurreinden verilen narh defteridir.

Bulama kıyye 1para 104,

İğde kıyye 1 para 400,

Tahin? Helvası kıyye 1 45,

Olunmak üzere esnaf bir vech ile bey itmek üzere karar virilmiştir.”⁸

Ayrıca 1258 senesi Cemaziyülevvel 22. gününe ait etin narhı da şu sicil kaydında gösterilmektedir:

“Medine-i Bolu’ya tabi İnesi karyesi ahalisinden olup Zekeriya bin sagirin min kabl-el am ceddî ve velisi Osman bin Abdullah mahalle-i Çelebi muhtarı Softa oğlu Hûseyin bin Hûsam(Hudam)işbu meclis-i şeride mûtalibe olup iki buçuk yaşında Sûleyman bin Mustafa Beğ asla malı olmadığından merkum Hûseyin’e evlad olmak üzere bi velayet icar ve teslim ve evlad eyledim didikde ol dahi evladlık kayd eylemiştir. Fi Rebulahir sene 1258. Elli sekiz senesi Cemazilelevel yirmi ikinci yevmi Cuma cûmle marifetiyle lahm-ı kuzunun verilen narhı. Fi 21 Safer 259.

Lahm-ı (et) kuzu 1 kıyye para 64

Kuyruk 1 kıyye para üç buçuk

Kelle 1kıyye para 20

Ciğer 1 kıyye para 20

Lahm-ı ganem 1 kıyye 2 para”⁹

1258 senesinde (1842 Miladi) verilen Narh fiyatlarını yukarıdaki alıntıdan görebilmekteyiz. Ayrıca 875 numaralı defterin ikinci varağındaki bilgi de zımmilere ait narh fiyatlarını göstermesi bakımından önemlidir.

⁸ *Bolu Şer’iye Sicilleri*, 875 numaralı defter, s. 2.

⁹ gös. yer.

“Ermeni mahallesi mûtemkilerinden Hector zimmi kasaplağa talip olmağla aslen kasp nasp olan Hûseyin Ağa ve Mustafa Efendi ile beraber eyam-ı sayf ve şittada? İdare etmek ûzere mersum muteberan tûcceran el-Hac Nûzet mala ve bedene kefil olarak ol vechile zimmi mersuma izin verildiği kayıdır.Fi 21 Recep sene 1258. Elli sekiz senesi şabanı gurresinde verilen narh defteridir ki ber vech-i ati zıkr olunur.Fi Ramazan sene 1258

Nan-ı aziz (ekmek) dirhem 82 para 3

Simid dirhem-----50-----3

Lahm-ı ganem (koyun eti) ve ergeç?1 kıymet----60

Lahm-ı bakar-ı (sığır eti) ala 1kıymet bab 32

Lahm-ı bark-ı edna (bayağı sığır eti) 1kıymet 16

Revgan-ı sade (yağ) 1 kıymet 220

Be her kıyesinden 10 para ticaretine izafe bey kıyye 1000 etmek ûzere karar verildi.

Pirincin beher kıyesinde dörder para kar ile izafe bey etmeleri, sabunun beher kıyyesi neye alınır ise kıyecinden 20 para kar ile izafe bey etmeleri

İğde kıyye 1 para be her kıyesinde 10 paradır?

(Yerli)Bolu peyniri 1 kıya para 70,beher kıyesinden 10 para ticaret

Nohut kıye 4pay ticaret ile

Leblebi kıye 50 paye ticareti ile

Rezzaki ûzûmû kıye 1 elli paye ticareti ile

Beylerce ûzûmû kıye 1 elli paye ticareti ile

Soğan kıye 1 elli paye ticareti ile

Pırasa?Barkana İzmirden gelirse 4 para,yerli olursa 2 para ticareti ile

Fasulye kıye 1,4paye ticareti ile

Fındık içi kıye 1,20paye ticareti ile

İncir kıye 1,4 paye ticareti ile

Pastırma 1 kıye paye 2

Pekmez kıye 1,6 paye ticareti ile

..... Kıye 1 4 pare ticareti ile

..... bala 24, bala 32,

..... Tuz kıye 2 paye ticaretine”¹⁰

Yukarıdaki kayıtlardan anlaşılacağı gibi Bolu’da ticari olarak en çok tüketilen ve kadılık tarafından denetlenen ürünler et, ciğer, pirinç, ekmek, nohut, leblebi, soğan, revgan (yağ), fındık, pastırma, fasulye, tuz vb dir

Ayrıca, ölen bir kimseden kalan mal varlığının varisler arasında paylaşılması sicil kayıtlarına işlenmiştir. Bunlar toplumun iktisadi yapısının belirlenmesinde de önemli bilgiler içermektedir. Bu fiyatlar önceki dip notlarda verilen bir çok sicil kaydından takip edebilir.

D) Orman Ürünleri

Bolu Orman varlığı bakımından bugün olduğu gibi Osmanlı Döneminde de imparatorluk topraklarının önde gelen bölgelerinden biridir.

Bu ormanlarda:

- 1- Gökmar
- 2- Sarıçam
- 3- Karaçam
- 4- Kızılçam

¹⁰ gös. yer.

- 5- Kayın
- 6- Meşe
- 7- Titrek
- 8- Kavak
- 9- Gürgen
- 10- Kestane
- 11- Karaağaç
- 12- İhlamur
- 13- Kızılağaç
- 14- Dişbudak

orman ürünleri bulunmaktadır. Elde edilen ürünler kereste ve yakacak olarak kullanılmaktadır. Bu dönemde sarayın ve bazı devlet ricalinin yakacak ihtiyaçları Bolu ormanlarından temin edilmektedir. 875 numaralı Bolu Şer'îye Sicili kayıtları'nın 37 varağında “ Tersane-i Amire” için gerekli olan kerestenin büyük bir kısmının Bolu ormanlarından temin edilmiş olduğunu görmekteyiz. Kerestelerin iyi olup olmaması fiyat üzerinde birinci dereceden etkilidir. Bu durumu sağlamlaştırmak için kerestenin son düzenlenişi ve nakliyesi sırasında kontrol amaçlı memurlar görevlendirilmiştir.¹¹

Bu hususla ilgili olan şu örnek sicil kayıtlarına geçmiştir:

“Kereste nakl ve kıt'asına dâ'ir vûrûd eden emr-i âlîşân sûret

Emr-i ûmerâ'i'l-kirâm kebîrû'l-kûberâ'i'l-fihâm zevîyyû'l-kadr ve'l-ihtirâm sâhibû'l-'izz ve'l-ihtîşâm el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-melikû 'l-a'lâ kiramumdan Bolu sancağı umûr-ı zabtiyesi me'mûru Şerîf Paşa – dâmet me'Aliyehu- ve iftihârû'l-emâcid ve'l-ekârim el-muhtassu bi-mezîdi inâyeti'l-melikû'd-dâ'im rikâb-ı hûmâyûnum kapucu başlıklarından Bolu ve tevâbi'i kazâları muhassılı Edhem bey –dâme mecduhu- ve mefâhirû'l-ulemâ'i'l- muhakkıkîn me'âdin-i fezâ'il ve'l-yakîn liva-i mezbûrda kâ'in

¹¹ Dursun Bayraktar, a. g. t., s. 169.

kazâların nâ'ışb ve kadîları –zide ilmuhum- ve kıdvetû'l-emâcid ve'l-ekârim mu'teberât-ı sadakât-gâhı dîvân-ı hûmâyûnumdan sâbıkan Aksaray muhassılı olub bu def'a zikri âfî kereste maslahatının hûsn-i tesviyesine taraf-ı devlet-i aliyyemden mahsûs me'mûr ve ta'yîn kılınan Zehri –zide mecduhu- ve mefâhirû'l-emâsil ve'l-akrân a'zâ-yı meclis-i memleket –zide kadruhum- tevkî-i refî-i hûmâyûnum vâsıl olacak ma'lûm ola ki Tersâne-i âmiremde der dest-i ta'mîr ve inşâ olan sefine-i hûmâyûn-ı şahânem lâzimesiyçûn muhâl-ı ma'lûmdan mûretteb olan ecnâs kerestenin vakt û zamanıyla ve fiy'ât-ı lâykasıyla celbi lâzımeden olarak kereste-i mezkûrun tanzîmât-ı hayriyyeye usûl-i mehâsin-i şumûlû icrâsından mukaddem mu'ayyen olan ücret-i kat'iyeye ve nakliyelerinin fiy'ât-ı mîriyesi cânib-i tersâne-i âmiremden i'tâ ve üst tarafına ilâvesi lâzım gelen mebâliğ iskelelerinin merbût bulundukları sancaklar ahâlîlerinden karşılık ta'biriyle bi't-tahsîl kereste-keşân tâ'îfesine te'diye ve îfâ ola gelmiş ise de mu'ahharan tanzîmât-ı hayriyyeye usûlûnûn icrâsı sırasında zikr olunan karşuluk akçaları mahallerinin vergûlerine karışdırılarak andan başka bu mukâbeledede ahâlîden bir şey çıkmamak üzere her mahalden mûretteb olan kerestelik îcâb eden kıt'a ve nakliyeler taraf-ı devlet-i Aliyyemden nakden ve tamâmen i'tâ olunmakda olduğu vâzihâtıdan ve bu cihetle ahâlî-i merkûmeden şu husûsda ittisâf ve elden bırakmayub gerek kereste-i mezkûrun ve fi'il-i kat' ve nakli ve gerek fiy'ât-ı sâbıkasında ziyâdeye tecâvûz etmemesi emr-i ehemmine-i say' û gayret etmeleri vâcibeden iken bi'l-'aks ba'zen-ı vâhibe ile fiy'ât-ı sâbıkasından üç beş kat daha ziyâde ücret-i nakliye talep ve ahzı misillû harekât nâ-ridâye cûr'et ile kûllyetlû mesârîf vukû' bulmakda ve kat' olunan kereste dahi cibâlden kat' vaktiyle ettirûlmeyûb beyhûde telef olmakda olduğu tahkîk kılınmış ve hâlîdeki zikr olunan kereste ikdâm-ı levâzımât-ı cihâdiyye-i bahriyeden olarak şu mâdde nefîlât-ı mukteziyyenin kâmilten icrâ ve ibkâsı ve ale'l-husûs-ı miriyyenin bi'l-ahere zarar ve hasâretiden vikâye ve muhafazasını cûmleye farîze-i zimmet ve diyânet ve sadakat bulunmuş olduğuna binâ'en bu husûsu hûsn-i tesviyesi esbâbının istihsâli bu defa meclis-i ahkâm-ı adlîmde ba'zı erbab-ı vukûf hâzır oldukları halde bi'l-etraf mûzâkere ve kereste-i mezkûrun fiy'ât-ı sâbıkası tersâne-i âmireme celb ile mûtâla'a olundukda vakı'a kereste-i mezkûrun fiy'ât-ı sâbıkasına nazaran vukû' bulan mesârîfât fâhiş ve bu sûret-i karîne-i celîle-i şahanem kûllyetlû zarar ve hasareti mûstebelîğ

olarak beher hâl bunun bir hûsn-i çaresine bakılması ehemmi ve elâzımm olmak hasebiyle husûs-ı mezkûr içün sadaka-i devlet-i Aliyyemden der-ibtikâr ve kâr-gûzâr mûnâsib me'mûrlar intihâb ve ta'yîn ve ma'îyyetlerine tersâne-i âmiremden birer nefer maharetlû mûhendis ve mi'mâr terettûb kılınarak ve yedlerine ta'lîmnâme ve sûret-i defter i'tâ kılınarak mahallerine bi'l-isrâ zıkr olunan me'mûrlar dahi me'mûr oldukları sancakların bâ-yûk meclislerine varub kereste-keşân tâ'ife sinden lâzım gelenleri meclis-i mezkûra celb ile nakl ve tenzîl edecekleri kerestenin ücret-i kat'îyye ve nakliyesine mukaddema mahsûs olan fîy'ât-ı miriyyesiyle karşuluk akçası her neye bâliğ olur ise ânâ tatbîken ve mahallinde iskeleye der-kâr olunan ba'diyyet ve kurbiyyetine tevfiқан ihmâli ve fukaraya gadr olmayacak ve hazine-i şahaneme bir gûne zarar ve hasar vukû' bulmayacak sûretlerle hadd-ı i'tidâlde kat' ve tensîk ve mûretteb olan kereste hemen vakt û mevsiminde kat' ve bir taraftan iskeleye nakl ve tenzîl olunmasını râbıta-i kaydiyyesine ve tetkîk ederek mahallerinde cûmle tarafından dahi ânâ göre ikdâmât-ı kâmile icrâ ve ibkâ olunmak ve kat' olunacak kereste dağda tesviye ve iskeleye tenzîl olunduktan sonra işe yaramaz denilmemek içün mahallerinde iken gûzelce dikkat olunması tersane-i âmiremden me'mûr mi'mâr ve mûhendisin mantıken me'mûrîni olduğundan eğer birinde hata vaki' olur ise ol kerestenin tasmîm ve mes'ûliyyet anlara raci' ve â'id olmak ve ahali-i merkûme dahi şu maslahat-ı de lâzıme-i gayret ve sadakati elden bırakmayub ber vech-i muharrer hadd-ı i'tidâlde kat' olunacak fîy'ât izhâr-ı rıza ve kanâ'atle herbir mahalden mûretteb olan kereste vakt û mevsiminde kat' ve her bir iskeleye nakl ve tenzîl birle ibrâz-ı mûsâ'ade-i celîleye i'tinâ ve dikkat eylemeleri husûs gûş ve hûşlarına gûzelce ifâde ve tefhîm kılınmak ve me'mûr-ı mûmâ ileyhın keşt û gûzâr edeceği mahallerde vukû' bulacak kâffeten mesârıfını kendû tarafından rû'yet olunarak hilâf-ı rızâ-yı şahânem ahâlî ve fukarâdan hıdmet ve mesârıf icrâya bir akça ve bir habbe alınmamak ve harc-ı râh ve mesârıf-ı sâ'iresi dâhil olmak şartıyla tarih-i me'mûriyetten i'tibâren şuhûr-ı rûmiyyesi hesâbıyla bulunduğu mahallere muhassılîn emvâlimden mâh be mâh bâ-sened makbuz i'tâ olunmak üzere beşbin gurus ma'aş tahsîs olunmak husûsları meclis-i mezkûrede ba-tensîk olbabda terkîn ve takdîm olunan mazbata mûcebince icâbının icrâsı bi'l-fi'ıl umûr-ı maliye nazırı dûstûr-ı mûkerrem mûşîr-i mufahham nizâmû'l-âlem mûşîr-i sadâkat-semîrim Saffet Paşa –edâme

Allahu Te'âlâ iclâlehu- tarafından bâ-takrîr ifâde ve inbâ olunarak keyfiyyet hâkipâ-yı hûmâyûn-ı şahânemde lede'l-istîzân olvechle iktizâsının edâsı husûsuna irâde-i seniyye-i mûlûkânem ta'allukuyla olbabda sûdûr eden emr-i hûmâyûn-ı şevket-makrûn-ı padişahanem muktezâ-yı mûbîn üzere hazinece îcâbı icrâ olunmuş ve sen ki me'mûr-ı mûmâ ileyhimsin senin meyâne-i emsâl-i akranında derkâr olan dirâyet ve istikâmet ve gayretin cihetle Bolu ve Viranşehir ve Kastamonu sancaklarına senin me'mûriyetin tensîb olunarak Viranşehir ve Kastamonu taraflarına me'muriyetine hâvî diğer liva(y)a emr-i şerîfim tasaddî ve i'ta kılınmış olmağla işbu emr-i âlîşânım muktezâsı ve me'mûriyetin iktizâsı üzere Bolu meclisine varub liva-i mezbûrun mûretteb olan kerestelik ücret-i nakliye ve kat'îyesini dahi meclis-i mezkûrda kereste- keşân tâ'îfesinin iktizâ edenler hazır oldukları halde meclîsce bi'l-etraf mûzakere ederek yedine i'tâ olunan talimatnameye tatbîken ve sûret-i defâtir-i mezkûreye tevfikân her mahallinde iskeleye derkâr olan ba'diyyet ve kurbiyyetine göre ve ahali-i fukaraya gadr olmayacak ve hazine-i şahanem bir gûne zarar ve hasar vukû bulmayacak suretlerle meclîsce ve bir habbe i'tidâlde kat' ederek ve kereste-i mezkûrun vakt ve zamanı geçirmeksizin heman mevsiminde yerli yerinde kat'ıyle peyderpey iskeleye nakl ve tenzîl esbabının istîhsâli eyleyerek ifâ-yı me'muriyet ve ibrâz-ı lâzıme-i dirâyet-i kârı ve istikâmete ihtimâm ve sarf-ı makderet ve kat' olunan kereste mahallinde iken mûhendis ve mimar-ı merkûman taraflarında gûzelce im'an-ı nazar-ı dikkat olundu iskeleye tenzîlinden sonra işe yaramaz işe yaramaz denilmemesine ve ber vech-i muharrer ma'aş-ı mezkûru yedine verilen sûret mucbeince mahallere muhasıllık emvalinden şuhûr-ı rûmiyem i'tibâriyle mâh be mâh bâ-senet makbuz ahz ederek andan mâ'adâ hudmet ve mesârîf nâmı ve nâm-ı âherden ahâlî ve fukarâdan bir akçe ve bir habbe iltimâsına i'tinâ ve dikkat olunub ve ihmâli merkûme dahi işbu ma'delet-i seniyyemi kadr ve şûkrûnû bilerek ve lâzıme-i ittisâf ve kanâ'ati elden bırakmayarak mesâlih-i diniyyeden olan şu kereste maslahatı bâlâda beyân olunan tenbîhât-ı seniyyem tatbîken ve rızâ-yı alîye-i şahâneme tevfikân hatt-ı tanzîm ve tesviyeye mûsâra'ât eylemeleri farîze-i zimmetleri olduğu yedinde olan ta'lîmname mûcebince kendülerine gûzelce anlatub ânâ göre cûmle tarafından gönûl birliğiyle ifâ-yı hûsn-i sarfîye ve sadakat bulunması ve sâ'ile istikmâli ve mugâyîr-i emr ve rızâ-yı şahanem vaz' ve halet vukû'a gelmemesine emr ve

ehemmiyete sarf-ı bârâ-yı liyakât eylemek fermanum olmağla tenbîhen ve ilânen ve me'mûriyetine havî ifhâmen işbu emr-i celîlû'l-kadrım ısdâr ve yedine itâ olunmuştur imdi keyfiyat-i ma'lûme olundukda husûsat-ı muharrerinin bilahere beyân olunan tenbihat tatbiken ve yedine verilen ta'limatname ve suret-i deftere tevfikân bir def'a matlûb-ı tesviye ve tanzîm birle senden olan âsâr-ı kârgûzârı ve dirayetine ibrâz ve ittikâya mezîd-i ihtimâm ve dikkat ve zinhâr ve zinhâr hilaf-ı emr-i rıza bir gûne vaz' û hareket vukû'una tecvîzden tevakkî ve mûcânebet eylesesin ve siz ki ferîk-i mûşâr ve muhassıl vesair mûmâ ileyhûmasız mazmûn-ı emr û ferman-ı mûlûkânem sendahi meczûmunuz oldukda akdem lâzımât-ı cihadîyye-i bahriyyeden ordan bu kereste maslahatını mesâlih-i sâ'ireye kıyas etmeyerek derece-i ehemmiyetini bi'l-fikr iktizâ-yı hûsn tesviyesini miyane-kerde etraftıyla mûtâla'a ve teksire ederek bâlâda zikr olunan usûl ve tenbîhat maddesi üzere meclisce ve me'mur-ı mûmâ ileyh ma'rifetiyle usûl-i hûsniyye rabt ve fî'ât-ı lazımesini sıyânet-i hazîne ve himâyet-i fukara kaziyelerine bâ-ri'âye suret-i i'tidâlde kat' ve tesviye birle mûretteb olan kerestenin vakt û zamanıyla tersâne-i âmireme eriştirilmesi esbâbının istihsâline cûmleniz gönûl birliğiyle kemâl-i ikdâm ve gayret ve ber vech-i meşrûh me'mûr-ı mûmâ ileyh ol tarafda bulunduğ müddetce mahsûs olan beşbin gurus ma'aş yedinde olan s'uret mucebince muhassıllık ahvâlinden şûhûr-ı rûmiyye i'tibâriyle mâh be mâh be sened makbuz itâ ederek ba'dehu hazinece mahsûbu ve icrâ olunamk üzere senedât-ı me'hûzenin bu tarafa irsâli takdîmi ve ma'aş-ı mezkûrede başka hıdmet ve mesarîfâtı ve nâm-ı aherle halî-i fukaradan bir nesne tahsîl ve i'tâsı misillû vaz' û halet ve kereste-i mezkûrun kat' ve irsâli ve hâdlarında..... ve husûsat-ı sâ'irede tenbihât-ı meşrûha ve usûl-i muharrerinin hilâfı ve emr û rıza-yı şahânem menâfî hal û hareket vukû'undan begâyet tehâşî ve mûbâ'adet eylemeniz babında ferman-ı âlîşânım sâdır olmuştur. Buyurdum ki vusûl buldukda bu bâbda vech-i meşrûh üzere şeref-yâfte-i sûdûr olan fermân-ı vâcib-i ittibâ' ve lûzım-ı imtisâlimin mazmûn-ı itâ'at-makrûnu üzere amel ve harket eylesesiz şöyle bilesiz alâmet-i şerîfe i'timât kılasız. Tahrîren Fî'l-yevmi'r-râbi' aşere min şehr-i Zilhicce li sene seb'a ve hamsîn ve mi'eteyn ve elf. İmza"¹²

¹² Bolu Şer'îye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 41.

Bu suret Bolu Sancağı Umur-u Zabtiyesine, memur Şerif Paşa'ya gönderilen ve kaza vekilleri ve müftülerine hitap eden buyruludur. Kerestenin son kesimi ve istif edilmesi sırasında kontrol edilmesi istenmektedir. Bu belgede kötü niyetli kişilerden korkulduğu için ve bu durumu önlemek için kereste üretimini denetleyecek mühendis ve mimarların ellerindeki talimnameye uymamaları halinde ilgili memurların sorumlu tutulacağı belirtilmektedir.

Bu belgeden çıkartılan bir sonuç ise, sosyal devlet anlayışının hissedilmesidir. Çünkü fakirlerin zarara uğramaması alınan tedbirlerdendir.

Yine 875 numaralı sicil defterinin bir başka varagında da Bolu Sancağı'nın temin etmekle yükümlü olduğu kerestenin Akçaşehir, Bendereğli (Akçakoca), Filyos (Zonguldak) iskelelerine uzaklık mesafesine göre tesbit edilen fiyat üzerinden ücret ödenmesi emredilmektedir.

“Marut bendeleridirki Riaset-i asırdan dûrûst inşâ ve tamîr olunan sûfun humayûn şâhane rużî mucibince mahallî malûmdan mûretteb olunan ech asî kazasının vakt zamanı ve binatî layihesiyle çelebî lazîmeden olduğundan matlub buyurulmakta ve merbut bulundukları sancaklar ahalilerinden karşılık tabiriyle bit tahsil biyad mersime kadimesinin ûzrine atabad kirasına karan taibesine tediye ve iba oluna gelen meblağı Tanzimatı Hayriye'nin icram sırasında vergi senediyelerine bir idhal istimal olunmakta bulunmuş olduğuna ve buda bu yerin kirasına matlub beye iktiza eden katiye ve nakliyesi canibî hazine-i celileden eshabına semenen ita kılınacak ise hem ahalinin şimdiki misvarlarına nazaran. Sabıkadan evvel evkad ve daha ziyade ûcret-i nakliye talebi ile hazine-i celileye asî ve isyan eden el mekze olduklarından hem hazine celileyi ve kaye ve hem ahaliyi kadar olmayacak mûtebbelerden biyat mezkure hisse-i itidal ve kat-i ve tensik olunmak için mûtehayyim divanı hûmayundan saadetlû zuhur efendinde ve reayadan dûveyri el şâhıs ve sancaklarına memur buyurularak Medine-i Boluya vurud ve emirini cûmlesine hitaben şerhleri sudur edup hasıl olduğu bir kıt-a Ferman-ı Aliyenin olamayan mecliste kıraat metmun adalet meslumunun cûmleye ve isaat ve mezkurun olduğu emazkir ade kerasine kısam lazım gelenlere meclî-i karsî livaya celb olup bade asrime huzuru muma ileyh bendeleri tarafından dûrûst tahrir olup takdim

edeceği defteri mubassadan bir vecih izah edecekleri cebellerin iskeleyi hasimi mezkureye ahalilerinin encası kerasıtine matlûbe kat-i üzere katiye ve nakliyesi hesab oldukta meselen üzere katiye ve nakliyesi hesab olduktan meselen uç lazımesi olan bir kıt-a umuru azimeti Üskûp kazası ahalilerini olup akça şehir 4 saat mesafesi olan kara kavak nam cebelden kat-i ve mazahar mezkur tenzili kendi zaamlarınca hesab olundukta 5220 kuruş bali olmuş ve mesafeden bait ve karip olanlar dahi ücret-i muharreye kıyas ile tansimi defter olunmkata isede bu hesap üzere Kerastine mezkuremin kat-iye ve nakliyesi ahali-i mezkureden ihtihsan olunan karşılık akçesinden ziyade alacağı ev bulurmuş edûğünden halen bender gelip derdest inşa olan kalyona hûmayunu memuru İsmail ağa kulları dai mebane-i meclisinde hazır olduğu halde efendi memur muma ileyh ve cûmle marifet-i ile hine defa akid ve meclis olarak bey sancağının havi olduğu kereste kazaların bent ve akça şehir ve kalyon iskelelerinden olan ve mûsaker ile leda el muvazene efendi muma ileyh kullarının yedine ita buyurulan sureti defter natık olduğu üzere her bir cins keresteye ber vech ati vazı olunan beğ hata ihtidallerde görûnmüş malım ilim ve himayelerinin buyurdıkları emri mûcûb ve her halde emir ve ferman hazreti merlehûl emri 25....58 tertib uç im yah

fasıl 902 kuruş

kıta 52 kuruş

nakliye 850 kuruş

kat-a 795 kuruş

ayniye 45 kuruş

nakliye 750 kuruş

kıt-a 335 kuruş

ayniye 35 kuruş

nakliye 300 kuruş

kıt-a 60 kuruş

nakliye 940 kuruş”¹³

¹³ Bolu Şer’iye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 46.

Bu ve benzeri bölgelerde olduğu gibi Bolu'nun Osmanlı donanması "Tersane-i Amire" için önemli ölçüde kereste deposu olduğunu görmekteyiz. Gerek Bolu Sancağı'nda gerekse de nahiyelerinde orman alanlarının geniş yer kaplaması tarım alanlarının azalmasına sebep olmuştur. Bu bakımdan ekilebilen tarım alanı merkezin dışında ve küçük parçalar halinde, dağınık durumdadır. Mevcut tarım alanları da sicil kayıtlarında görüldüğü üzere miras ile giderek küçülmektedir. Bolu Sancağı'nın hem Oğuz-Türk kültürüne sahip oluşu hem de Bolu'da tarım alanlarının sınırlı oluşu bu bölgede hayvancılığı ön plana çıkarmıştır. Bolu etrafını çevreleyen ormanlarda da hayvancılığa müsait birçok yayla bulunmaktadır.

D) Hayvancılık

Deve hariç tutulur ise Bolu Sancağı'nın aşağı yukarı her tarafında görülen hayvanları şu şekilde sıralayabiliriz:

1-Manda

2-Öküz

3-Merkep

4-Katır

5-Beygir

6-At

7-Sığır

8-Koyun

9-Keçi

Ele alınan sicil kayıtlarından hayvan fiyatları aşağı yukarı şu şekildedir.

- Bir çift manda öküzü; 350-500 kuruş

- Bir çift sığır öküzü ; 200-350 kuruş
- At ,katır , merkep; 50-90 kuruş

F) Zanaat ve Ticaret

Bolu ekonomisinde etkin olan unsurlar arasında çeşitli sanatsal kolları da sayabiliriz. Başlıca sanatlar arasında şunları sayabiliriz:

- 1- Demircilik
- 2- Bakırcılık
- 3- Dülgercilik
- 4- Kundura
- 5- Yemencilik
- 6- Urgancılık
- 7- Debbağlık
- 8- Saraç
- 9- Terzilik
- 10- Nalbantlık
- 11- Bakkallık
- 12- Kasaplık
- 13- Fırıncılık
- 14- Kuyumculuk (Zımmiler arasında yaygındır).¹⁴

¹⁴ **Dursun Bayraktar**, *a. g. t.*, s. 181.

Bu sanatsal kolların varlığını sicil kayıtlarında geçen lakaplardan, tereke kayıtlarından ve davalardan anlamaktayız.

Ayrıca hayvancılığa bağlı olarak da debbağlık yapılmakta idi. Debbağlar oturdukları bölgeye de kendi adlarını vermişlerdir.

Osmanlı ülkesinin bütününde olduğu gibi Bolu’da da ticari işlere Müslümanların önem vermemesi, ticarete gayrimüslimleri ön plana çıkarmıştır. Bu bakımdan, Bolu’da ekonomik gelişme ile sıkı bir ilgisi bulunan ticari faaliyetlerde de daha çok zımmilerin ön plana çıktıklarını görüyoruz. Aşağıda verilen sicil kaydında Kayseri’ye tabi Kimirli köyünden gelen Kortanti’nin Eskitaşhan’da sakin iken helak oluşu anlatılmaktadır:

“Fi Medine-i kayseriye tabi kımırlı kariyesi rahbasından olup Medine-i Bolu ya eski taş hanına sakin iken şehri ramazan el mubarek 27. gûnû halik olan yevmi veled Kortanti veled tahirde verese maruf ve marufesi olmayup tereke zımmiye kabza cenap beytil mal reci olmağla bu kavm bia verase maruf ve marufe fut ve helak olanları tereke kabz cenap beytûl maldan hala mulhakatıyla Medine-i meskul mahlesi rekap humayun kapucu baskılarından atûfetlû Ethem Beğ Efendi’nın taleb ve marifet ve marifet şer-i ile tahrir ve telkin ve ledit el mûzayede olunan tereke-i helak merum defteridirki bir vech-i ati zikr ve beyan olunur fi el yevm el sabis min şevval el kerim li sene seb-i ve hamisin ve miyeteyn ve elf”¹⁵

Ayrıca sicil kayıtları arasında verilen şu örnek ortaklık kurularak da ticaret yapıldığını göstermesi bakımından önemlidir:

“Zimemât-ı meblağ mecmu’u mezkûr 9.287 buçuk guruş tahsil olundukça verese-i merkûmdan beynlerinde mesele-i mirâseleri üzere taksîm olunmak üzere işbu mahalle şerh verildi. Merkûm Kendirci Hafız Mehmed Sadık Ağa 254 senesinden berû malından 8 bin guruş kırkbeş guruş ve mûteveffâ-yı mezbûr Hacı Bekir oğlu Mehmed Ağa dahi malından bedeli 1.274 guruş ki cem’an 15.809 guruş ifrâz ve birbirine halt ile fâ’ide-i hâsıla beynlerinde beraber iktisâm olunmak üzere sörgücûlûk ticaretinde şerikler

¹⁵ Bolu Şer’iye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 10.

olub ba'de vefâtihi şirketi mezbûra şer'an mûnfeside oldukdan sonra merkûm Hafız Mehmed Sadık Ağa vech-i şer'î üzere isbât eylediğine binâ'en şirketi mezkûrun hesâbı şer'-i şerîfle ru'yet olundukda ancak mûteveffâ-yı mezbûr hayatında zimâmâtıdan 9.423 gurus kabz eylediği merkûm Hafız Mehmed Sadık Ağa dahi 8.606 gurus kabz eylediği vech-i şer'î üzere zâhir olmağın bu sûretde mûteveffâ-yı mezbûrun 9.423 gurusdan ramâl?olan bedeli 1.264 gurus ledet't-tenzîl ve merkûm Hafız Mehmed Sadık Ağanın makbûzu 8.606 gurusdan re's-i mâl 8.645 gurusu ba'de't-tenzîl makbûz olan 61 gurus mûteveffâ-yı mezbûrun makbûzu iken 1.159 gurus ki cem'an 2.220 gurusun nısfı mûteveffâ-yı mezbûrun hissesine ve nısf aheri dahi merkûm Hafız Sadık Ağa hissesine isâbet edûb merkûm Hafız Mehmed Ağanın 1.049 gurus şer'iki mûteveffâ-yı mezbûrun terekesinden merkûma edâ ve teslîm olunmağla mâ'adâ tahsil olundukça beynlerinde mûnasafeten taksîm olunmak üzere bi't-tahsil meblağ-ı mezkûrun zimemât defteridir ki ber vech-i âfî zikr olunur.”¹⁶

Yukarıdaki örnekte Kendirci Hafız Mehmet Sadık Ağa ile Tüccar Hacıbekiroğlu Mehmet Ağa'nın ortaklığından bahsedilmektedir. Toplam 15.809 (on beş bin sekiz yüz dokuz) kuruş konularak ticaret ortaklığı oluşturulmuştur. Ancak Hacıbekiroğlu Mehmet Ağa'nın ölmesi ile bu ortaklık bozulmuş, mal varlığı varislerine bırakılmıştır.

Netice itibariyle, Bolu Sancağı'nın ekonomik yapısı 875 numaralı sicil kayıtlarına göre, yukarıda anlatılan faaliyetlerden oluşmaktadır.

¹⁶ *Bolu Şer'îye Sicilleri*, 875 numaralı defter, s. 32.

VI. BÖLÜM

875 NUMARALI ŞER'İYE SİCİLİNE GÖRE BOLU'DA SOSYAL YAPI

A-Toplumsal Yapı

Bolu Osmanlı Devleti bünyesi içerisinde sırası ile ilk önce Anadolu, sonrasında Hüdavendigâr ve Kastamonu Eyaletine bağlı bir sancak merkezi olarak varlığını sürdürmüştür. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısını göstermesi bakımından önemli bir özelliği vardır. Zaten Bolu'nun sosyal, idari, ekonomik ve siyasi yapısını karakteristik Osmanlı toplum yapısından soyutlayarak incelemek olanaksızdır. Ayrıca Bolu'nun payitahta yakın olması ve yol üzerinde olması Bolu sancağının önemini stratejik olarak arttırmaktadır.

875 numaralı Şer'îye Sicilleri de doğrulamaktadır ki Osmanlı toplumu gibi Bolu da heterojen yapıya sahiptir. Sözü geçen sicil kayıtlarının birçok bölümünde gayrimüslim unsurların varlığına rastlanılmaktadır.

“Ma'rûz-ı abd-i dâ'îleridir ki

Medîne-i Bolu'ya tâbi' Ermeni Mahallesi mütemekkinlerinden Kara Serkiz veled-i Haçatur veled-i Haçatur nâm zimmî tarafından vekil olduğu Paşa Karyesi Muhtarı Hacı Ahmed oğlu Es-Seyyid Mustafa ibn-i İsmail ve Dervişâlar Karyesi ahâlisinden Kontur Ali Bey ibn-i Mehmed şehâdetleriyle lede's-şer'i'l-enver sâbit olan Hocabey Mahallesi ahâlisinden Attar Mehmed efendi ibn-i nâm kimesne meclis-i şer'-i münîrde Zağferan Bolu mahallâtından Babasultan Mahallesi ahâlisinden iken sene-i sâbık Zilhiccetü's-şerîfenin onuncu 'îd-i uz mâ günü vefât iden Çiçek oğlu Ali Ağa ibn-i El-Hac Abdullah'ın verâseti zevce-i menkûha-i metrûkesi Saîde bint-i Abdullah nâm hâtûn ile sulb-i kebîr oğlu Mehmed Bey ve sagîr oğlu Salih Bey ve sagîre kızı Asiye hanıma münhasıra olduğu lede's-şer'i'l-enver zâhir ve mütehakkak oldukdan sonra kendiden asîl ve sagîrân-ı mezbûrânın bâ hüccet-i şer'îyye vasî-i mansûbları olmakla asâleten ve vesâyeten ibn-i

kebîr-i merkûm Mehmed Bey müvâcehesinde merkûm Mehmed Beyin pederi ve mevrûsu müteveffâ-yı merkûm zikr olunan Zağfranbolu Kazâsında mütesellim vekîli ve müvekkilim mersûm Kara Serkiz zimmî dahi sarraf olmak takrîbiyle müvekkilim mersûm ağa-yı müteveffâ-yı merkûma malından elli altı senesi cihet-i karz olarak bâ temessük yedibinikiyüzdört kuruş virüb ba'dehû müvekkilim mersûm bin iki yüz elli yedi senesi mebâliğ-i mezbûru ağa-yı müteveffâ-yı merkûmdan taleb eyledikde edâya vakti olmadığından tekrar şuhûd mahzarlarında atik temessüğü şakk birle zimmetinde vâcibü'l-edâdeyni olduğunu nâlık işbu yedimde olub müteveffâ-yı merkûmun mührüyle memhûr temessüğü îtâ ve cihet-i mezkûrdan zimmetinde müvekkilim mersûma ol mikdar deyni olduğunu elli altı senesi hâl-i hayat ve kemâl-i akl-ı sıhhatinde ikrâr dahi itmiş idi deyü asîl ve vasî merkûm Mehmed Beyin inkârına mukârin da'vâ ve müdde'âsını bâ serîr-i Lede't-tezkiye adl ve makbûlü's-şehade idükleri ihbâr olunan Dadani Karyesi ahâlisinden Katırcı Bahar oğlu Mustafa bin Hüseyin ve İpek oğlu Ali bin Ali şehâdetleriyle müdde'âsını vech-i şer'î üzere isbat itmeğin mûcebince asîl mersûm Kara Serkiz zimmî bu tarafda olmadığına binâen tahlîf olunamamağla mevkûf-ı ale'l-yemîn meblağ-ı mezbûrun mecmû'û ber mûceb-i fetevâ-yı şerîf merkûm Mehmed Beyin terekeden makbûzu olan hisse-i vâfiyesinden tahsîl olunmak iktizâ eylediği huzûr-ı lâmi'û'n-nûr-ı müşîrânelerine i'lâm olundu. Fi'l-yevmi's-sâlis 'ışrîn Şevvâli'l-mükerrem li-sene semân ve hamsîn ve mieteyn ve elf." ¹

Bolu'daki yerleşim birimleri adları itibari ile Oğuz Türkmenleri boylarının isimlerini almıştır. Ancak Bolu Sancağı'nda zımmi unsurlarda yer almaktadır. İdari yapıda da belirtildiği üzere Rumşalar ve Mahalle-i Ermeniyan isimlerine birçok sicil kayıtlarına rastlamaktayız. 1258 (miladi 1842) vergi kayıtlarına göre bu yerleşim yerleri ve vergileri aşağıda belirtilmiştir.

“Mahallât	Guruş
Mahalle-i Akpınar	12977
Mahalle-i Gölyüzü	10920
Mahalle-i Semerkand	6170

¹ Bolu Şer'îye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 79.

Mahalle-i Yeni Cami'	2315
Mahalle-i Kara Çayır	14250
Mahalle-i Hoca Bey	2370
Mahalle-i Akmesjid	4100
Mahalle-i Karamanlı	10450
Mahalle-i Çukur	2850
Mahalle-i Debbağlar	10165
Mahalle-i Eski Cami'	4035
Mahalle-i Aslaheddin	2267
Mahalle-i Ermeniyan	7315" ²

Türkler ve gayrimüslimlerin de ticari birlikteliklerini gösteren sicil kayıtlarına ulaşmak mümkündür. Aşağıda verilen kayıt bu duruma örnek teşkil etmesi bakımından önemlidir.

“Ermeni mahallesi mûtemkilerinden Hector zimmi kasaplağa talip olmağla aslen kasp nasp olan Hûseyin Ağa ve MustafaEfendi ile beraber eyam-ı sayf ve şittada? İdare etmek üzere mersum muteberan tûcceran el-Hac Nûzet ala ve bedene kefil olarak ol vechile zimmi mersuma izin verildiği kayıdır.Fi 21 Recep sene 1258. Elli sekiz senesi şabanı gurreinde verilen narh defteridir ki ber vech-i ati zıkr olunur.Fi Ramazan sene 1258.”³

Yukarıda verilen bir numaralı varaktan alınan alıntıya göre, Ermeniyan Mahallesi'nde ikamet eden Ermeni asıllı Hector kasaplığa talip olmuştur ve kefillerle beraber bu isteği kabul görülmüştür.

B) Vergi Veren ve Vermeyen Gruplar

Bolu sicil kayıtlarına göre sancak halkı genel olarak iki grupta toplamaktadır. Birinci gruptakiler vergi vermeyip geçimlerini devletten aldıkları

² Bolu Şer'îye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 62.

³ Bolu Şer'îye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 1.

maaş ile sürdürürken ikinci grup ise vergi ödeyen ve iâşesini kendisi sağlayan kesimdir.

I.GRUP

- 1- Vali
- 2- Asker
- 3- Mütesellim
- 4- Defterdar
- 5- Sandık Emin-i
- 6- Ayan
- 7- Kadı
- 8- Müftü
- 9- Kaymakam
- 10- Kâtip
- 11- İmam
- 12- Müderris

Bu grup reaya içerisinde yer almaz, geçimlerini Beyt-ül Mal denilen devlet hazinesinden sağlarlar.

II. GRUP

- 1- Esnaflar
- 2- Sanatkârlar
- 3- Tüccarlar
- 4- Çiftçiler

Bu grup ise mali ve sosyal mevkileri itibari ile imtiyaz sahibi değildir.

Sicil kayıtlarına göre okuma yazma oranı fazla olmamak ile birlikte şehirlerde daha yoğundur. Miras kayıtlarına geçen kitaplar da genelde dini eserler ve

kutsal kitaplardır. Aşağıda verilen sicil kayıtlarında mirasa tabi olan kitapları görmekteyiz.

“Medîne-i Bolu mahallâtından Semerkand Mahallesi ahâlîsinden olub mahalle-i mezbûrede sâkin iken bundan akdem vefât eden tarîkat-ı aliyye-i den Ankaralızâde es-Seyyid el-Hâcc İsmail Efendi ibn el-Hâcc Hasan nâm kimesnenin zevceteyn-i menkûheteyn-i metrûketeyni Ayşe bint-i Seci ve Fatma bint-i İbrahim nâm hatunlar ile mezbûre Fatma Hatundan mütevellide sulbiye sagîre kızı Rahimeye münhasıra olduğu lede’sşer’i’l-enver zâhir ve mütehakkık oldukdan sonra sagîre-i mezbûre Rahime’nin vâlidesi ve vakt-i rüsd-i sedâdına değin tesvîye-i umûruna kibel-i şer’den mansûbe vasiyesi mezbûre Fatma Hatun ile mezbûre Ayşenin bi’l-asâle ve bi’l-vesaye taleb ve ma’rifetleri ve ma’rifet-i şer’le tahrîr ve terkîm ve takdîm-bahâ olarak beyne’l-verese alâ mâ faraza Allahu Te’âlâ tevzî’ ve taksîm olunan tereke-i müteveffâ-yı mezbûr defteridir ki ber vech-i âtî zikr olunur. Fi’l-yevmi’t-tâsi’ aşere min Rebi’i’l-evvel li sene semâne ve hamsîn ve mi’eteyn ve elf.”

Kıymet Gurus

Mushaf-ı şerif hediye	cild	1	100
Muhammediye hediye	cild	1	25
Birgivi şerhi hediye	cild	1	15
Mizanü’l-hakk hediye	cild	2	3
Hasan el-Hüseyin hediye	cild	1	10
Enam-ı şerif hediye	cild	2	50
Kar-ı kadim İngiliz sameti	aded	1	200” ⁴

C) Ekonomik Açıdan Sosyal Tabakalaşma

Şer’iye Sicilleri’nde bulunan tereke kayıtları incelendiğinde sancağa bağlı yerleşim birimlerinde gerek Müslüman gerekse de gayrimüslim halkın statüleri ve zenginlikleri ortaya çıkmaktadır.

⁴ Bolu Şer’iye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 61.

875 numaralı defterin varağına göre mali durumu diğer örneklere nazaran daha kötü olan bir kimsenin terekesi:

“Medîne-i Boluya tâbi‘ Sultan Bey karyesi ahâlîsinden iken bundan akdem vefât eden Kayışoğlu denmekle arîf Ali Ağa ibn Mehmed bin Abdullahın verâseti sulbi kebîr oğlu Mehmed ve sulbiye kebîre kızı Fatmaya münhasıra olduğu lede’ş-şer‘i’l-enver zâhir ve mütehakkık oldukdan sonra verese-i merkûmânın taleb ve iltimâsları ve ma‘rifet-i şer‘-i şerîfle tahrîr ve terkîm ve takdim olunan tereke-i müteveffâ-yı merkûm defteridir ki ber vech-i câ‘î zikr ve beyân olunur. Harrere fi’l-yevmi’s-sâmin ve’l-ısrîn min şehri Zi’l-hiceti’ş-şerîfe li sene semâne ve hamsîn ve mi’eteyn ve elf.”⁵

			guruş
Karyede kara sığır öküzü çift	2		250
Kara sığır ineği Ma’a buzağı	aded	2	69
Kara sığır danası	re’s	2	50
Talebkârî yedi zira‘ sevâlî	tob	1	150
Köhne çift yorgan	aded	2	
Köhne döşek	aded	1	
Köhne çit yasdık	aded	3	50
Kebîr bakrac	aded	2	
Sagîr bakrac	aded	1	
Hurda ıbrık	aded	1	5
Kapaklı sagîr tencere	aded	3	20
			guruş
Kapaksız Mertebanî	aded	2	
Sagîr açık sahan	aded	4	
Su taşı	aded	1	23
Melendiz	aded	2	
Sagîr revgan tabası	aded	1	5
Süd tabası	aded	1	15
Saban temürü	aded	2	

⁵ Bolu Şer’iye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 85.

Bel zenciri	aded	1	
Nacak	aded	1	
Saç ayak	aded	2	35
Araba koşum	aded	1	
Burgu	aded	1	
Keser	aded	1	23
Evsat tepsi	aded	1	
Hırdavat-ı menzil			60
Karye-i merkûmede kâ'in bir bab iki gözlü harâbe mülkm menzili ve müstemilât-ı saire			600
Menzil-i mezbûrun pîşhâhında vâki' eicâr-ı müsmireli mülk bağçe önünde kırım			20
Kapluca	keyl	1	10
Dakîk-i malûta	keyl	1,5	25
Mezrû'ât-ı mahluta tohum...(silik)			60
Cem'ân yekûn			1340
Techîz ve tekfîn			35
Resm-i kısmet-i âdî			33,5
Kayyediye			2
Measârîf-ı müteferrika			5,5
Muhzırıyye			3,5
Cem'an el-ihracât, yekûn			78,5
Sahhü'l-bâkî, li't-taksim-i beyne'l-verese			1261,5
Hisse-i ibnü'l-merkûm kebîr Mehmed			841
Hisse-i bintü'l-mezbûre kebîre Fatma			420,5 ⁶

Yukarıdaki kayıttan da anlaşılacağı gibi bu dönemde yaşayan sıradan bir kişinin kullandığı temel ev eşyaları yorgan, döşek, bakraç, ibrik, yastık, keser, tepsi vb. ayrıca geçimini sağladığı iki çift kara sığır, iki çift inek iki adet danası olduğu

⁶ gös. yer.

anlaşılmaktadır. Bu bulgular köyde yaşayan sıradan bir ailenin nelere sahip olabileceği konusunda bir fikrin oluşmasına yardımcı olmaktadır.

875 numaralı defterin varacağına göre mali durumu diğer örneklerle nazaran daha iyi olan bir kimsenin terekesi:

“Medîne-i Boluya ve kurb-ı civâr olan Çiftçiler karyesi sâkinelerinden iken bundan akdem vefât eden Alaybey oğlu kerimesi Feride Penbe Hanım bint-i Hüseyin Bey bin el-Hâcc Mehmedin verâseti zevc-i metrûku Ahmed Bey ibn İbrahim ile sadriye evladları olub müteveffâ zevc-i evveli Hasan Ağadan hâsıl kebîr oğlu Ra’îf Bey ve zevc-i müteveffâun ileyhden hâsıl Mehmed Tevfik Bey ve kebîre kızları Fatma Ziyneti Hanım Ayşe Sıdika Hanım ve sagîre kızı Ümmügülsüm Sa’ideye münhasıra olduğu lede’s-şer’i’l-enver zâhir ve mütehakkık oldukdan sonra ma’rifet-i şer’ ve sagîre-i mezbûre Ümmügülsüm Sa’idenin babası ve velîsi zevc-i mûmâ ileyh Ahmed Bey ile sâ’ir verese-i kibâr-ı merkûmûnun taleb ve ma’rifetleriyle tahrîr ve terkîm ve bahâya takdîm olunarak beyne’l-verrese alâ mâ faraza Allahu Te’âlâ el-aliyyü’l-azîm olunan tereke-i müteveffîye-i mezbûre defteridir ki ber vech-i âfî zikr olunur. Fi’l-yevmi’l-hâdi ve’l-ısrîn min şehri Zi’l-hiceti’s-şerife li sene semâne ve hamsîn ve mi’eteyn ve elf.”⁷

			guruş
Mushaf-ı şerif, hediye			55
İngiliz kârî saat	aded	1	250
Talebkârî yedi zira‘ sevâlî	tob	1	150
			guruş
Köhne lahorî şal	aded	1	100
Altun kuşak Ma’a kolan	aded	1	100
Ma’i çukaya kaplu nim kürk			100
Köhne ma’i çuka ferace	aded	1	40
Köhne çuka dilgeç	aded	1	40
Köhne çuka entari	aded	1	25
Müsta‘mel yeşil çuka entari	aded	1	30
Köhne nim entari	aded	1	

⁷ Bolu Şer’iye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 85.

Hırka	aded	1	15
Köhne kürk	aded	1	15
Değirmi İngiliz şalı	aded	1	
Basma entari	aded	1	
İşlik	aded	2	35
Köhne nim kutni entari	aded	1	10
Köhne çınari entari	aded	1	
Basma entari	aded	1	25
Köhne çuka diz bezi	aded	1	
Basma diz bezi	aded	1	25
Kadife sırmalı hırka	aded	1	90
Köhne lahur şalı entari	aded	1	100
Köhne camfes entari	aded	1	40
Kasnak kârî işleme köhne	entari		160
İpek işlemeli cam fes seccade	aded	1	80
Burni	aded	1	
Gömlek	aded	1	20
Müsta‘mel kadife yasdık	aded	11	
Köhne işleme yüz yasdığı	aded	1	
Köhne şilte	aded	1	100
Kâr-ı kadîm tamgahâne yorgan	aded	1	
Ma’a Acemkârî yorgan	aded	2	
guruş			
Yan minderi	aded	1	80
Köhne orta keçesi	aded	1	20
Kebîr Elmasiyye tabağı	aded	2	
Sagîr tabak	aded	5	50
Kapaklı gözü lengeri	aded	1	
Sagîr lenger	aded	1	
Kapaklı sahan	aded	5	
Ma’a tunç sahan	aded	6	
Kapaksız	aded	2	100

Kapaklı orba tası	aded	2	
Mertebânî	aded	1	
El leğeni	aded	1	
Şam‘dan	aded	2	100
Kapaklı kuzu tenceresi	aded	1	
Helvahâne	aded	2	
Kuşhâne tencere	aded	2	120
Kebîr hurda kazgan	aded	1	100
Nühâs menkal	aded	1	
Orta tepsisi	aded	1	
Sagîr hurda kazgan	aded	1	100
Sim üzerine masnu‘ elmas çiek	aded	1	
Zer üzerine masnu‘ elmas ayyıldız	aded	1	
Elmas iğne	aded	1	1000
Zümrüd altun küpe	ift	1	60
Paslı zümrüd altun yüzük	aded	1	
Atîk yüzük	aded	1	40
Fıfık rub‘iyesi, fi 10	aded	18	
İslambol nısfıyyesi, fi 14	aded	11	334
İncü çatma müşkal, fi 65	aded	8	520
Mahmudiye altun, fi 80	aded	45	3600
guruş			
İğne	aded	1	
Yapağı	aded	1	30
Sim mir‘at, direm 95, fi 2	aded	2	180
Çifte fındık, fi 90	aded	2	
Cezayirî altun, fi 30	aded	1	
Kırıklık altun, fi 50	aded	7	570
Sim filandan	aded	1	100
Kem‘ayar sim tarak	aded	1	
Fincan	aded	7	
Sini	aded	1	51

Hınta, fi 25	keyl	3	
Şa'ir keyl, fi 20	aded	5	
Kapluca, fi 6	keyl	20	295
Ilıcak karyesinde kâ'in harâbe bir bab mülk menzil ve müstemilât-ı saire			

120

Karye-i mezbûrede vâki' harâbe tahtahızarı ocağı, aded 1		80	
Bakırlı Çakşe karyesinde vaki bir ocak değirmen hissesi,		550	
Değirmen-i mezkûrdan hâsıl ilan îcârı hinta keyl, aded 4			
Karıklı	aded	2	100
Debbağlar Mahallesinde vâki' mülk arsası			300
Kara sığır ineği	aded	3	
Kara sığı düvesi	aded	2	215
Müteveffîye-i mezbûrenin zevci merkûm zimmetinde mehr-i mü'ecceli			

300

Şehri kurbunda müne'l-kadîm mülkiyet üzere mutasarrıfe olduğu tarla,
dönüm 12 6000

Mülkname-i Hümayun dahi vardır.

Cem'ân yekûn

17000''⁸

Ekonomik olarak sıradan bir insanın 1340 guruş serveti varken bu örnekte görüldüğü üzere zengin biri 17000 guruşluk bir servete sahiptir. Buda zengin ve fakir arasında oldukça yüksek bir farkın (yaklaşık 12,5 kat) olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca sıradan bir insanın sahip olduklarının yanında bu terekede kitap, saat, şal, kuşak, kürk, şamdan, takılar, değerli madenleri görmekteyiz. Gelir olarakta sıradan insanların sahip olduklarına ek olarak değirmen ve bir çok mülke sahiplerdir.

Müslüman olan reaya gibi gayri müslim reayanın terekesi de Osmanlı kadısı tarafından kayda geçirilmiştir. Bu tür bir örneğe 875 numaralı defterde rastlıyoruz:

“Medîne-i Boluya tâbi' Ermeni Mahallesi mûtemekkinlerinden iken bundan akdem hâlik olan Karakaş oğlu Bedros veled Artin nâm zimminin verâseti zevce-i menkûhe-i metrûkesi Maryem bint-i Atam nâm nasraniyye ile

⁸ gös. yer.

asabiyyeti nesebiyye cihetinden li-ebeveyn er karındaşı oğlu Kaloş ve Meryem ve Begayet ibnû Ekaluse mûnhasıra olduğu lede's-şer'i'l-enver zâhir ve mûtehakkık oldukdan sonra ma'rifet-i şer' ve verese-i mersûmdan taleb ve iltimâslarıyla tahrîr ve terkîm ve takdîm-i bahâ olunarak taksîm olunan tereke-i hAlikin mersûm defteridir ki ber vech-i âtî zıkr olunur. Fi'l-yevmi'l-hamis min Zilkadeti's-şerîfe li sene seb'a ve hamsîn ve mi'eteyn ve elf."

			Guruş
Nargile ma'a ser	aded	4	17,5
Bayağı çubuk	aded	9	8
Ateş kûreği	aded	1	2
Kahve yedeği	aded	1	3
Kahve kutusu	aded	1	1,5
Toprak mangal	aded	4	4,5
Su tası	aded	1	1,5
Fincan tası	aded	1	2
Cezbe	aded	2	2
			Guruş
Zarf	aded	4	4,5
Çekmece	aded	1	2
Çubuk teli	aded	2	(boş)
Çizme	çift	1	1,5
Dolab	aded	1	4
Köhne parça kilim	aded	5	10
Kara çul	aded	1	1
Kapu Frengi	aded	1	2
Kömûr	menn	1	1,5
Köhne çuka şalvar	aded	1	
Ma'a şayak şalvar	aded	1	15
Sagir kadayıf tepsi	aded	1	7
Koraca ıbrık	aded	1	3

Kapaklı sagir tencere	aded	4	25
Yap tabesi	aded	2	6,5
Sagir kořhan tencere	aded	1	20
Melhezir	aded	2	
Sagir mertebani	aded	2	6
Kapaksız sahan	aded	1	4,5
Saplı tas	aded	1	5
Elester	aded	1	
Sagir yağ tabesi	aded	1	3,5
Sagir kahve cezbesi	aded	1	1,5
Sagir su tası	aded	1	1
Beyaz tabak	aded	1	
Ma'a pulur sagir ıbrık	aded	1	2
Fincan	aded	3	
Zarf	aded	3	6
Tabak	aded	3	1
Cezbe	aded	1	

Guruş

Bulan tepsi	aded	1	5
Sagir şamdan makras	aded	1	2,5
Bedid değirmen	aded	1	3
Tahta çekmece	aded	1	1
Karacalar kuşağı	aded	1	
Mai kuşak	aded	1	3
Köhne aba	aded	1	12
Köhneřeytan bezi yelek	aded	1	1
Müstamel çit yûzlû minder	aded	3	20
Ocak başı minder	aded	3	10
Köhne yük gece mimlû beledi ve çit yasdık	aded	7	20
Köhne gömlek	aded	2	
Köhne yelek	aded	2	4
řeytan bezi	aded	3	

İç donu	aded	1	
Köhne kebir fes	aded	1	7
Köhne beledi döşek	aded	1	
Köhne yorgan	aded	3	32
Siyah peşkir	aded	1	
Köhne havlu	aded	2	3
Çubuk	aded	1	3
Köhne kilim	aded	2	50
Üzûm	kıyye	5	
Sefer	aded	4	62,5
Sagır ve kebir kûb	aded	5	8
Tahta köhne kilar	aded	1	4
Köhne çuval	aded	2	2,5
Zenbil	aded	1	
Maşa	aded	3	
Timur	aded	1	5

Guruş

Sagır şorba leğeni	aded	1	5
Köhne yekek yorgan yûzû boğça	aded	1	
Geçeyan minderi	aded	1	4
Köhne karaman	aded	1	2,5

Cem'an yekun 446

Minhâ'l-ihracât

Mesarıf-ı muhzırıye		114
Üzerine edâsı lazım gelen cizye-i şer'ıyye		30
Resm-i kısmet		12
DellAliye ve kaydiyye		3

Yekunû'l-ihracât 159

Sahhû'l-bâkî , li'l-taksîm-i beyne'l-verese 287

Hisse-i zevce-i mersume Maryem	para 30	71
Hisse-i ibnû'l-ah li-ebeveyn el-mersum Kaloş zimmi;	para 24	107
Hisse-i bintû'l-ah li-ebeveyn el-mersum Meryem	para 32	53

Hisse-i bintû'l-ah li-ebeveyn el-mersum Begayet; para 32 53

Gayri müslim terekesinde ki bohça, yorgan, minder, sahan, tencere, ibrik, şalvar, tas, tepsi gibi eşyalara Müslümanların da sahip olduğunu görmekteyiz.

Bolu sicil kayıtlarında bulunan idari yapıya göre şehir merkezinde bir Ermeni mahallesi bulunmasına rağmen Bolu'nun köylerinde gayri müslim nüfusa rastlanmamıştır. Bolu köy adlarının bazılarının isimlerini Türkmen Oğuz boylarından aldıkları görülmektedir. Bu toponomik veri bölgeye yoğun bir Türkmen yerleşimi olduğu göstermektedir. Birçok Oğuz boy adları da sicil kayıtları içerisinde yerleşim yerleri olarak kendisini göstermektedir.

- 1- Kınık
- 2- Kızık
- 3- Salur
- 4- Dodurga
- 5- Yıva
- 6- Eymür
- 7- Çebni
- 8- Avşar

D) Aile

Türk kültürünü yansıtmaları bakımından Bolu Sancağı önemli bir merkezdir. Kayıtlardan da anlaşıldığı üzere özellikle merkez dışındaki köyler kültür varlığını korumakta daha ön plandadır. Köylerdeki akrabalık bağlarının da şehre göre daha kuvvetli olduğu görülmektedir. Türk ailesi anne, baba çocuklar, nene ve dededen

meydana gelmektedir. Ailelerde bazen amca, halanın da yer aldığını sicil kayıtlarında görmekteyiz.⁹

Tereke defterine göre Bolu merkezdeki akrabalık ilişkileri:

“Medine-i Bolu mahallâtından Karaçayır Mahallesi ahâlîsinden olub bundan akdemce vefât eden Debbağ esnâfindan el-Hâcc Hüseyn Ağa ibn Mehmed bin Yusufun sulbi sagir oğlu Ahmed ve sulbiye sagire kızı Nazifenin babaları mûteveffâyı merkûmdan mevrûs bâ-defter-i kassâm mallarını hıfza ve vakt-i rûşd ve sedâdlarına değin umûrlarını rû'yete bir vasî nasbı lâzım ve mûhim olmağın emânet ile ma'rûfe ve sadâkat ve istikâmet ile mevsûfe ve her vechle vesâyete uhdesinden gelmeğe kâdire idûğû zeyl-i vesîkada muharrerû'l-esâmî-i mûslimîn haberleriyle zâhir ve mûtehakkık olan sagirân-ı mezbûrânın valideleri işbu bâ'isû'l-vesîka zatı mu'arrife Fatma bint-i Ömer nam hatunu hâkim-i sadr-ı kitâb tûbâ lehu ve hûsn-me'âb efendi hazretleri dahi sagirân-ı mezbûrânın babaları mûteveffâ-yı merkûmdan mevrûs mallarını hıfza ve vakt-i rûşd ve sedâdlarına değin umûrlarını rû'yete vasî üzerine Ak Mescid Mahallesi muhtarı Na'lband el-Hâcc Ahmed Ağa ibn Mehmed nam kimesne(y)i dahi nâzır-ı nasb ve ta'yîn buyurdıklarında anlar dahi vesâyât-ı mezkûreleri kabûl ve hıdmet-i lâzımelerini kemâ yenbağî edâya ta'ahhûd ve iltizâm eylediklerinden sonra vasiyye-i merkûme Fatma Hatun meclis-i şer'-i şerîf-i enverde i'âde-i kelâm edûb vasîleri olduğu sagirân-ı mezkûrân Ahmed ve Nazife -i mezbûr Mehmed nafakaya eşedd ihtiyâcla muhtâc olmalarıyla babaları mûteveffâ-yı mezbûrdan mevrûs mâllarından kibel-i şer'-i şerîfden kadr-ı kifâye farz ve takdîr olunmak bi'l-vesâyete matlûbumdur dedikde bi'l-cûmle vasiyye-i mezbûre Fatma Hatun meşrûhası üzere olub zikri âtî meblağ kadr-ı ma'rûf idûğû mûslimîn haberleriyle zâhir ve mûtehakkık olan kûlli yevm her birine birer guruşdan sagirân-ı mezbûrânın ikisine cem'an yevmî iki guruş hâkim-i mûmâ ileyh efendi hazretleri farz ve takdîr buyurub meblağ-ı mezkûru sagirân-ı mezbûrânın nafaka ve kisve ve sâ'ir levâzımât-ı zarûriyelerine harc û sarf ve lede'l-iktizâ istidâne ve inde'z-zufr kûlli mevrûslarına rûcû'a valideleri vasiyye-i mezbûre Fatma Hatuna izn vermeğın mâ vaka'a bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yevmî's-sâbi' ve'l-ışrîn min Şevvali'l-mûkerrem li sene seb'a ve hamsîn ve mi'eteyn ve elf. Şuhûdû'l-Hâl Mahalle-i

⁹ Bolu Şer'îye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 24.

mezbûr muhtarı Kalaz oğlu Hacı Emin Efendi Çukur medrese müderrisi es-Seyyid Hûseyin Efendi Mûfti-i belde Ahmed Hulusi Efendi ve gayruhum.”¹⁰

Tereke defterine göre Bolu merkeze bağlı olmayan köylerdeki akrabalık ilişkileri:

“Medine-i Boluda kurâlarından Köprûcûler karyesi sâkinelerinden ahâlîsinden olub karye-i merkûmede sâkin iken işbu mâh-ı Şaban-ı mu‘azzamının on beşinci gûnû vefât eden Emir Mehmed bin Mustafa bin Sûleymanın verâseti zevce-i menkûhesi Fatma bint-i Osman nâm hatun ile sulbi kebir oğlu olub mûteveffât zevcesi Hadice Hatundan mûtevellide Hûseyin ve zevce-i mezbûre Fatma Hatundan mûtevellide Ali ve sulbiye kebire kızı olub mûteveffât zevcesi mezbûre Hafizeden mûtevellide Hadiceye mûnhasıra olduğu lede’ş-şer‘i’l-enver zâhir ve mûtehakkık oldukdan sonra sagîr-i mezbûr Alinin vAlidesi ve vakt-i rûşd ve sedâdlarına değin tesviye-i umûrunu rû’yete vasî-i mansûbesi zevce-i mezbûre Fatma Hatun ile verese-i kkibâr-ı merkûmenin bi’l-verâse ve bi’l-vesâye ve ma‘rifetleri ve ma‘rifet-i şer‘le tahrîr ve terkîm ve bi’l-mûzâyede bey‘ ve taksîm olunan tereke-i mûteveffâ-yı mezbûrdur ki ber vech-i âtî zîkr olunur. Fi’l-yevmi’t-tâsi‘ aşere min ŞevvAli’l-muazzam li sene seb‘a ve hamsîn ve mi’eteyn ve elf.”¹¹

Tereke kayıtlarının incelenmesi sırasında;

- 1- Anne
- 2- Baba
- 3- Çocuklar
- 4- Büyük Anne
- 5- Büyük Baba
- 6- Amca
- 7- Hala’nın

aynı aile içersinde yer aldığını görmekteyiz.

¹⁰ Bolu Şer’iye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 24.

¹¹ gös. yer.

Köylerde oturan geleneksel ailenin geçim kaynağı tarım, orman ve hayvan ürünleridir. Aile reisi babadır ve ailenin geçimi babaya aittir. Çocuklarda tarlada, hayvan otlamada aileye yardımcı konumdadır.

Türkmen göçebe kültürü ve Bolu'nun coğrafi özelliği gereği yayla kültürünün de Bolu Sancağı'nda gelişmiş olduğu görülmektedir.¹²

E) Evlilik

Ele aldığımız dönemde yer yer evlenme ile ilgili olan kayıtlara da rastlıyoruz. Evlenmede sorun çıkması halinde pürüzlerin mahkemeye yansımış olduğunu sicil kayıtlarından anlıyoruz. Kadınların da miras ve evlenme işlemlerine baktığımızda fikirlerini beyan etmekte oldukça hür ve serbest olduklarını görmekteyiz. Tereke kayıtlarında rastlanılan birden fazla kadınla evlenmenin bir gerekçesi de çocuk veya erkek çocuk sahibi olma eğiliminden kaynaklanmaktadır.¹³

Mehir evlenen kadının, evlilik karşılığında kocasından almaya hak sahibi olduğu nikâh hakkıdır. Bu nakti olabileceği gibi paraya çevrililebilir mal da olabilir. Mehir'i vermek dinin gereğidir. Nasıl, ne kadar, ne zaman verileceği kesin çizgilerle belirtilmemiştir. Birçok sicil kayıtlarında kadınlara Mehir verildiği gözlenmektedir. Aşağıda verilen metinde görüldüğü üzere zevce mezbure Zeynep'e 200 kuruş mehir verilmiştir.

“Medîne-i Bolu mahallâtından Karaçayır mahallesi sâkinlerinden iken bundan akdem vefât eden Gündeş Molla Mehmed Abdullah'ın verâsetini zevce-i menkûhe-i metrûke Zeyneb bint-i Abdullah nâm hâtun ile sulb-i sagîr oğulları Ahmed'e müinhasıra olduğu lede's-şer'i'l-enver zâhir ve mütehakkık olduktan sonra sagîr-i mezbûrun vâlidesi ve vakt-i rüşdi sedâdına değin tesviye-i umûruna kıbeli's-şer'den mansûbe vasîsi zevce-i mezbûre Zeyneb

¹² Dursun Bayraktar, a. g. t., s. 92.

¹³ Bolu Şer'îye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 56.

*Hâtun'un bi'l-asâle ve bi'l-vesâye taleb-i ma'rîfet ve ma'rîfet-i şer'le tahrîr ve terkîm bey' olunan tereke-i müteveffâ-yı mezbûrdur ki ber vech-i âti zîkr ve beyân olunur. Fi'l-yevmi'l-hâmis aşere min şehri Rebi'ü'l-evvel sene semâni hamsîn ve mi'eteyn ve elf."*¹⁴

			Guruş
Köhne çift döşek	aded	1	10
Çift yorgan	aded	1	15,5
Köhne çift yasdık	aded	3	5
Köhne kilim	aded	1	
Çuval	aded	1	20
Köhne ocak ıbrığı	aded		5,5
Kapaksız sagîr sahan	aded	8	13,5
Hurda sagîr tepsi	aded	1	
Su tası	aded	1	9,5
Hurda ıbrık	aded	1	
Kahve Cezbesi	aded	2	?
Kapaklı tencere	aded	2	18
Sagîr Revgan tabası	aded	1	
Su tası	aded	11	3
Kapaklı tencere	aded	1	10 para 9,5
Der-zimmet-i Çapro köylü Ahmed Bey			400
Der-zimmet-i Hacı Tâhir ma'rîfetiyle Dercevîrânlı adamda			180
Der-zimmet-i Bakkal Hasan Çavuş			80
Der-zimmet-i Çakmaklardan Abdurrahman Usta			60
Mahalle-i merkûmede kâin bir bâb mülk menzil			1313
Cem'an Yekûn	10 para		2154,5
Minhâ'l-ihracât			
Mehr-i müeccel li-zevceti'l-mezbûre Zeynep			200

¹⁴ Bolu Şer'îye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 68.

Resm-i kismet-i ‘âdî		54
Dellâliye Ücreti		22
Kayyediye		4
Muhzırıye		2,5
Düyûn-ı müteferrika		15
Yekûnu’l-ihracât		297,5
Sıhhu’l-bâkî li’t-taksîm beyne’l-verese	10 para	1857
Hisse-i zevce-i mezbûre Zeyneb	6 para	232
Hisse-i ibnü’l-merkûm sagîr Ahmed	4 para	1620” ¹⁵

Ayrıca mehirin eşe peşin olarak verilmeyip sonradan tahsil edilmek üzere evlilikten sonra da verilebileceği şu sicil kaydından çıkarılabilmektedir:

“Medine-i Bolu mahallatından Semerkant mahallesi sakinlerinden iken bundan akdemce vefat eden Meryem bnt Muhammed nam hatun veraset-i sadriye evladları olub müteveffa zevci top sakal muhammedten hasılı sagir oğlu İbrahim ve müteveffa zevci oğlu Ali firasından hasıla kebire kızı nazifeye munhasıra olduğu leda el şer-i elanur zahir ve mütehakkık olduktan sonra sagir merkum İbrahimin mal mevrisini ahz ve hıfza ve tesviye-i umurunu rüyete mun kibel el şer-i vasi nasb ve tayin olunan sagir mezkurun li ümmü kızkarındaşı mezkure Nazife hatunun bil vesaye ve bil isye taleb ve marifetiyle ve marifet şer-i şerifle tahrir ve teklîm ve sevki sultanede bil müzeyede beyi ve feragat olunan müteveffa-i mezbure iş bu defteridirki ber vech ati zıkr ve beyan olunur. Fi el yevm el hadi ve aşırine mun şehri muharrem haram li sene tısa ve hamisin ve miyeteyn ve elf.”

1 köhne döşek 26 kuruş

1 defa köhne döşek 25 kuruş

1 köhne yorgan 13 kuruş

3 köhne yastık 1 defa yorgan 28 kuruş

¹⁵ gös. yer.

1 mahlü döşek 50 kuruş

1 sagir kazan 2 açık sahan 1 süt tabesi 64 kuruş

1 köhne bez yorgan 1 miktar bulgur 27 kuruş

1 kutni ziynet entarisi 28 kuruş

1 basma entari 10 para

4 tiftik işlemeli yağlık 9 kuruş 10 para

1 mikdar mercimek 8 kuruş 10 para

Kara sagir ineği ve dügeri 171 kuruş

3 pamuk ipliği 3 iğne ipliği 70 kuruş

Mahmudiye küpe altın 60 kuruş

1 sim kuşak 3 hayriye altını 240 kuruş

13 adliye altını 234 kuruş

1 sim yüzük hatap semani 8 kuruş

2 kilo dakik 60 kuruş

gübre semeni 6 kuruş

Der zimet akçe kavaktan molla Hüseyin oğlu Muhammede bit temessüp 100 kuruş, müteveffa-i mezburenin zevcin top sakal zımmetinde mehir olup tahsil olunan alacağı 75 kuruş müteveffa-i mezburenin top sakal zevci müteveffa Muhammedin terekkesinden ba mücib defteri kısı-a semeni hissesi 165 kuruş

cem-an yekün 1397 kuruş

ihracat

techiz tekfin 123 kuruş

değin bağ vasiyet ve baki zade zevcesi 18 kuruş

resm kısmet 34 kuruş

kaydiye mahdariye 6 kuruş

humus şer-i 12 kuruş

delaliye ve araba ücreti 12 kuruş

yekün 205 kuruş

sahü el baki 1192 kuruş taksim beynel verese

hisse-i ibn merkum sagir İbrahim 794 kuruş 6 para

hisse-i bnt mezbure kebire Nazife 397 kuruş 12 para”¹⁶

F) Onomastik ve Ünvanlar

Sosyal tarihin yazımında önemli bir unsurda onomastiktir (isim bilimi). 875 numaralı sicil kayıtları içerisinde Müslümanların kullandığı isimlerden bazıları (kadın-erkek) karışık aşağıda verilmiştir.

- 1- Mehmed
- 2- Abdullah
- 3- Mustafa
- 4- Fatma
- 5- Ayşe
- 6- Ümmü Gülsüm
- 7- Ahmed
- 8- Hafize
- 9- Hüseyin
- 10- Hasan

¹⁶ *Bolu Şer’iye Sicilleri*, 875 numaralı defter, s. 54.

- 11- Hatice
- 12- Ali
- 13- Osman
- 14- Halil
- 15- Abdurrahman
- 16- Mehmed Emin
- 17- Şerife
- 18- Ömer
- 19- Arif
- 20- Ümmühan
- 21- Mehmed Raşid
- 22- Musa
- 23- Hamit
- 24- Ebu Bekir
- 25- Sadık
- 26- Edhem
- 27- Hanife
- 28- Zeynep

isimler etnik özellikler değil dini motifler taşımaktadır. İsimlerin pek çoğu İslam tarihinden gelmektedir. Burada toplum içinde dinin önemli bir rolü olduğu düşünülebilir.

Bireylerin sosyal hayattaki mevkilerini anlamamızı sağlayan Bolu Sancağında kullanılan ünvanlar aşağıda gösterilmiştir.

- 1- El Hac
- 2- Ağa
- 3- Seyyid

4- Efendi

5- Bey

6- Molla

7- Hafız

8- Hatib

9- Katib

10- Muhtar

Bu duruma bakılarak bürokratik ve dini unvan ve lakapların ağırlıklı olduğu gözlemlenmektedir.

Şahıs isimlerine ve unvanlara da dikkatle bakıldığında çoğu kere baba adları ile bütünleşmiş olduğu gözlenmektedir. Mustafa ıbn Ali; Ayşe bnt Halil bunlardan sadece bir kaçıdır.

Seyyid¹⁷ (Hz. Hasan soyundan gelen, efendi), Molla¹⁸(büyük kadı büyük âlim) Hafız ¹⁹ (Kuran-ı Kerim’i baştan sona kadar ezberleyen), Hacı, Ağa, Efendi, Bey gibi unvanlar sosyal yapı ve statüyü göstermesi bakımından önemlidir.

G) Miras

Şer’iye Sicili kayıtlarında en fazla göze çarpan Tereke²⁰ kayıtlarıdır. Bu tür kayıtlar ekonomik refahı, şahısların ekonomik durumlarını özetle sosyal yapısını göstermesi bakımından önemlidir. Ölen kimsenin arkasında bıraktığı bu mallar techiz ve tekfini ile alakalı masraflar ayrıldıktan sonra mirasçılara dağıtılır.

¹⁷ Develioğlu, *a.g.e.*, s. 948.

¹⁸ Develioğlu, *a. g. e.*, s. 655.

¹⁹ Develioğlu, *a. g. e.*, s.310.

²⁰ Ölen kimsenin bıraktığı miras

Aşağıda verilen Karaçayır Mahallesi sakinlerinden Arif Mehmet ıbn Abdullah'ın terekesi techiz-i tekfin²¹ masrafları olan 120 kuruş düşüldükten sonra mirasçılar arasında taksim edilmiştir.

“Medîne-i Bolu mahallâtından Semerkand Mahallesi ahâlîsinden iken bundan akdem vefât eden Kuru Mustafa ibn Mehmed bin Osmanın verâseti zevce-i menkûhe-i metrûkesi Meryem bint-i Mustafa nâm Hatun ile sulbi evlâdları olub müteveffât zevcesinden mütevellid kebîr oğlu Mehmed Ali zevce-i mezbûreden mütevellid sagîr Mehmede münhasıra olduğu lede’ş-şer’i’l-enver zâhir ve mütehakkık oldukdan sonra sagîr-i mezbûrun Mehmedin vâlidesi ve min kıbeli’ş-şer’ vasî-i mansûbesi zevce-i mezbûre Meryem Hatun ile ibnü’l-kebîr Mehmed Alinin taleb bi’l-vesâye ve bi’l-asâle taleb ve ma’rifetleri ve ma’rifet-i şer’-i şerîfle tahrîr ve terkîm ve takdîm olunan tereke-i müteveffâ-yı mezbûrun defteridir ki ber vech-i âtî zıkr olunur. Hurrine fi’l-yevmi’l-hâmis ve’l-ısrîn min şehri Şevvali’l-mükerrem li sene semâne ve hamsîn ve mi’eteyn ve elf.”²²

			guruş
Hurda sagir tepsi	aded	1	1,5
Açık sahan	aded	4	
Kapak sagir	aded	1	
Revgan tabası	aded	1	15
Kapak tencere	aded	2	30
Hurda güğüm	aded	1	
Neşhediye(?)	aded	1	10
Beledi yün memlü yasdık	aded	3	15
Beledi döşek	aded	2	
Çit minder	aded	1	65
Köhne çit yorgan	aded	2	50
Köhne kilim	aded	3	30
Beledi yasdık	aded	1	15
			guruş

²¹ Ölünün yıkanıp kefenlenmesi işi

²² *Bolu Şer’iye Sicilleri*, 875 numaralı defter, s. 86-87.

Sagır seccade	aded	1	10
Hurda nühas fener	aded	1	10
Hırdavat temrü âlât			6
Zenbil derununda dölek alâtlı			70
Nacak	aded	2	10
Köhne nim entari	aded	1	22
Dakik	keyl	10	60
Sahan	çit	1	5
Bâ-defter-i müfredat zimemâtı			319
Mahalle-i merkûmede kâ'in fevkânî ve tahtânî iki göz odalı mülk menzil			1280
Hırdavat-ı menzil			10
Cem'ân yekûn			2039
Minhâ'l-ihracât			
Techîz ve tekfîn			120
Mehr-i mü'eccel li'l-zevceti'l-mezbûre Meryem Hatun			50
Mehr-i mü'eccel li'l-zevceti'l-mezbûre-i müteveffiye Rukiye Hatun			150
Resm-i kısmet			51
Kaydiye (kayıt karşılığında kadıya bırakılan para)			3
Mesârif-i müteferrika Ma'a muhzırıyye			13
Yekûn			387
Sahhü'l-bâkî			1652
Hisse-i li'l-zevceti'l-mezbûre Meryem	para 5		306
Hisse-i ibnü'l-mezbûr kebîrr Mehmed Ali	para 7		723
Hisse-i ibnü'l-merkûm sagîr Mehmed	para 7		723” ²³

Terekelerde ortaya çıkan özelliklerden birisi de erkeğe kadının iki katı hisse verilmiş olmasıdır. Tezde verilen tüm tereke örneklerinde bu durum açıkça görülebilmektedir.

Sicil kayıtlarına göre mirası almaya hak kazananlar şu şekilde belirtilebilir:

²³ gös. yer.

- 1- Karı
- 2- Koca
- 3- Anne
- 4- Baba
- 5- Erkek çocuk
- 6- Kız çocuk
- 7- Erkek kardeş
- 8- Kız kardeş
- 9- Nine
- 10- Torun

Örneğin 71 numaralı varakta yer alan terekeye göre vefat eden Hacı Osman oğlu Molla Mustafa ıbn Hüseyin'in terekesine göre:

- 1- Techiz ve tekfin, 120 kuruş
- 2- Mehr-i müeccel, 60 kuruş
- 3- Kaydiye, 5,5 kuruş
- 4- Muhzırıye, 3 kuruş
- 5- Resm-i kısmet addi, 77 kuruş

Masrafları toplam miras olan 3049,5 kuruştan düşüldükten sonra aşağıdaki şekilde mirasçılara pay edilmiştir:

- 1- Eşi Hafize'ye, 348 kuruş
- 2- Oğlu Mehmed'e 696 kuruş
- 3- Oğlu Ali'ye 696 kuruş
- 4- Kızı Hatice'ye, 348 kuruş

olarak taksim edilmiştir. Yukarıdan da anlaşılacağı üzere, erkeklere kadınlardan farklı olarak iki katı miras bırakılmıştır:

“Medîne-i Boluya tâbi‘ Kör karyesi ahâlîsinden iken bundan akdem vefât eden Hacı Osman oğlu Molla Mustafa ibn Hüseyinin verâseti zevce-i menkûhe-i metrûkesi Hafîze bint-i Abdullah nâm Hatun ile sulbi kebîr oğullar Mehmed ve Ahmed ve sagîr Ali ve sulbiye-i kebîre kızları Hadiceye münhasıra olduğu lede’ş-şer‘i’l-enver zâhir ve mütehakkık oldukdan sonra mezbûr sagîr Alinin vâlidesi ve min kîbeli’ş-şer‘ vasiye-i mansûbesi mezbûre Hafîzenin verese-i kibâr-ı merkûmûnun bi’l-vekâle ve bi’l-verâse taleb ve ma‘rifet ve ma‘rifet-i şer‘-i şerîfle tahrir ve terkim ve taksim (olunan) tereke-i müteveffâ-yı merkûmun defteridir ki ber vech-i ati zikr olunur. Fi’l-yevmü’s-sâni aşere min şehr-i Cemâziye’l-evvel li sene semâne ve hamsîn ve mi’eteyn ve elf.”²⁴

Kıymet Gurus

Süd tabesi	aded	2	30
Bakraç	aded	4	35
Evsat tepsi	aded	2	20
Rağân tabesi	aded	3	5
Leğen	aded	1	
Ibrık	aded	1	30
Tas	aded	1	15
Şorba sahanı	aded	2	20
Sagîr sahan	aded	13	35
Şam‘dan	aded	1	
Kefger(?)	aded	1	4
Nacak	aded	3	
Kazma	aded	1	30
... zincir	aded	5	

Kıymet Guru:

Bakır zincir	aded	2	
Kütük çengeli	aded	2	50
Saban temürü	aded	4	45
Burgu	aded	5	
Keser	aded	1	

²⁴ Bolu Şer‘iye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 71.

Kilid	aded	1	
Işk1	aded	1	20
Sac ayak	aded	2	
Maşa	aded	1	12
Orak sagîr	aded	3	16
Müsta'mel yorgan	aded	2	25
Müsta'mel döşek	aded	1	
Yasdık	aded	2	24
Çul kilim	aded	3	
Çul mendil	aded	1	44
Tüfenk	aded	1	
Bıçak	aded	1	17
Tencere	aded	1	25
Köhne çuval	aded	2	23
Bez tob	aded	7	135
Müsta'mel abayi	aded	4	33
Melhem kuşak	aded	1	40
Müsta'mel abdestlik	aded	1	12
Bez entari	aded	2	20
Gömlek	aded	1	
İç dizlik	aded	1	
Dizlik	aded	1	
Sarık	aded	1	35
Mezru' hınta yarım Ma'a hasıl olacakaded	15		200
Şa'ir yarım Ma'a fazla	aded	4	30

Kıymet Gurus

Kapluca yarım Ma'a fazla	aded	17	80
Burçak Ma'a fiğ mezru' yarım Ma'a fazlası	8		60
Defa mezru' hınta yarım	aded	18	40
Aher tarlasına zer' eylediği yazlık yarım	4		25
Aher tarlasına zer' eylediği keزالik yarım	3		10
Saman kıymeti mezcud			60

Samanhane kıymeti			50
Şakşakı tahta	aded	300	60
Araba koşum	aded	2	30
Döğen yarım vesair edevat	aded	1	25
Kara sığır danası	çift	1	200
Manda öküzü	re's	1	120
Kara ineği	aded	1	
Ma'a buzağı	aded	1	70
Kara düğesi	re's	1	126
İnek	aded	1	
Ma'a dana	aded	1	100
Kara sığır dana	aded	1	68
Mezru'atdan hasıl saman olacak	aded	10	100
Karye-i merkumede kâ'in bir bab mülk menzil dam ve samanlane sülüs			
hisse-i şayi'ası			666,5
Cem'ân yekûn			3049,5
Minhâl'-ihrâcât			
Techîz ve tekfîn			120
Mehr-i mü'eccel li-zevce-i mezbûre			60
Kaydiye			5,5
Muhzırıye			3
Resm-i kısmet-i adi			77
Yekûnü'l-ihrâcât			265,5
Sahhü'l-bâkî li'l-taksîm-i beyne'l-verese			2784
Hisse-i li-zevceti'l-mezbûre Hafize			348
Hisse-i ibni'l-merkûm Mehmed			696
Hisse-i ibni'l-mezbûr Ali			696
Hisse-i ibneti'l-mezbûre Hadice			348” ²⁵

²⁵ gös. yer.

Sicil kayıtlarına geçmiş terekelere göre, sosyal yapıya ait şu bilgileri de görebilmekteyiz:

- Ailelerin ekonomik durumları
- Ne tür eşyaların kullanıldığı
- Varlıklı ailelerin kullandıkları eşyalar
- Fakir ailelerin kullandıkları eşyalar
- Şehirde kullanılan eşyalar
- Köylerde kullanılan eşyalar

Yinede yukarıda sıralanan farklılıkların temelinde mevki, makam yatmaktadır.

H) Eğitim

Kaynaklar kısmında (mimari eserler ve kitabeler) da verildiği üzere, cami ve türbeleri ile Bolu İslami adet ve gelenekleri yaşatmaktadır. Tereke kayıtlarında zapta geçen eşyalar arasında Kuran-ı Kerim, Birgivi Şerhi, Muhammediye, Ahmediye, Şiret'in Nebi gibi eserlerin bulunması İslam geleneğine verilen değerin açık kanıtıdır.

Ayrıca 875 numaralı defterin 68 varak kayıtlarında dini görevlerin yerine getirilmesi için, her müslümanın dini kuralları öğrenmesi gerektiği vurgulanmıştır. Hatta Vali evladı olsa dahi bu ilmihal tahsilini yapması gerekliliği vurgulanmıştır. Bu istekler o dönemin “Müşiri” Ali Şefik Paşa’dan şu şekilde istenmiştir:

“Düstûr-ı mükerrem müşîr-i mufahham nizâmü’l-âlem müdebbiru umûri’l-cumhur bi’l-fikri’s-sakıb mütemmimu mehâmi’l-enâm bi’r-re’y’i’s-sâ’ib mümehhidu bünyani’d-devlet ve’l-ikbâl müşeyyidu erkâni’s-sa’âde ve’l-iclâl el-mahfûfu bi-sunûfı avâtıfı’l-meliki a’lâ mülhakâtıyla Bolu müşîri

vezîrim Ali Şefîk Paşa -edâme Allâhu Ta'âlâ iclâlehu- ve iftihârü'l-ekâbire ve'l-ekârim câmi'ü'l-mefâhir ve'l-mekârim el-muhtassu bi-mezîdihi inâyeti'l-meliki'd-dâ'im ricâl-i devlet-i aliyyemden defterdarı Osman -zîde ilmuhu- ve mefâhirü ekâbir ve ekârim el-muhtassu bimezîdi 'inâyeti'l-meliki'd-dâim el-yevm ka'im-makâmları -dâme mecduhum- ve mefâhiru'l-'ulemâi'l-mütehakkikîn nâib ve müfîliler -zîde 'ilmuhum- ve mefâhiru'l-emâsil ve'l-akrân kazâ müdürleri ve a'zâ-yı mecâlis ve sâir iş erleri -zîde kadruhum- tevkî-i refî-i hümayûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki cümleye ma'lûm olduğu üzere evkât-ı hamseyi kemâ-farazallâhu te'âlâ edâya kayyûm ve murâtabat-ı husûsi cevher-i îmân ve İslâm ile mütehalli ve nûr-ı tevhîd ile kalpleri münevver ve mütemelli olan her bir mü'min ve 'unsûra farz-ı 'ayn olan kâffe-i mü'minîn salât- hamse-i mefrûzayı cevâmi' ve mesâcidde cemâ'atle edâ eylemeleri muktezâ-yı diyânetten olduğundan ve bu makûle ahkâm-ı dîniyenin icrâsına vakf-ı zât-ı hilâfet ... şehinşâhâneme mütehattim zimmet etmeğine binâen bu def'a ferîha-i ileyhim merîha-i cihândâremden muhalet-bahş ve südür olan emr-i hümayûn ve irâde-i isâbet-makrûn-ı padişâhânem muktezâ-yı münîfi lüzumunda dârü'l-hilâfet-i 'aliyyemde ve bilâd-ı selâsede mutavattın ehl-i islâmın ba'd ezîn 'inde's-şer'îsi olmadıkça salât-ı mefrûzayı cevâmi' ve mesâcidde cemâ'atle edâ eylemek husûsu lâzım gelenler üzerine fermânlar tasdîriyle tenbîh ve te'kîd ve hilâfında ma'âza'llahu Te'âlâ te'dîbât-ı lâyıkalı icrâ kılınacağı i'lâm ve te'tîb olunmasını ve keyfiyet-i memâlik memâlik-i mahrûsa-i şâhânem dahi evâmîr-i aliyyemle neşr ve i'lân kılınmış olmağla siz ki müşîr-i müşâr ve defterdâr ve sâir mümâ ileyhim ... keyfiyeti zîr-i idârenizde kâime mahallerde bulunan kâffe-i 'ibâd-ı müslimîne i'lân ve işâ'ât ... bâlâda muharrer tenbîhâtta her bir mahallere kemâ-yenbağî icrâya bi'l-itkân ihtimâm ve dikkat ve beyândan müstağnî olduğu üzere tahsîl-i 'ilmihâl cümleye lâzım ve me'âsim-i taleb ve 'urûnî ... sabâvet olarak bu dahî vâlinin evlâdı olarak hakkında zimmet şefkaten müznib ve mütemetti' olmağla herkes evlâdını eyyâm-ı sabâvette tahsîl-i 'ilme sevk ve iğrâ' ve bu cihetle muhseb olunan mükâfât-ı dünyâ ve 'ukbâ eylemek için teşvîkât-ı lâzıme i'tinâ ve mübâderet ve hilâfetten inayet olunan tevkî' ve mübâaded ve eylemeniz fermânım olmakla tenbîhan ve te'kîden ve ikâzan ve tahrîren dîvân-ı hümayûnumdan iş bu emr-i celîli'l-kadrim isdâr ve tisyâr olunmuştur.

Keyfiyet mâdde-i sâireye kıyâs olmayub umûr-ı dîniyenin a'zâmı olduğuna mebni evkât-ı hamsede cemâ'atle ve dâire ashâbı olunduğundan kuvvet-i hallerinde cemâ'atle edâya müdâvemet ve huşû' ve huzû' ve ta'dîl-i erkân ile îfâ-yı sünnet-i seniyye-i Hazret-i Rasûl-i Kibriyâ 'aleyhi efdalü's-salâtü tesbîh ve tehlil ve terettüb ri'âyet icâbet edâya(?) kemâliyle ri'âyet ve muvâzabet eylemeleri ve çoluk çocukları mekteblere virüb tahsîl-i 'ilmuhâl ettirilmesi el-hâzihi te'dîb-i şehriyârânesi olduğu ve bu bâbda i'mâz ü tesâhül ve olanı derece-i ve tezehhüb vukû'una cesâret edenler mes'ûl ve mu'âteb olmaları matlûb-ı kat'î-i şâhânesi idüğü ma'lûmunuz oldukta ber minval-i muharrer 'amel ve hareket icrâya dikkat eylemeleri. Fî gurre-i C. sene 1258.”²⁶

Yukarıdaki bu fermanda, çocuklara ilmiyal bilgisinin aşılması cami ve mescitlere önem verilmesi, beş vakit namazın kılınmasına dikkat edilmesi vurgulanmıştır. Bu fermanda da çıkarılacağı gibi, dini emirlerin yerine getirilmesine ve ilmiyal tahsiline önem verilmektedir.

Osmanlı toplumunun bir yansıması olan Bolu Sancağı da Türk –İslam ahlakını benimsemiştir. Şer'îye Sicilleri diğer konularda olduğu gibi dinin hoş gördüğü ahlaki yapı hakkında da bazı hususları öğrenmemize ve sosyal yaşantıyı değerlendirmemize imkân sağlamaktadır.

I) Anlaşmazlık Konuları

Dursun Bayraktar eserinde incelediği döneme ait dava kayıtlarını ve yoğunluğunu şu şekilde belirtmektedir;

Dava Konusu	Adedi
1- Alacak davası	58
2- Tarla davası	16

²⁶ Bolu Şer'îye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 68; Bayraktar, a. g. t., s. 121.

3- Boşanma davası	14
4- Evlenme davası	11
5- Kereste davası	8
6- Eşya davası	6
7- Kavga, dövüş davası	5
8- Hırsızlık davası	9
9- Gasp- yol kesme	2
10- Zimmete mal geçirme	1
11- Faizli para davası	1
12- Zina davası	3
13- Yayla davası	1
14- Irza geçme davası	2
15- Kadın kaçırma davası	2
16- Ermeniler arasında alacak davası	6
17- Ermeni- Türkler arasında alacak davası ²⁷	8

Toplam 153

Şüphesiz her toplumda buna benzere olaylar az çok vuku bulmaktır. Ancak Türk-İslam toplumlarında olduğu gibi, Bolu'da da bu gibi hususlar ahlaki bakımdan nitelenmeyen davranışlardır.

Bir toplum hakkında belli bir fikre sahip olmamızı ve o toplumu anlamamızı sağlayan nedenlerden birisi de toplum içerisindeki insan ilişkileridir.

Bu ilişkiler neticesinde, doğan anlaşmazlıklar ve Bolu Mahkemesi Sicillerine geçen kayıtlar yukarıda sıralanmıştır.

Daha çok;

- 1- Arazi
- 2- Veraset
- 3- Eşya
- 4- Alım-satım

²⁷ Dursun Bayraktar, *a. g. t.*, s. 124.

- 5- Alacak davaları
- 6- Evlenme izni
- 7- Gasp
- 8- Zina
- 9- Anlaşmazlıklar ve ihtilaflar

üzerinde yoğunlaşan bu durum Şer'îye Sicillerinde kendini göstermektedir. Aşağıda verilen örnek dava evlatlıkla ilgilidir. Bolu Karyelerinden İnesi'den Osman İbni Abdullah velisi bulunduğu 2,5 yaşındaki Mustafa'yı Softa oğlu Hüseyin ının Husam'a evlatlık vermiştir.

“Medine-i Bolu'ya tabi İnesi karyesi ahalisinden olup Zekeriya bin sagirin min kabl-el am ceddi ve velisi Osman bin Abdullah mahalle-i Çelebi muhtarı Softa oğlu Hûseyin bin Hûsam(Hudam)işbu meclis-i şeride mûtAlibe olup iki buçuk yaşında Sûleyman bin Mustafa Beğ asla malı olmadığından merkum Hûseyin'e evlad olmak üzere bi velayet icar ve teslim ve evlad eyledim didikde ol dahi evladlık kayd eylemiştir.Fi Rebulahir sene 1258. Elli sekiz senesi Cemazilelevel yirmi ikinci yevmi Cuma cûmle marifetiyle lahm-ı kuzunun verilen narhı.Fi 21 Safer 1259.”²⁸

J) Vakıflar

Vakıf kelime anlamı olarak hapsedme, alıkoymak anlamına gelse de, anlam bütünlüğü itibariyle belli bir malı nefisinden çıkarıp bağışlama anlamını taşımaktadır.

Osmanlı Devletinin bu yoldaki çabaları devletin sosyal hukuk anlayışına yönelik tutumlar içerisine girdiğini göstermektedir. Aşağıda verilen örnekte vakıfla

²⁸ Bolu Şer'îye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 2.

ilgili olarak malın yeri ,cinsi, kimler tarafından yönetileceği ve kimlere bırakılacağı ,şahitleriyle gösterilmektedir.

“Elhamdülillâhi’l-lezî e’aze havâss-ı ‘ibâdihî bi sarf-ı emvâlihî ilâ envâ’i’l-hayrâtı ve e’ânihî alâ iktisâbi esnâfi’l-mehâmidi ve’l-meberrât ve’s-salâtü ve’s-selâmü alâ rasûlihî ve nebiyyihi Muhammedi hayru’l-beriyât ve ‘alâ âlihî ve ashâbihî ilâ yevmi tahte’s-sadâkât emmâ ba’d işbu vakfiye-i celîlü’ş-şân ve cerîde-i bedî’ü’l-‘üvânın tahrîr ve intisâline bâdî ve tastîr ve imlâsına ‘âdî oldur ki Sâhibü’l-hayrât ve’l-hasenât Medîne-i Bolu eşrâf ve handân-ı benâmından Kolçak Paşa zâde Es-Seyyid Ebû Bekir Sıddîkî Beyefendi ibn-i el-merhûm es-seyyid el-hac Mustafa bey meclis-i şer’-i şerîf-i enverde vakf-ı âti’l-beyâna li-ecli’t-tescîl mütevellî nasb ve ta’yîn eylediği Medîne-i mezkûr mahallâtından Debbağlar Mahallesi ahâlîsinden Nuri es-seyyid Mehmed Tahir ibn-i Mehmed mahzarında ikrâr-ı tamm ve ta’bîr-i anî’l-merâm idüib etyab malımdan ikrâz eylediğim dört yüzelli kuruşu hasbeten li’l-lâhi’s-samed vakf-ı sahîh-i müebbed ve habs-i sarîh-i muhalles ile vakf ve habs idüib şöyle şart eyledim ki meblağ-ı mezkûr dört yüzelli kuruşu alâ vechi’l-helâl bâ yed-i mütevellî onu onbir buçuk gurus hesâbıyla istirbâh olunub hâsıl olan rubhundan beher sene Ramazan-ı şerîf mağfiret-i redîf duhûlünde Medîne-i mezkûr sükunda Saraçhane kurbünde vâki’ merhûm ve mağfûr Sipâhiler Ağası Mustafa Ağa nâm sâhibü’l-hayrın binâ ve inşâsına muvaffak oldukları Saraçhane Câmi’i denilmekle arîf câmi’-i şerîfde yevmî birer cüz’ hatm-i şerîf kıra’at olunub vâlid ve vâlideme sevâbını hîbe ve hediye eyleye ve kıra’at iden efendiye otuz kuruş virile ve şehir-i müşârun ileyh leyâlinde dahi câmi’-i şerîf-i mezkûr için yigirmi iki buçuk kuruşluk mum iştirâ olunarak zikr olunan câmi’-i şerîfde îkâd oluna ve yedi buçuk kuruş dahi câmi’-i müşârun ileyhın kayyımı bulunanlara ve yedi buçuk kuruş dahi mütevellî merkûma virile deyü şart eyledim meblağ-ı mezkûr dört yüzelli kuruşu fâriğan anî’ş-şevâgil mütevellî merkûm yedine teslim ol dahi vakfiyet üzere kabz ve tesellüm ve sâir mütevellîlerin evkâfda tasarrufları gibi tasarruf eyledi didikde gıbbe’t-tasdikü’ş-şer’î vâkıf-ı Mîr mûmâ ileyhe butlân-ı vakf nukûda ve zımnında olan kuyûda ba’dehû kavâ’idim lüzûma teşebbüs idüib mütevellî merkûm dahi sıhhat ve lüzûma zâhib olan e’imme-i dîn-i ictihâd ile mukâbele birle hükm taleb idicek fî zemâninâ beyne’l-‘ulemâi’l-‘izâm cârî olan vech-i muhtâr üzere hâkim-i mevki’ sadr-ı kitâb –tûba lehu ve hüsn-me’âb- efendi

hazretleri huzûrunda mürâfa‘a olduklarında ol dahi âlimen bi-istihlâfi‘l-cârî beyne‘l-e‘imme ve‘l-eşrâf vakf-ı mezbûrun evvelâ sıhhatine ve sâniyen lüzûmuna kazâ-i müdde‘î itmekle vakf-ı mezkûr sahîh ve lâzım olub min ba‘d nakz ve ibtâli mümteni‘ü‘l- ihtimâl oldu. Cerâ zâlik fî gurre-i min şehr-i Ramazani‘l-mübârek li-sene semân ve hamsîn ve mieteyn ve elf.”²⁹

Bolu Sancağında da vakıf hizmetleri önemli ölçüde varlığını devam ettirmektedir. Bu vakıflar sosyal ve İdare Hizmetlerin önemli bir kısmını karşılıyordu. İncelenen belgelerde vâkıfların varlığını devam ettirmekte olduğunu görüyoruz.

“Gökçesu nahiyesinde Sasam Beğ vakfının ber vechi evladiyet mutasarrıfları olan Hatip Molla Ahmet bin Emin ve Sofunun oğlu Sûleyman ve Mehmed ibn-i Mustafa ve Esseyid Ahmet bin Mehmed ve İsmail bin Hasan ve Mehmed bin Mehmed ve İbrahim bin Ahmet ve diğer Mehmed bin Ali ve diğer Sûleyman ve Abdullah ibn-i Sûleyman ve Selim bin Mustafa ve Halil ve İbrahim bin İbrahim ve Molla Ahmet bin Ali ve Ahmet ve Mustafa bin Ahmet ve Ali bin Sûleyman el-Hac Mustafa nam Kimesneler meclis-i şeride mûtevellileri -----Osman‘ın oğlu Ali nam kimesne muvacesinde merkum Ali işbu elli sekiz senesine gelince mûtevellimiz makamında vakf-ı şerifin masadakatını kabz ve evladiyedimizde ber vechi hakkaniyet tevzi ve taksim----- idup ol vechile zîmmetinde bir habbe alacağımız kalmamağla ve metni ibraz-ı tamam ile ibra ve iskat eyledi deyu takrîrleri işbu mahalle kayd olundu. Fi 15 Şaban sene 58(21 Eylûl 1842)

Şuhudul-hal

Katip Ali Esseyid Efendi, Katip Hamid Efendi, Katip Hanif Molla Sacid Molla ve gayrihu.”³⁰

Vakıfların idaresi kurucusuna veya diğer aile üyelerine aittir. Gelir fazlası da vakfeden kişinin aile fertleri arasında paylaştırılır. 875 numaralı sicilin 2. varlığında Gökçesu Nahiyesi Sasam Beğ vakfının ber vech-i evladiyeti mutasarrıfları şu şekilde sıralanmaktadır:

1- Hatip Molla Ahmet ıbn Emin

²⁹ Bolu Şer‘iye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 80.

³⁰ Bolu Şer‘iye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 2.

- 2- Sofu'nun oğlu Hasan
- 3- Mehmet 1bın Mustafa
- 4- Eseyyid Ahmet 1bın Mehmed
- 5- İsmail 1bın Hasan³¹

³¹ Bu sicil kaydı örneği daha önce 15 numaralı dipnot örneğinde verilmiştir.

VII. BÖLÜM

875 NUMARALI ŞER'İYE SİCİLİNE GÖRE BOLU'DA ASKERÎ YAPI

Şer'îye sicilleri içerisinde askerlikle ilgili belgelere de rastlanılmaktadır. Bolu Sancağı'nın devlet merkezine yakın olması askerî bakımdan Bolu'nun önemini artırmaktadır. Bu bakımdan Bolu, Osmanlı Devleti'nde yapılmak istenen yenileşme hareketlerinin ilk önce tatbik edilmeye başlandığı Anadolu kentlerinden biri olma özelliğini taşımaktadır.

Gülhane Hatt-ı Hümayunu'nun askerî ilkeleri içerisinde yer alan hususlar aşağıda şu şekilde sıralanmıştır:

- 1) Ordunun modernizasyonu,
- 2) Asker alımı,
- 3) Askerlik süresi,
- 4) Asker ihtiyaçlarının temini.

Bolu'nun merkeze olan yakınlığı, Anadolu eyaletlerini ve sancaklarını İstanbul'a bağlayan bir yerde bulunması diğer konularda olduğu gibi askerî konularda da Bolu'yu önemli kılmaktadır. Ancak zamanla bozulan kurumların başında yine de askerî teşkilat gelmektedir.

Osmanlı bünyesinde köklü askerî ıslahat yapanların başında III. Selim gelmektedir. Bu dönemde askerî okullar açılarak Avrupa'dan hocalar getirtilmiştir. Ordunun ıslahı için “Nizâm-ı Cedid” adı ile yeni bir birlik kurulmuştur ve bu birlikler için de kışlalar imâr edilmiştir.¹ Ayrıca bu dönemde vilayetlere yeni askerî birliklerin kurulması yönünde talimnameler gönderilmiştir. Bu emirler sonucunda da Bolu Sancağı'nda iki bölük “Nizâm-ı Cedid” birliği oluşturulmuş böylece III. Selim'in yenilik hareketleri de Bolu'ya yansımıştır.

¹ Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 9-10.

Kabakçı Mustafa İsyanı ile III. Selim tahttan indirilmiş ve mahalli nüfuzun etkin olduğu taşrada bu yeni orduyu yaşatabilmek pek mümkün olmamıştır.² Osmanlı Devleti'nin büyümesinde etkili olan fakat sonrasında amacı dışına çıkarak devleti çıkmaza sokan Yeniçeri Ocağı ancak II. Mahmud döneminde kaldırılmıştır. Böylece milli orduya geçişin ilk aşaması olan Asâkir-i Mansure-i Muhammediye ordusu kuruldu. Kuruluş, Avrupa usulünde düzenlenerek tümen, tabur ve bölükler oluşturuldu. Askerler gerek elbise gerekse de teçhizat bakımından Avrupa usulünde donatıldı. Askeri okullar için Avrupa'dan subaylar getirtildi.

Tanzimât-ı Hayriye'nin ilan edildiği yıl Asâkir-i Mansure-i Muhammediye kuruluşunu tamamlamıştı. Tanzimât ilk defa askerliği Osmanlı uyruğu için haklar ve ödevler kabul ederek bu görevleri tebaanın ödevleri arasında saymıştır.³

Bu dönemde içte Mısır, dışta ise de Fransa, İngiltere ve Rusya ile sıcak savaş devam ettiği için de askere alımlar artmıştır. Dursun Bayraktar bununla ilgili 861 ve 871 numaralı sicil kayıtlarında birçok belgeye rastlamıştır.⁴

Tanzimât-ı Hayriye'de (1839) ifade edilen askerlikle ilgili düşüncelerin uygulanmasına Rıza Paşa ile geçildi. Bu yeni düzenlemede Osmanlı toprakları beş büyük ordu bölgesine ayrıldı.

- 1) Hassa Ordusu (İstanbul)
- 2) Dersaadet Ordusu (İstanbul)
- 3) Rumeli Ordusu
- 4) Anadolu Ordusu
- 5) Arabistan Ordusu

Bu yeni askeri teşkilat içerisinde Bolu "Dersaadet Ordusu" içerisinde yer almıştır. Dersaadet Ordusu'nun II. piyade alayından I. taburu Bolu'da bulunuyordu. Bu yeni düzenleme ile ilgili olarak Mudurnu'ya gönderilen bir ferman suretinde bu

² Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VII, Ankara, 1983, s. 151.

³ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, İstanbul, 1996, s. 34-35.

⁴ Dursun Bayraktar, *a. g. t.*, s. 191.

bilgilere rastlanılmaktadır.⁵ Buna ilişkin 875 numaralı sicil kayıtlarının 34. varlığında şu bilgiye rastlanılmaktadır:

“Sefine-i donanma-yı hûmâyûn-ı şahane ta’mîrât-ı lâzimesiyçûn işbu ikiyûz elli yedi senesine mahsûben muktezî olan ma’lûmû’l-mikdâr ecnâs kereste îcâb eden mahallerden bi’t-tertib zîkr olunan kerestenin câb ve endâzeleriyle tatbîkan kat’ ve iskelelere tenzîliyle vakt û zamanıyla tersane-i âmîre sahasına irsâl ve tesyil zımnında bu defa sahife-i pîrâ-yı vûrud eden ferman-ı alîşan mantukunca zîkr olunan keresteden nefis-i Bolu kazâsına cem’a azâ-yı meclis ma’rifetiyle ba’dil ve tesviye şûrûtuna tatbîkan tevzi’ ve taksîm olundukda yalnız yûz otuz beş aded koğuş ve kemrelik isâbet eylediği ber vech-i âtî zîkr olunur. Fi’l-yevmi’l-hadi aşere min zilkade li sene seb’a ve hamsîn ve mi’eteyn ve elf.”⁶

Buna göre Bolu gerekli zamanlarda Donanma-yı Hümayun’un ihtiyaçlarının karşılanması bakımından da önemlidir. Bu belgeden anlaşıldığı üzere Bolu, Osmanlı Devleti için diğer konularda olduğu gibi askerlik konumunda da önem arz etmektedir.

Güvenlikle ilgili olarak da 1470 numaralı Mudurnu sicil kaydında şöyle bir belgeye rastlanılmıştır. “Halktan silah kullanacak olanların birer kefil göstermesi, silahlarının cins ve adetlerini gösterenlere bir tezkere ibraz edilmesi gerekmektedir.”⁷

Gerek Bolu şer’iye sicilleri gerekse de Mudurnu şer’iye sicilleri, askeri açıdan Tanzimat döneminde yeniliklerden Bolu’nun da etkilendiğini göstermektedir.

⁵ a. g. t., s. 192.

⁶ Bolu Şer’iye Sicilleri, 875 numaralı defter, s. 34.

⁷ Dursun Bayraktar, a. g. t., s. 197.

SONUÇ

Bolu, Osmanlıların bir beylik olarak ortaya çıktığı ve devletin temellerinin atıldığı Bithynia bölgesinde yer almasından dolayı erken dönem Osmanlı tarihinin ilk yıllarından itibaren Osmanlı sistemi içinde yer almıştır. Yaklaşık VI asırlık Osmanlı döneminde Bolu, sırasıyla Anadolu, sonra Hüdavendigâr (Bursa) ve Kastamonu eyaletine bağlı bir sancak merkezi olarak varlığını sürdürmüştür.

Tezimizde incelenen 1841-1844 yılları arasındaki sicil kayıtlarının (875 numaralı defter) gösterdiği gibi Bolu heterojen bir yapıya sahipti. Kayıtlardan da anlaşılacağı üzere Bolu’da nüfusun çoğunluğunu oluşturan Müslümanların yanı sıra zimmi unsurlara da rastlanmaktadır. Bir tür veraset belgeleri olan Bolu’ya ait terekelerin incelenmesi neticesinde Müslüman ve gayrimüslim halkın sosyo-ekonomik statüleri hakkında bilgi edinebilmekteyiz. Ayrıca Bolu köy adlarının bazılarının isimlerini Türkmen-Oğuz boylarından aldıkları görülmektedir. Bu durum Bolu’ya yoğun bir Türkmen göçünün yaşandığını göstermektedir. Böylece Türk kültürünü yansıtmaları bakımından Bolu Sancağı önemli bir merkez olarak karşımıza çıkmaktadır.

İncelenen hicri 1257-1260 (Miladi 1841-1844) yılları arası dönemde Bolu’nun sosyal, ekonomik ve hukuki hayatına dair pek çok kayıta rastlamaktayız. Bu dönemde sadece müslüman değil gayr-i müslim halkın da toplum hayatının şekillenmesinde önemli bir yer tuttuğu görülmektedir. Sicil kayıtlarında kullanılan müslim ve gayr-i müslim isimlerin çoğunlukla dini kitaplarda geçen adlara dayanması ve vakıfların yaygınlığı bu durumun kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tanzimat Dönemi’nin hukuk alanında getirdiği yenilikler uygulanmaya çalışılırken eski hukukun bazı alanlarda uygulama alanı bulduğu da görülmektedir. Bunun sonucu olarak Bolu’da mirasta kadın erkekten daha az pay almayı Tanzimat döneminde de sürdürmektedir.

875 numaralı Bolu Şeri’ye Sicil kayıtlarının incelenmesinden anlaşılmaktadır ki Bolu’da 1841-1844 yılları arasındaki vergi kayıtları düzenli olarak tutulmuştur.

Devlet gelirlerinin önemli kaynaklarından birini oluşturan vergi gelirlerinin toplanmasına Tanzimat Döneminde büyük bir önem verilmiştir.

Sicil kayıtlarından çıkan ekonomik verilere göre de Osmanlı Devleti'nin bütününde olduğu gibi Bolu Sancağında da ticari hayatta gayr-i müslimler önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte müslümanların zanaat hayatında zımmilere oranla daha çok ön plana çıktıklarını görüyoruz. Bu zanaat kolları arasında debbağlık, demircilik, nalbantlık, kuyumculuk gibi mesleklerin varlığını görmekteyiz. Ayrıca müslüman ve gayrimüslimlerin de ortak olarak ticari etkinliklerde bulunabildikleri belgelere de rastlanmıştır. Bolu orman bakımından Tersane-i Amire için önde gelen bölgelerden biridir. “Tersane-i Amire” için gerekli olan kerestenin karşılandığı bölgelerden birisi de Bolu olmuştur. Bolu sancağına ait sicil kayıtlarında yer yer narh uygulamalarına da rastlanılmıştır. Bu durum üretici ve tüketici haklarının korunduğunu ve ekonomik hayatın devlet tarafından kontrol edilmeye çalışıldığını göstermektedir. Bütün bu faaliyetler neticesinde Tanzimat döneminde bazı karyeler “nefs” ibaresi ile birlikte kullanılmaya başlanmıştır. Bu ibare bazı köylerin şehirleşmeye yüz tuttuğunu göstermektedir. Sonuç olarak Tanzimat döneminde, Bolu'da iktisadi ve kültürel yapının önemli ölçüde değişikliğe uğramaya başladığını söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, c. I, İstanbul, 1966.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Şer'îye Sicilleri*, Cilt 1, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

AKDAĞ, Mustafa, “Bolu’da Suhte İsyanları“, *Çele Dergisi*, c. I sayı 4, (1963), s. 8-16.

AKŞİN, Sina, *Türkiye Tarihi II. (Osmanlı Devleti 1300-1600)*, Cem Yayınevi İstanbul, 1997.

ARIK, Remzi Oğuz, “Bitik Kazısı ve Hatay Tetkikleri Hakkında Kısa Rapor”, *Belleten*, c.VIII (1986), s. 343-349.

BARKAN, Ömer Lütfi, *XV.ve XVI.yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Zirâî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları I*, İstanbul, 1943.

BAYRAKTAR, Dursun, *Şer'îye Sicillerine Göre Tanzimat'ın İlk Yıllarında Bolu (1838-1850)*, basılmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1995.

Bolu İl Yıllığı, Ankara, 1998.

Bolu Şer'îye Sicilleri, 875 numaralı defter.

ÇADIRCI, Musa “Tanzimat Döneminde Türkiye’ de Yönetim”, *Belleten*, c. III sayı 203, (1988), s. 612-616.

_____, **Musa**, “Tanzimatın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler, Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi”, (bildiriler 13-14 Mart 1985) Ankara, 1987, s. 97-104.

_____, **Musa**, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri’nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1997.

DARKOT, Besim, “Bolu”, *M.E.B. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul , C. II s.707-709.

- DEVELİOĞLU, Ferit**, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat, Aydın Kitapevi Yayınları, Ankara, 2003.
- EYİCE, Semavi**, *Tarihte Bolu*, İstanbul , 1975.
- HAMMER, Joseph Von**, *Osmanlı Tarihi*, c. I, çev. Mehmet Ata, M.E.B. Yayınları İstanbul, 1997.
- İNALCIK, Halil**, “Tanzimatın Uygulanması ve Sosyal Tepkiler”, Belleten, c. XXVIII sayı 132, Ankara, 1964, s. 660-671.
- KAFESOĞLU, İbrahim**, *Türk Milli Kültürü*, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1986.
- KARAL, Enver Ziya**, *Osmanlı Tarihi*, T.T.K. Yayınları, Ankara, 1074, c. VI.
- _____, **Enver Ziya**, *Osmanlı Tarihi*, T.T.K. Yayınları, c. VII, Ankara, 1983.
- KARPAT, Kemal H.**, *Türk Demokrasi Tarihi*, Afa Yayınları, İstanbul, 1996.
- KINAL, Firuzan**, “İlk çağlarda Bolu”, *Çele Dergisi*, 1963, s.12-14.
- KONROPA, M. Zekai**, *Bolu Tarihi*, Bolu, 1960.
- KONUKÇU, Enver**, “Bolu Bölgesinde İlk Fetihler” *Bolu Halk Edebiyatı Senpozyumu*, Bolu, 1986.
- _____, **Enver**, “İlk Çağdan Cumhuriyete Bolu”, *Cumhuriyetin 70. yılında Bolu*, Bolu, 1988, s. 7-24.
- _____, **Enver**, “Küçük Asya’ya göre Bolu”, *Çele Dergisi*, 1965, s.28-31.
- KUTLU, A. H.**, *Bolu Tarihine Kısa Bir Bakış*, Halk Eğitim Merkezi Bolu, 1964.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat**, “Osmanlı İktisadî Yapısı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, c. I, Yıldız Matbaacılık, İstanbul, 1994, s. 634-635.
- MARDİN, Şerif**, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- NEBİOĞLU, Osman**, *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, T.C. İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1986.
- ORHONLU, Cengiz**, “Bolu”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, c. VI, , s. 276-279.

- ORTAYLI, İlber**, *Tanzimattan Cumhuriyete Yerel Yönetim Geleneği*, Hil Yayınları, Ankara, 1985, s. 33.
- ÖZKAYA, Yücel**, “1750-1800 Arasında Bolu’nun Sosyal Durumuna Kısa Bir Bakış”, *Çele Dergisi*, c. I sayı I, (1963), s. 10-11.
- _____, **Yücel**, “Bolu Ayanları İle İlgili Bir Belge“, *Çele Dergisi*, c. I sayı 18, (1969), s. 22-25.
- _____, **Yücel**, “Bolu’da İç İsyanlar (1595-1850) ve Ayanlar İle Hükümet Arasındaki İlgili Hakkında Bazı Düşünceler “ *Çele Dergisi*, c. I sayı I, (Mart 1963), s. 10-12.
- ÖZTUNA, Yılmaz**, *Büyük Türk Tarihi*, Ötüken Yayınları, c. I, İstanbul, 1985.
- RAMSAY, William M.**, *Anadolu Tarihi Coğrafyası*, M.E.B. Yayınları, çev. Mihri Pektaş, İstanbul 1967.
- REFİK, Ahmet**, *Tarihi Umumi*, c. VI, İstanbul, 1229,.
- SANDER, Oral**, *Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü*, İmge Yayınları, Ankara, 1993.
- SHAW, Stanford**, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, çev. Mehmet Harmancı, e yayınları, İstanbul, 1994.
- TEXİER, Charles**, *Küçük Asya*, Enformasyon ve Dokümantasyon Hizmetleri Vakfı, c. I, çev. Ali Suat, İstanbul, 1337,
- TOGAN, Zeki Velidi**, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Yayınları, İstanbul, 1981.
- TURAN, Osman**, *Selçuklular Tarihi*, Ötüken Yayınları, Ankara, 1965.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı**, *Osmanlı Tarihi*, T.T.K Yayınları, c. I, Ankara, 1998.
- WITTEK, Paul**, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğuşu*, çev. Fatmagül Berktaş, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Mehmet DOLAMA
Sürekli Adresi : Öğretmenler Mahallesi, 2907 Sok. No: 12 Paratutmaz
Apt. Kat: 2 Daire: 3 Tarsus MERSİN
Doğum Yeri ve Yılı : Mersin / 01.01.1979
Yabancı Dili : İngilizce
İlköğretim : Misak-i Milli, 1989
Ortaöğretim : Tarsus Lisesi, 1995
Lisans : Hacettepe Üniversitesi, 2001
Bilim Dalı : Tarih
Çalışma Hayatı : Düzce Lisesi, Bolu Uğur Dershanesi, Düzce Uğur
Dershanesi, Adana Uğur Dershanesi.